

12604

ԲԱԿԱԿԻՆ. Ա. ԲԵԳԻՑԱՆ

ՌԻՏԱՆ

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՖԵԴԵՐԱՑԻԱՅԻ
ԱՆ ԱՌԱՋԱՑՄԱՆ ՈՒ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՈՒՐՎԱԳԻԾԸ

Պ Ե Տ Ն Ր Ա Տ

ԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ • 1938

308(47)

f - 22

Բ-22

Ս. ԲԱԿԱԿԻՆ, Ս. ԲԵԴԻՅԱՆ

Ռ Խ Ֆ Ս Ն

ՌՈՒՍՍՏԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՖԵԴԵՐԱՅԻԱՅԻ
ԱՌԱՋԱՑՄԱՆ ՈՒ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՈՒՐՎԱԳԻԾԸ

107
~~8004~~

Պ Ե Տ Հ Ր Ա Տ

ԲԱԿԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԱՉՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ • 1938

6169
38

6659-27

А. Бакакин, А. Бегиян

РСФСР

Армгиз—Издательство политической литературы

Ереван, 1938

ՌԻՖՏՄԱՆ ԱՌԱՋԻՆՆ Ե ԽՍՀՄ ՏԱՍՆՄԵԿ ՀԱՎԱՍԱՐ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԵՋ

Հին, նախահեղափոխական Ռուսաստանը ժողովուրդների բանտ էր: Յարիզմը գիտակցաբար պատվաստում էր դադանային շովինիզմ և ազգային յերկպառակութուն: Այդ բանը նրան հարկավոր էր ժողովուրդներին ստրկության մեջ պահելու համար: Յարիզմը կաշկանդում, ամեն կերպ նեղում էր ժողովուրդների լեզվի զարգացումը, վերացնում էր տեղական դպրոցները, թաուրոնները և մյուս լուսավորական հիմնարկները, վորպեսզի ճնշված ժողովուրդներին պահի խավարի ու տգիտության մեջ:

Յարիզմը ճնշված ժողովուրդներին զրկել էր քաղաքական իրավունքներից: III և IV դումարումների Պետական դումայում ուս ազգության ներկայացուցիչները կազմում էին բոլոր պատգամավորների 90%-ը, իսկ ցարական Ռուսաստանում ապրող մնացած 164 ազգություններին, ժողովուրդներին ու ցեղերին տրված էր Դումայի տեղերի միայն 10%-ը, ըստվորում այդ 10%-ն էլ հատկացվում էր վոչ-ուս ազգությունների շահագործող շերտերից ընտրված՝ ցարիզմի դրածու կամակատարներին: Վորպեսզի խանդարի ճնշված ազգությունները ժողովրդական մասսաներին՝ ուսական ինքնակալության դադութային կողոպուտի դեմ պայքարելու համար միանալուն, և վորպեսզի հեշտացնի նրանց հետ դատաստան տեսնելու իր դործը, ցարիզմն իրականացնում էր ազգային ճեղքման քաղաքականութուն: Նա դեիտավորյալ կերպով մասնատում էր ճնշված ժողովուրդներով բնակեցված տերիտորիաները: Այսպես, որինակ, մորդվայական ժողովուրդը ցրված էր չորս նահանգներում (Պենզայի, Տամբովի, Սիմբիրսկի, Նիժնի-Նովգորոդի), դադըրտանցիները՝ յերեք նահանգում, մարիացիները՝ յերեք նահանգում և այլն:

Ժողովուրդները ցարական Ռուսաստանում գտնվում էին խավարի մեջ, մեռնում էին սովից, մասսայական հիվանդություններից, նահատակվում էին անհավասար պայքարում՝ ընդ-թյուններից, նահատակվում էին անհավասար պայքարում՝ ընդ-թյուններից, զեմ ցարական դահիճներին—նահանգապետների, ուրյադնիկների, զազուլթացողների, վորոնք գործում էին սև-հարյուրյակային շոկատների ոգնությունը:

Յարկամի թալանչիական քաղաքականությունը (վաչ-ռուս ազդու թյունների նկատմամբ նրա գլխավոր պատվիրանն էր՝ «թալանի՛ր ու թալանի՛ր»), ուժից վեր հարկերը, իշխանություն-ները դաժան կամայականությունը, ցարական չինովնիկների ներքե դաժան կամայականությունը, ցարական չինովնիկների կողմից ժողովուրդներին շարունակ ստորացնելը,—այս ամենը ճնշված ժողովուրդների մեջ առաջացնում էր խորն ատելություն ճնշված ժողովուրդների մեջ առաջացնում էր խորն ատելություն, իսկ յեր-դեպի ցարիզմը և սնուցանում էր անվստահություն, իսկ յեր-բեմն էլ թշնամական վերաբերմունք դեպի այն ամենը, ինչ ու-սական է:

Մահու չափ վախենալով բանվորների ու գյուղացիների հե-ղափոխական յեղություններից և ցանկանալով նրանց հետ պահել ինքնակալության դեմ պայքարելուց, ցարիզմը դրդում էր մի ինքնակալության դեմ՝ ուսանելին հրեաների դեմ, հայերին ազդություն մյուսի դեմ՝ ուսանելին հրեաների դեմ, հայերին թուրքերի դեմ և այլն, կազմակերպում էր կոտորածներ հայերի ու թուրքերի, ուղերկների ու թուրքականային հրեական շարքեր: պում և խրախուսում էր սև-հարյուրյակային հրեական շարքեր:

Այսպես էր ցարական Ռուսաստանը, ժողովուրդների բան-տը, ազգային ճնշման ու անիրավահավասարության յերկիրը, ազգային-դադու թային ստրկացման յերկիրը:

Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական Մեծ հեղափոխությունը վերը դրեց բազմադարյան ազգային ճնշմանն ու ստրկացմանը: Նա վոչնչացրեց տնտեսական, քաղաքական ու ազգային ճնշու-մը և վերածնեց ցարական Ռուսաստանի ժողովուրդներին: Ա-դատադրական պայքարի դուռն անցած դնում էր ուսու մեծ ժո-ղովուրդի բանվոր դասակարգը, լինինի—Ստալինի կուսակցության յեկավարությունը:

Հոկտեմբերյան հեղափոխությունն արմատապես վերացրեց հին փոխարարությունները ժողովուրդների միջև, տեղեց-բոլոր անհրաժեշտ պայմանները մեր հայրենիքի բազմաթիվ ժո-ղովուրդների սերտ բարեկամության համար:

ՌԽՖՍՀ տերիտորիայով ամենաբարձակ, բնակչության

թվով առաջինը և կազմով ամենաբազմազգ միութենական հան-րապետությունն է:

Նա տարածվում է Բալտիկ ծովից մինչև Խաղաղ ովկիա-նոսը, Մառուցյալ ովկիանոսի ափերից մինչև Կովկասի լեռնա-չղթաները: ՌԽՖՍՀ բռնում է 16,5 միլիոն քառ-կիլոմետր տե-րիտորիա, այսինքն՝ ԽՍՀՄ ամբողջ տարածության 78%-ը: Այդ վիթխարի տերիտորիայում բնակվում է 105 միլիոն մարդ, վորը կազմում է ԽՍՀՄ ամբողջ ազգաբնակչության ավելի քան 60%-ը:

Մեր հանրապետությունն, ի տարբերություն մյուս հան-րապետություններից, հանդիսանում է ֆեդերատիվ հանրապետու-թյուն, վորը միավորում է մեծ թվով ավտոնոմ հանրապետու-թյուններ, ավտոնոմ մարզեր և ազգային ոկրուզներ:

ՌԽՖՍՀ կազմի մեջ մտնում են 17 ավտոնոմ հանրապետու-թյուններ—Թաթարական, Բաշկիրական, Դաղստանի, Բուրյաթ-Մոնղոլական, Կարաբուքինո-Բալկարյան, Կալմիկական, Կարելա-կան, Կոմի, Ղրիմի, Մարիական, Մորդովական, Մերձվոլգյան գերմանացիների, Հյուսիս-ոսեթական, Ուդմուրտական, Չեչենո-ինգուչական, Չուվաշական ու Յակուտական և 6 ավտոնոմ մար-զեր՝ Ադիգեյական, Հրեական, Կարաչայական, Ոյրոթական, Խա-կասական ու Չերկեսական:

Նրա մեջ մտնում են նույնպես 12 ազգային ոկրուզներ: Նենեցների ազգային ոկրուզ, վոր մտնում է Արխանգելսկի մար-զի մեջ, Կոմի-Պերմյայկի, վոր մտնում է Սվերդլովսկի մարզի մեջ, Տայմիրական ու Եվրեյական ազգային ոկրուզներ, վոր մտնում են Կրասնոյարսկի յերկրամասի մեջ, Ուստ-Ուրլինյան բուրյաթ-մոնղոլական ազգային ոկրուզ, վոր մտնում է Իր-կուտսկի մարզի մեջ, Վիտիմ-Ուլեկինական ու Ալեյյան բու-րյաթ-մոնղոլական ազգային ոկրուզներ, վոր մտնում են Չիտայի մարզի մեջ, Ոստյակ-Վոդուլյան ու Յամալ-Նենեցական ազգա-յին ոկրուզներ, վոր մտնում են Ոմսկի մարզի մեջ, Կարելական ազգային ոկրուզ, վոր մտնում է Կալինինի մարզի մեջ, Կո-րյակական ու Չուկոտական ազգային ոկրուզներ, վոր մտնում են Հեռավոր-Արևելյան յերկրամասի Կամչատկայի մարզի մեջ:

Բացի ավտոնոմ հանրապետություններից, ավտոնոմ մար-զերից ու ազգային ոկրուզներից, ՌԽՖՍՀ կազմի մեջ մտնում են Ալտայան, Հեռավոր-Արևելյան, Կրասնոդարի, Կրասնոյարսկի ու Ուշնիկիևսկի յերկրամասերը և Արխանգելսկի, Վոլոգդայի

Վորոնեժի, Գորկու, Իվանովոյի, Իրկուտսկի, Կալինինի, Կիրովի, Կույբեյևի, Կուրսկի, Լենինգրադի, Մոսկվայի, Նովոսիբիրսկի, Ոմսկի, Որենբուրգի, Որյոլի, Ռոստովի, Ռյազանի, Սարատովի, Սվերդլովսկի, Սմոլենսկի, Ստալինգրադի, Տամբովի, Տոլյատի, Չելյաբինսկի, Չիտայի և Յարոսլավի վարչական մարզերը: Հեռավոր-Արևելյան յերկրամասն, ի տարբերություն մյուսներից, հանդիսանում է մարզային բաժանում ունեցող յերկրամաս: Նրա կազմի մեջ, բացի Հրեական ավտոնոմ մարզից, մտնում են նաև 7 վարչական մարզեր՝ Նիժնի-Ամուրյան, Պրիմորյեյի, Սախալինի, Կամչատկայի, Ուսուրական, Խաբարովսկի և Ամուրի:

Յերկրամասի ու մարզի միջև տարբերությունն այն է, Վորյերկրամասի կազմի մեջ մտնում է վորեւ ավտոնոմ մարզ: Այսպես, որինակ, Ալեյգեյսկան ավտոնոմ մարզը մտնում է Կրասնոդարի յերկրամասի մեջ, իսկ Խակասականը՝ Կրասնոյարսկի յերկրամասի մեջ և այլն:

ՌԽՖՍՀ կառավարությունն ավտոնոմ մարզերին ցույց է տալիս սխտեմատիկ ողնություն, ըստ ամենայնի բարձրացնելով նրանց տնտեսությունը, կուլտուրան՝ ձևով ազգային, բովանդակությամբ սոցիալիստական:

ՌԽՖՍՀ տեղիտորիայի լայնածավալությանը համապատասխանում է նաև նրա հարստությունների հսկայական բազմազանությունը: Նրա հյուսիսը ծածկված է հարուստ անտառներով: Գետերը, լճերը և ՌԽՖՍՀ ափերը վողոգող ծովերը հարուստ են ձկան անսպառ պաշարներով: Նրա ընդերքն առատ է յերկաթահանքով, քարածխով, նավթով, վոսկով և հսկայական քանակությամբ այլ ոգտակար հանածոներով: ՌԽՖՍՀ յերկաթուղային մեծ պետություն է, նրա պողպատյա ունեւերը տարածվում են տասնյակ-հազարավոր կիլոմետրների վրա:

ՌԽՖՍՀ բազմազգ պետություն է, բայց նա արդարացիորեն կոչվում է ռուս մեծ ժողովրդի անունով, վորը կազմում է հանրապետության բնակչության մեծամասնությունը: Ռուս ժողովուրդը հանդիսանում է մեծ ժողովուրդ: Այդ նա յե, վոր տվեց աշխարհին աշխատավոր մարդկության հանճար Վ. Ի. Լենինին: Ռուս ժողովուրդն առաջինը բարձրացրեց ազատագրական մեծ պայքարի դրոշն ընդդեմ ինքնակալության, ընդդեմ իմպերիալիզմի և իր հետեւից տարավ ցարիզմի կողմից ճնշված ժողովուրդների բազմամիլիոն մասսաներին:

Ռուսաստանի Խորհրդային Ֆեդերացիան Հոկտեմբերյան Սո-

ցիալիստական Մեծ հեղափոխության որորանն է: Ռուսաստանի պրոլետարիատը բաց արեց համաշխարհային սոցիալիստական հեղափոխության դարագլուխը և որինակ ցույց տվեց, թե ի՞նչպես պետք է իրագործել սոցիալիստական հեղափոխությունն ու հաղթականորեն կառուցել սոցիալիզմ:

Իր մահվանից վոչ շատ առաջ, 1882 թվին, Մարքսը գրում էր, վոր Ռուսաստանն իրենից ներկայացնում է Յեմլրոպայի հեղափոխական շարժման առաջավոր ջոկատը: Ռուս ժողովուրդը լիովին արդարացրեց այն հույսերը, վոր նրա վրա դնում էր գիտական կոմունիզմի ստեղծող Կարլ Մարքսը:

Ռուս ժողովրդի մեծագույն զավակ, համաշխարհային հեղափոխության հանճար Վ. Ի. Լենինը գրում էր. «Սորթ է, արդյոք, մեզ, վելիկոռու գիտակից պրոլետարներին, ազգային հպարտության զգացմունքը: Իհարկե, վո՛չ: Մենք սիրում ենք մեր լեզուն և մեր հայրենիքը, մենք ամենից շատ աշխատում ենք այն բանի համար, վոր նրա աշխատավոր մասսաներին (այսինքն՝ նրա բնակչության ⁹/₁₀ մասը) բարձրացնելը դեմոկրատների ու սոցիալիստների գիտակից կյանքին: Մեզ համար ամենից ավելի ցավալի յե տեսնել ու զգալ, թե ի՞նչպիսի բռնություններ, ճնշման ու անարդանքի յեն յենթարկում մեր հրաշալի հայրենիքը ցարական դահիճները, ազնվականներն ու կապիտալիստները: Մենք պարծենում ենք նրանով, վոր այդ բռնությունները դիմադրություն էյին առաջ բերում մեր միջավայրից, վելիկոռուների միջավայրից, վոր այդ միջավայրը հրապարակ հանեց Ռադիչչեվին, դեկաբրիստներին, 70-ական թվականների հեղափոխական-առդնոչինեցներին, վոր վելիկոռու բանվոր դասակարգը 1905 թվականին ստեղծեց մասսաների հզոր հեղափոխական կուսակցություն, վոր վելիկոռու մուժիկը միևնույն ժամանակ դառնում է դեմոկրատ, սկսել է տապալել տերւերին ու կալվածատիրոջը»¹:

Ռուս մեծ ժողովրդի միջավայրից դուրս յեկան այնպիսի լուսավոր գլուխներ, ինչպիսիք են Լոմոնոսովը, Պուշկինը, Բեկնսկին, Չերնիշեվսկին, Դոբրոլյուբովը, Չեխովը, Տոլստոյը, Մաքսիմ Գորկին, Ռեպինը, Մենդելեյեվը, Պավլովը, Միչուրինը, Ֆիոկլովսկին, Դիլնկան, Դարգոմիժսկին, Չայկովսկին և մյուսները, վորոնք հսկայական ազդեցություն ունեցան համաշխարհային կուլտուրայի ու քաղաքակրթության զարգացման վրա:

¹ Լենին, Ֆերկ. հ. XVIII, էջ 81:

Ռուս մեծ ժողովրդի բարձր կուլտուրան, վորի բարձրագույն նվաճումը հանդիսանում է լենինիզմը, մոտ է խորհրդային Միության բոլոր ժողովուրդներին և համայն աշխարհի աշխատավորներին: Միայն ֆաշիզմի ստոր շները, Բուխարինը և նրա բանդան—զանազան բուրժուական նացիոնալիստներն են ընդունակ զրպարտիչ պնդումներ անելու ռուս ժողովրդի «անտաղանդության» և «որոշմովականության», նրա կուլտուրայի ինքնամիութիւն վածության, ռուս ժողովրդի կուլտուրայից ԽՍՀՄ ժողովուրդների կուլտուրայի մեկուսացած լինելու վերաբերյալ: Ռուսական կուլտուրայի մեծագույն արժանիքը նրա արտասովոր լայնության և նրա խորագույն ինտերնացիոնալիզմի մեջ է: ԽՍՀՄ բոլոր ժողովուրդների կուլտուրայի լայն զարգացումը՝ ռուս ժողովրդի կուլտուրայի ներգործութեամբ, ամենափայլուն ապացույցն է այն բանի, վոր ազգային ինքնամիութիւն վածութիւնը ռուս կուլտուրայի համար խորթ յերեւոյթ է:

Լենինյան—ստալինյան ազգային քաղաքականության անչեղ կենսագործումը, ռուս բանվոր դասակարգի կողմից նախկին ճնշված, հետամնաց ժողովուրդներին ցույց տրվող սիստեմատիկ ոգնութիւնը, —ստեղծեցին ՌԽՖՍՀ և ամբողջ խորհրդային Միության վոչ—ռուս ազգութիւնների աշխատավորների յեղբայրական սերը դեպի ռուս ժողովուրդը: Այդ բոլոր ժողովուրդները ՌԽՖՍՀ Սահմանադրութիւնն ընդունելու համար Համառուսական XVII Արտակարգ Համագումար ուղարկված իրենց ներկայացուցիչների միջոցով խորհուրդների համագումարի ամբիոնից իրենց անկեղծ սիրտ ու հարգանքի զգացումներն էյին արտահայտում դեպի ռուս մեծ ժողովուրդը, իրենց ցույց տրված յեղբայրական ոգնութիւն, ազատ ու բերկրալի կյանքի համար:

Համառուսական XVII Արտակարգ Համագումարի ամբիոնից մյուս տասը յեղբայրական միութենական հանրապետութիւններին ժողովուրդների ներկայացուցիչները, արտահայտելով իրենց ժողովուրդների կամքը, հայտնում էյին ռուս մեծ ժողովրդի հետ, ՌԽՖՍՀ հետ, խորհրդային Միութեան առաջատար հանրապետութեան հետ իրենց ժողովուրդների անխախտ, ամուր, յեղբայրական բարեկամութեան մասին:

Ի՞նչ էր հին ցարական Ռուսաստանը: Ազգատ ու խղճուկ էր յերեւում ցարական Ռուսաստանի արդյունաբերութիւնը՝ կապիտալիստական յերկրների առաջավոր ինդուստրիայի համեմատութեամբ: Հին Ռուսաստանը գլխավորապէս հողագործական

յերկիւր էր: Այնտեղ գերակշռում էր դյուղատնտեսութիւնը: Արդյունաբերութիւնը Ռուսաստանում շատ թույլ էր զարգացած: Ռուսաստանը, վոր հարուստ էր զանազան հանքերի վիթխարի պաշարներով, արդյունաբերական տեսակետից Յեմբոսլայի ամենահետամնաց յերկրների թվին էր պատկանում: Նա ուներ չնչին թիվ մեքենաշինական գործարաններ: Չնայած հանքային հարստութիւնների առատութեանը, ցարական Ռուսաստանում քիչ կար չուգուն, պողպատ, պղինձ և այլ մետաղներ: Գիւլ կային նաև մեքենաներ, շոգեքարչեր, դաղդյահներ, վորոնք ներմուծվում էյին արտասահմանից: Յարական Ռուսաստանի մասին Լենինը խոսում էր՝ վորպէս մի յերկրի մասին, վորը «սարքավորված էր արտադրութեան ժամանակակից գործիքներով քառապատիկ վատ Անգլիայից, հնգապատիկ վատ՝ Գերմանիայից, տասնապատիկ վատ՝ Ամերիկայից»: Յերկրում տնտրինում էյին ոտաբերկրյա կնալիստալիստները: Նրանց էյին պատկանում շատ խոշոր գործարաններ ու ֆաբրիկաներ, ինչպէս և հանքահորեր ու հանքարաններ: Հին Ռուսաստանի տնտեսական հետամնացութիւնն անդրադառնում էր և նրա ռազմական թուլութեան վրա: Հիւրավէ՝

Դու ե՛ աղքատ ես,
Դու ե՛ առատ ես,
Դու ե՛ հզոր ես,
Դու ե՛ անզոր ես,
Մա՛յր—Ռուսաստան:

Դյուղում տնտրինում էյին ցարական ուրյադնիկները, կալվածատերերը և կուլակ—պորտաբույծները, վորոնք անխնա չահագործում էյին և կողոպտում ընչազուրկ ու աղքատ դյուղացիներին: Հողադրկութիւնը, սովն ու աղքատութիւնը դյուղացիների բաժինն էյին: Ձգավոր դյուղացիութիւնը կրում էր կալվածատիրական ու կուլակային ստրկութեան անտանելի լուծը և միանգամայն իրավազուրկ էր: 30 հազար խոշոր կալվածատերերի ձեռքին գտնվում էր մոտ 70 միլիոն դեսյատին հող, այն ժամանակ, յերբ նույնքան հող բաժին էր ընկնում 10 միլիոն չգավոր դյուղացիական տնտեսութիւններին: Իզուր չէ, վոր կալվածատիրական հողերի դրաման և կալվածատիրական—ազնվականական ճնշման լծից ազատագրվելու համար մղվող պայքարը յեղել է Ռուսաստանի բոլոր դյուղացիական ապստամբութիւններին—Բոլոտնիկովի, Ստեփան Ռադիկի, Պուլաչովի և մյուսների ապստամբութիւնների բովանդակութիւնը:

Յարական Ռուսաստանում մշտապես կար գործադուրկներ չսկսողական մասնա: Բանվորների աշխատավարձը չափից դուրս ցածր էր, հազիվ բավականացնում էր կիսաքաղց գոյության համար: Մուրացկանային աշխատավարձով բանվորներն որակյան աշխատում էին 10—12 ժամ և ավելի: Նրանք վստահ չէին, թե վաղն աշխատանք կստանան նույնիսկ այդ մուրացկանային աշխատավարձով: Բանվորներն ու գյուղացիները, մանավանդ ցարական Ռուսաստանի ծայրամասերի բանվորներն ու գյուղացիները, կրում էին ցարական աստիճանավորների վոչնչով չսահմանափակվող կամայականությունը, քաղաքական իրավազրկություն և ճնշում:

Այլևս չկա հին Ռուսաստանը, անդառնալիորեն անցյալի գիրքն անցավ «անդոր մայր-Ռուսաստանը»: Ռուսաստանը խորհրդային, սոցիալիստական—դա հզոր ու առատ, բանվորագյուղացիական սոցիալիստական մեծ հանրապետություն է:

Ստալինյան հնգամյակների տարիների ընթացքում ՌՍՖՍՀ տնտեսությունը դարձավ սոցիալիստական:

ՌՍՖՍՀ արդյունաբերությունը հասավ Յեկրուպայի ու Ամերիկայի բարձր զարգացած կապիտալիստական յերկրների արդյունաբերության մակարդակին, իսկ առանձին ճյուղերում նույնիսկ առաջ է անցել նրանցից: ՌՍՖՍՀ խոշոր արդյունաբերությունը 1937 թվին ութ անգամ ավելի արտադրանք տվեց, քան հին, ցարական Ռուսաստանը: Արդյունաբերության առանձին ճյուղերում այդ տոկոսն ավելի բարձր է:

Ստալինյան հնգամյակների տարիներին ՌՍՖՍՀ մեջ կառուցված են մեքենաշինության խոշորագույն գիգանտներ՝ Ստալինի անվան Կրամատորսկի գործարանը, Կադանովիչի անվան «Շարիկոպողչիպնիկ» գործարանը, Ուրալի ելեկտրոմեքենաշինական գործարանը և շատ ուրիշները:

Ստեղծված են արդյունաբերության մի շարք ճյուղեր, վորոնք չկային նախահեղափոխական Ռուսաստանում: Որինակ, ցարական Ռուսաստանում չկար տրակտորային արդյունաբերություն, իսկ այժմ ՌՍՖՍՀ մեջ կառուցված և ամբողջ թափով աշխատում են տրակտորային գործարանները՝ Ստալինգրադում և Չելյաբինսկում: Յարական Ռուսաստանում կոմբայններ չէին արտադրվում, իսկ այժմ ՌՍՖՍՀ մեջ կան կոմբայններ արտադրող՝ Մաքստովի ու Ռոստովի գործարանները: Յարական Ռուսաստանը չգիտեր ավտոմոբիլային արդյունաբերություն ասած

բանը, իսկ այժմ Ռուսաստանի հանրապետությունն ունի ավտոշինարարության նշանավոր գիգանտներ՝ Մոսկվայի Ստալինի անվան գործարանը, Գորկու Մոյոտովի անվան գործարանը:

Վիթխարի հաջողություններ են ձեռք բերված ՌՍՖՍՀ ելեկտրիֆիկացիայի բնագավառում: Յեթե 1913 թ. ցարական Ռուսաստանի բոլոր ելեկտրոկայանների կարողությունը հավասար էր 1,1 միլ. կվ., ապա 1936 թ. միայն ՌՍՖՍՀ ելեկտրոկայանների կարողությունը հասավ 6,6 միլ. կվ.: ՌՍՖՍՀ մեջ նոր ստեղծվել են նաև ինքնաթիռաշինարարություն, մոտորաշինություն, դադգյահաշինություն, ավիացիոն արդյունաբերություն, սինթետիկ կաուչուկի, արհեստական մետաքսի և այլ արտադրություններ:

Հսկայական նվաճումների յե հասել ՌՍՖՍՀ գյուղատնտեսությունը: ՌՍՖՍՀ գյուղատնտեսությունը՝ ցանքատարածության ու տեխնիկական հագեցվածության տեսակետից գերազանց առաջին տեղը Յեկրուպայում: ՌՍՖՍՀ մեջ այժմ կա 173,3 հազար կոլտնտեսություն, 2522 խորհտնտեսություն և 3937 ՄՏԿ: ՌՍՖՍՀ կոլտնտեսային ու խորհտնտեսային դաշտերում աշխատում է 285 հազար տրակտոր, 90,5 հազար կոմբայն: Ուժգին աճել է ցանքատարածությունը, վորը 1913 թ. 69,7 միլիոն հեկտարից հասել է 1937 թ. 93,4 միլիոն հեկտ.: ՌՍՖՍՀ-ը մյուս միութենական հանրապետությունների մեջ առաջին տեղն է բռնում նաև ցորենի, համարի, վորչի և գյուղատնտեսական այլ տեսակի պրոդուկտների արտադրության բնագավառում:

ՌՍՖՍՀ արդյունաբերության վիթխարի աճումն ուղեկցվում էր նաև քաղաքների բուռն աճամբ: Ստալինյան հնգամյակների տարիներին ՌՍՖՍՀ մեջ աճել են տասնյակ նոր արդյունաբերական քաղաքներ, վորոնց թվում՝ Ստալինսկը, Մադնիտոգորսկը, Նիժնի Տագիլը, Մուրմանսկը, Ստալինոգորսկը, Բերեզնիկին, Կոմսոմոլսկը, Կիրովսկը և ուրիշները: Կերպարանափոխվեցին և խոշորագույն արդյունաբերական ու կուլտուրական կենտրոններ դարձան հին քաղաքները՝ Գորկին, Սվերդլովսկը, Ստալինգրադը, Չելյաբինսկը, Իվանովոն:

ՌՍՖՍՀ գոյության քսանամյակին նրա տնտեսությունը, կուլտուրան, ժողովուրդների բարեկեցությունը հասան բացառիկ ծաղկման: ՌՍՖՍՀ բոլոր ավտոնոմ հանրապետություններում, ավտոնոմ մարզերում և ազգային ոկրոգներում զարգացավ արդյունաբերությունը, աճեցին նոր ֆարրիկաներ ու գործարաններ,

13

ներից մեկը—Դաշկունինի գործարանը, ինչպես նաև ոսյայի խոշորագույն գործարանը:

Կաբարդինո-Բալկարիայի արևելյան սահմանի մոտ վերջին տարիներս սկսեց լայնորեն ծավալել նալթի արդյունահանումը. այնտեղ ստեղծվել է Մալգոբեկ հարուստ նալթահանքը, վոր մտնում է Գրոզնեյվթի նալթային ձեռնարկությունների կազմի մեջ:

Հաջողությամբ իրականացվում է Հանրապետության ելեկտրիֆիկացումը: Բակսան գետի վրա կառուցված է մեծ հիդրոէլեկտրային 25 հազար կՎ. հզորությամբ. կառուցված են նաև 13 օդանավան ու 27 մանր կոլտնտեսային կայաններ:

Առանձնապես խոշոր են Կաբարդինո-Բալկարիայի հաջողությունները նրա ժողովրդական մասսաների կուլտուրայի վերելքի բնագավառում: 318 հազար բնակչից (1937 թ. տվյալներով) 67 հազար սովորողներ են: Կա 247 դպրոց, վորից 96 վոչ-լրվ միջնակարգ և 21 միջնակարգ: Կաբարդինո-Բալկարիայում ստեղծվել են՝ մանկավարժական ինստիտուտ, բարձրագույն կոմունիստական գյուղատնտեսական դպրոց, մելիորատիվ տեխնիկում, գոտտեխնիկում, մանկավարժական ուսումնարան, յերաժըտական դպրոց և գիտահետազոտական ինստիտուտ:

Կաբարդինցիները և բալկարցիները, վոր առաջ չունեյին իրենց գիրն ու գրականությունը, այժմ թերթեր են հրատարակում մայրենի լեզվով: Նրանց միջավայրից վերջին ժամանակներս առաջ են քաշվել գրողներ, բանաստեղծներ, վորոնք ստեղծում են ազգային գեղարվեստական յերկեր: Հանրապետության մեջ խորհրդային իշխանության տարիներին կառուցվել է 100-ից ավելի ակումբ, 40 խրճիթ-ընթերցարան, 66 գրադարան, ինչպես նաև մեծ քանակությամբ շրջիկ կինոներ:

1936 թ. Նալչիկում բացվեց ազգային դրամատիկ թատրոնը և նրան կից՝ կաբարդինական ու բալկարական կոլտնտեսային թատրոններ: Կաբարդինո-Բալկարիայի տարբեր կետերում կառուցվում են մեծ թվով ակումբներ, կինոթատրոններ և պլոնբրական տներ:

Ռուս չինովնիկների, ինչպես և իրենց իսկ իշխանների ու կարվածատերերի դաժան շահագործման հետևանքով նախահեղափոխական Կաբարդինո-Բալկարիայի բնակչությունը կոտորվում էր—մահացությունն այնտեղ գերակշռում էր ծննդաբերությանը: Կաբարդինո-Բալկարիայի խորհրդային իշխանության օրդանները,

Ֆեդերատիվ ու միութենական կառավարությունների թգնությամբ, ծավալեցին բուժհիմնարկների լայն ցանց: Այնտեղ այժմ կա 19 հիվանդանոց, վորից 17-ը գյուղական (150 բժիշկներով), 4 մալարիական կայաններ, 6 մալարիական կետեր, 46 բժշկական ամբուլատորիաներ և 81 բուժակային կետեր:

Առողջական միջոցառումների լայն կիրառման և նյութական ու կուլտուր-կենցաղային պայմանների ուժեղ բարելավման շնորհիվ Կաբարդինո-Բալկարիայում համարյա անհետացան եպիդեմիական (համաճարակային) հիվանդությունները՝ քութեշ, տիֆ, ծաղիկ, վորոնք մինչ այդ աշխատավոր մասսաների սարսափելի պատուհասն էյին:

Կաբարդինո-Բալկարիայի աշխատավորներն ապրում են ունեւոր ու կուլտուրական կյանքով, վորի ցուցանիշն է ծառայում խորհրդային իշխանության տարիներին ազգաբնակչության աճումն ավելի քան յերկու անգամ:

Սոցիալիստական արդյունաբերության, գյուղատնտեսության, ձեռք ազգային և բովանդակությամբ սոցիալիստական կուլտուրայի նույնպիսի ծաղկում են ապրում ՌՍՖՍՀ նաև մյուս ժողովուրդները:

Մեծ նվաճում է հանդիսանում այն, վոր բանվորների և տեղերում աճեցվող ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների մեջ կան տեղական ազգության պատկանող հազարավոր կանայք, վորոնք մինչև Հոկտեմբերյան հեղափոխությունն ստրուկներ էյին բառիս բուն իմաստով: Նրանց կարող էյին ծաղրածանակի յենթարկել, նրանց կարող էյին սպանել և անպատիժ մնալ: Տեղական ազգության պատկանող կինը չէր կարող տղամարդկանց մեջ յերևալ: Նա ճգմված ու ստորացված էր թե՛ վորպես աշխատավորուհի և թե՛ վորպես կին:

Բուլչեիկների կուսակցության ղեկավարությամբ ՌՍՖՍՀ ժողովուրդները հսկայական հաջողություններ ձեռք բերին կուլտուրական հեղափոխության լենինյան պլանի իրագործման ասպարեզում: Հանրապետությունը վստահորեն գնում է ամբողջ բնակչության համատարած գրագիտության ճանապարհով: ՌՍՖՍՀ մեջ սովորողների թիվը բոլոր դպրոցներում—1936/37 թ. կազմում էր 27.611 հազար, այդ թվում միջնակարգ դպրոցներում—16.641 հազար, այն ժամանակ, յերբ ամբողջ հին Ռուսաստանում 1914/15 թ. կար 5.531 հազար սովորող, այդ թվում միջնակարգ դպրոցներում՝ 566 հազար:

ՌԽՖՍՀ մեջ մտնող հանրապետութիւններում, յերկրամասերում ու մարզերում յեղած բարձրագոյն դպրոցների ընդհանուր թիվը ներկայումս 362 է, իսկ ցարական Ռուսաստանում կար ընդամենը 73 բուն: ՌԽՖՍՀ բուհերում այժմ սովորում են ավելի քան 341 հազար ուսանողներ, վոր յերեք անգամ գերազանցում է Անգլիայի, Գերմանիայի և Իտալիայի ուսանողների ընդհանուր թվից՝ միասին վերցրած:

Վիթխարի չափով ավելացել է թատրոնների, ակումբների խրճիթ-ընթերցարանների, կինոսարքավորումների քանակութիւնը: 1937 թ. սկզբներին ՌԽՖՍՀ մեջ կար մոտ 500 թատրոն, 500 հազար ակումբ և խրճիթ-ընթերցարան, 18-500 կինոսարքավորում: Տարեցտարի աճում է ՌԽՖՍՀ ժողովուրդների լեզուներով գրքի արտադրանքը: Այսպես, որինակ, նախահեղափոխական Ռուսաստանում չկար վոչ մի տպագրական միավոր աղիգեյական լեզվով, իսկ 1936 թ. այդ լեզվով տպագրված միավորների թիվն աճեց մինչև 42-ի—114 հազար տիրաժով: Վոչ մի տպագրական միավոր չկար նաև բաշկիրական, բուրյաթ-մոնղոլական, կալմիկական, կարաչայական, կոմի-զիրյանական, մորզովական լեզուներով, ինչպես և ժամանակակից ՌԽՖՍՀ շատ ժողովուրդների լեզուներով: Առ 1936 թ. տպագրական միավորների թիվն աճեց՝ բաշկիրական լեզվով՝ 186-ի—1.105 հազար տիրաժով, բուրյաթ-մոնղոլական լեզվով՝ 37-ի—199 հազար տիրաժով, կալմիկական լեզվով՝ 40-ի—201 հազար տիրաժով, կարաչայական լեզվով՝ 56-ի—177 հազար տիրաժով, կոմի-զիրյանական լեզվով՝ 69-ի—356 հազար տիրաժով և այլն: Ռուսերեն լեզվով 1936 թ. հրատարակված է 31.652 տպագրական միավոր—438.220 հազար տիրաժով:

ՌԽՖՍՀ շատ ժողովուրդներ, վոր անցյալում չունեին վոչ մի թերթ, այժմ ունեն այդպիսիք բավական թիվով ու մեծ տիրաժով: Այսպես, որինակ, բաշկիրական լեզվով հրատարակվում է 40 թերթ—161 հազար տիրաժով, բուրյաթ-մոնղոլական լեզվով՝ 10 թերթ—31 հազար տիրաժով, կալմիկական լեզվով՝ 15 թերթ—54 հազար տիրաժով, մարիերեն՝ 22 թերթ—50 հազար տիրաժով, մորզովական լեզվով՝ 18 թերթ—43 հազար տիրաժով: Ռուսերեն լեզվով հրատարակվում է 6.285 թերթ—27.516 հազար տիրաժով: Ընդամենը ՌԽՖՍՀ մեջ հրատարակվում է մոտ 6500 թերթ—4,5 միլիոնի ընդհանուր տիրաժով, վորոնցից

450 թերթ հրատարակվում է ազգային փոքրամասնութիւնների լեզուներով:

Իր դոյության 20 տարվա ընթացքում Մեծ Ռուսաստանի Խորհրդային Ֆեդերատիվ Սոցիալիստական Հանրապետութիւնը դարձավ հարուստ ու հզոր, զորեղ ու անպարտելի յերկիր: Հաղթանակեց լենինյան-ստալինյան իմաստուն ազգային քաղաքականութիւնը, վորը ՌԽՖՍՀ ժողովուրդներին հասցրեց կուլտուրական, քաղաքական և տնտեսական ծաղկման վիթխարի բարձունքին:

Ավելի ու ավելի յերջանիկ է դառնում ՌԽՖՍՀ բանվորների ու գյուղացիների կյանքը: Աճում ու բարձրանում է նրա աշխատավորական մասսաների ունեորութիւնն ու բարեկեցութիւնը: Տարեցտարի աճում է բանվորների ու ծառայողների աշխատավարձը, բարձրանում է կոլտնտեսականների յեկամուտը: Միջին աշխատավարձը ՌԽՖՍՀ մեջ 1929 թ. համեմատությամբ աճել է ավելի քան յերեք անգամ: Կոլտնտեսութիւնների յեկամուտները ՌԽՖՍՀ մեջ, 1934 թ. յեկամուտների համեմատությամբ, 1935 թ. աճեցին համարյա յերկու անգամ: Իսկ 1936 թ. և հատկապես 1937 թ. հացահատիկների ու մյուս գյուղատնտեսական կուլտուրաների առատ բերքը մեր հանրապետութիւն կոլտնտեսութիւններին ու կոլտնտեսականներին բերեց յեկամտի նոր վիթխարի աճում:

Յարական Ռուսաստանում պետական դանձարանը մտնող յեկամուտները ծախսվում էյին բանվորների ու գյուղացիների հեղափոխական յելույթները ճնշելու վրա, բանտերի, վոստիկանութիւն, ժանդարմերիայի և տերտերների պահպանման վրա:

Արագորեն աճում է ՌԽՖՍՀ ժողովրդական յեկամուտը, վորը ծախսվում է մեր հանրապետութիւն աշխատավորների կյանքի բարելավմանը, մեր յերկրի հետագա ինդուստրացմանը, աշխատավորների համար լուսավոր, հարմար տներ, դպրոցների, կուլտուրաների, սանատորիաների, հանգստյան տների, հիվանդանոցների, թատրոնների, ակումբների և խրճիթ-ընթերցարանների կառուցմանը, կարմիր բանակին և մեր սքանչելի, սիրելի հայրենիքի պաշտպանութիւն ամրապնդմանը:

Մեր յերկիրն, ընդգրկված մեծ ստախանովյան շարժմամբ, ավելի ու ավելի յե հարստանում, դառնում է ավելի զորեղ ու գեղեցիկ: Ստախանովյան շարժումը, վոր քնդգրկել է ՌԽՖՍՀ ժողովրդական տնտեսութիւն բոլոր ոլորտները, բարձրացրեց ու

բարձրացնում է ժողովրդական աշխատանքի արտադրողականութունը, բազմապատկում է մեր հայրենիքի հարստությունները: Նա առաջ քաշեց ժողովրդական տնտեսություն տարբեր ճյուղերի հսկայական թվով ականավոր վարպետներ: ԽՍՀՄ Գերագույն Խորհրդի պատգամավոր՝ Փրեզերովչչիկ Գուգովի, ԽՍՀՄ Գերագույն Խորհրդի պատգամավորուհի, ականավոր մանածագործուհի Դուսյա Վինոգրադովայի, կոչվի արդյունաբերության լավագույն վարպետ Սմետանինի, դարբին Բուսիգինի և շատ ուրիշների անունները դիտե ամբողջ Խորհրդային Միությունը:

Շատ հերոսական ջանքեր դրին ՌԽՖՍՀ ժողովուրդներն իրենց հողն ոտարերկրյա խնդիրներն իրենց նվաճելու համար, շատ արյուն թափեցին քաղաքացիական պատերազմի ժամանակաշրջանում բազմաթիվ գեներալական բանդաների դեմ մղված պայքարում: Սքանչելիորեն աշխատեցին բանվորներն ու գյուղացիները և բոլոր ազնիվ խորհրդային քաղաքացիներն իրենց խորհրդային պետության ամրացման համար, նրա արդյունաբերության ու գյուղատնտեսության զարգացման համար, ՌԽՖՍՀ ժողովուրդների կուլտուրայի վերելքի համար:

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՖԵԴԵՐԱՏԻՎ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀՈՉԱԿՈՒՄԸ

1917 թ. հոկտեմբերին բանվորները, դաշն կնքած Ռուսաստանի Հանրապետության գյուղացիության հետ, լենինի—Ստալինի կուսակցության ղեկավարությամբ տապալեցին կապիտալիստներն ու կալվածատերերի իշխանությունը և հաստատեցին խորհուրդների իշխանություն—պրոլետարիատի դիկտատուրա:

Նախկին ցարական Ռուսաստանի կենտրոնում սկսված սոցիալիստական հեղափոխությունն առաջին օրերից տարածվեց դեպի նրա բոլոր ծայրամասերը: Ծայրամասերում սոցիալիստական հեղափոխությունն իր ճանապարհին հանդիպեց «ամբարտախ»-ի՝ հանձին դեռ մինչև 1917 թ. Հոկտեմբերն ստեղծված զանազան բուրժուական «ազգային» կառավարությունների:

Այսպես, ուկրաինական ռադան, սոցիալիստական հեղափոխության դեմ պայքարելու համար, համախմբելով հակահեղափոխական ուժերը, 1917 թ. նոյեմբերի 14-ին իրեն հայտարարեց բարձրագույն իշխանություն՝ Ուկրաինայի ամբողջ տերիտորիա-

յի վրա: Ռադայի գլխավոր քարտուղարությունը բանակցություններ մեջ է մտնում գլխավոր հրամանատարի կայանին կից հակահեղափոխական համաբանակային կոմիտեյի հետ՝ խորհրդային իշխանություն դեմ պայքար մղելու համար համառուսաստանյան կառավարություն կազմակերպելու մասին: Ռադան համաձայնություն է կնքում Ֆրանսիական կառավարության ներկայացուցչի հետ՝ իմպերիալիստական պատերազմը շարունակելու մասին: 1917 թ. դեկտեմբերի 8-ին ուկրաինական ռադան հրաժարվում է թույլ տալ խորհրդային հեղափոխական զորամասերին Ուկրաինայով գնալու՝ Դոնում գեներալ Կալեդինի հակահեղափոխական ռադալիստությունը ճնշելու համար:

Անդրկովկասում, 1917 թ. նոյեմբերի 11-ին, վրացական մենշևիկները ղեկավարությամբ կազմակերպվում է այսպես կոչված «Անդրկովկասյան կոմիտարիատը», սոցիալիստական հեղափոխության դեմ ղուլելու համար:

Բաշկիրիայում, 1917 թ. ոգոստոսին կազմակերպված բուրժուա-նացիոնալիստական «բաշկիրական կենտրոնական խորհուրդը» բացահայտ կերպով դուրս է գալիս խորհրդային իշխանության դեմ:

Ղրիմում, բուրժուա-կալվածատերական «Միլի Ֆիրկա» կուսակցությունը կազմակերպում է դուրուլթայի կառավարություն և բացահայտ պայքարի մեջ է մտնում խորհուրդների իշխանության դեմ: Ադդայնական բուրժուական «կառավարությունները» գլուխ են անցնում—Հայաստանում՝ դաշնակցությունը, Աբդրեջանում՝ մուսավաթը:

«Ադդային դրոշակը,—գրում է ընկ. Ստալինը,—մեջ են դրում մասսաներին խաբելու համար միայն, իրրե ժողովրդականություն վայելող մի դրոշակ, վրը հարմար է ազգային բուրժուազիայի հակահեղափոխական դիտավորությունները քողարկելու համար»¹:

Անդրիայի, Ֆրանսիայի, Գերմանիայի և մյուս յերկրների իմպերիալիստական բուրժուազիան ակտիվ մասնակցություն է ունենում բուրժուա-նացիոնալիստական կառավարությունների ստեղծման մեջ, ձգտելով հեղափոխական Ռուսաստանի կենտրոնից անջատելու ծայրամասերը, առանձնապես հումքի, վառելիքի

¹ Сталин, Марксизм и национально-колониальный вопрос, Партиздат, 1937 г., стр. 54.

ու պարենի պաշարներ ունեցող վայրերը: Այսպես, որինակ, գերմանական իմպերիալիզմի ակտիվ ոգնությունը տեղի չե ունենում՝ անդրկովկասյան բուրժուական սեյմի կազմավորումը:

«Իրենց սեփական» ազգայնական բուրժուազիայի ամբողջ գործունեությունը (դաշնակցած իմպերիալիստների հետ) ճնշված ազգությունները բանվորներին ու չքավոր-միջակային մասսաներին ե՛լ ավելի ցույց տվեց, վոր իրենց ազատագրումը ճնշումից, իմպերիալիստական ստրկությունից՝ կարող է իրականացվել միայն Ռուսաստանի հեղափոխական պրոլետարիատի հետ դաշնակցած:

Այսպես սկսվեց ծայրամասերի բանվորների ու աշխատավորական մասսաների պայքարն ընդդեմ զանազան «ազգային կառավարությունների», վորոնք հանդես եկին յեկեկ ամեն տեսակի «ազգային խորհուրդների», մարդային «կառավարությունների» ձևերով: Այդ «կառավարությունները» իրենցից ներկայացնելով «սեփական» ազգային բուրժուազիայի տիրապետությունը, ամբողջովին հակահեղափոխական եյին, նրանք «լսել անգամ չեյին ուղում սոցիալիստական հեղափոխության մասին» (Ստալին):

«Չարմանալի չե, — գրում է ընկ. Ստալինը, — վոր որեցոր աճում եր նրանց կոնֆլիկտն «իրենց» ազգային կառավարությունների հետ: Հոկտեմբերյան հեղաշրջումը միայն ամրապնդեց ծայրամասերի բանվորների ու գյուղացիների դաշինքը Ռուսաստանի բանվորների ու գյուղացիների հետ՝ վրդենչեկով սոցիալիզմի հաղթանակի հավատով: Իսկ «ազգային կառավարությունների» պատերազմն ընդդեմ խորհրդային իշխանության, նրանց կոնֆլիկտն այս «կառավարությունների» հետ հասցրեց մինչև կապերի լիակատար խզումը նրանցից, մինչև բացորոշ ապստամբությունը նրանց դեմ»¹:

Ուկրաինայի հեղափոխական բանվորներն ու գյուղացիները լիկվիդացիայի յենթարկեցին բուրժուական ուկրաինական «ոսգան»։ Նույնպիսի վիճակ բաժին ընկավ Կարևդինին, Կոռնիլովին, «Սիրիբի կառավարությանը», «ավտոնոմ կառավարությանը» — Թուրքեստանում և մյուսներին:

Անցյալներում ճնշված ազգային ծայրամասերի բանվորների ու աշխատավորական մասսաների պայքարն իրենց լիակատար և իս-

¹ Сталин, Марксизм и национально-колониальный вопрос, Партиздат, 1937 г., стр. 54.

կական ազգային ազատագրության համար հաջողությամբ պսակվեց, վորովհետև բոլոր այդ «ազգային կառավարություններն», ինչպես ընկ. Ստալինն եր ասում, գրոհի յենթարկեցին յերկու կողմից՝ դրսից — խորհրդային իշխանության կողմից և ներսից — «իրենց սեփական» բանվորների ու գյուղացիների կողմից:

Միայն սոցիալիստական հեղափոխության հաղթանակը բերեց ազգային ճնշման վրձնացում. «... խորհուրդները հաղթությունը և պրոլետարիատի դիկտատուրայի հաստատումը հանդիսանում են ազգային ճնշումը վրձնացնելու, ազգային հավասարություն հաստատելու, ազգային փոքրամասնությունների իրավունքներն ապահովելու հիմնական պայմանը»¹:

Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական Մեծ հեղափոխությունը ջարդելու հանձնեց բուրժուական պետությունը — չահագործվողներին կեղեքելու և ճնշելու այդ մեքենան: Բոլշևիկների կուսակցության ղեկավարությամբ բանվորներն ու գյուղացիներն սկսեցին կառուցել իրենց սեփական պետությունը, պրոլետարական պետությունը: Կարվածատերերի ու կապիտալիստների դեմ ուղղված կատաղի դասակարգային պայքարի բովում նրանք սկսեցին ուրվադեկ պրոլետարական սոցիալիստական պետության հիմնական դրույթները:

Խորհրդային պետության հիմնական դրույթները սահմանվեցին Խորհուրդների Համառուսական II պատմական համագումարի վորոշումներով, վորը (համագումարը) բացվեց 1917 թ. հոկտեմբերի 25-ին (նոյեմբերի 7-ին):

Բանվորներին, զինվորներին ու գյուղացիներին ուղղված՝ խորհուրդների II համագումարի կողմից ընդունված դեմումի մեջ ասվում եր.

«Հնախելով բանվորների, զինվորների ու գյուղացիների վիթխարի մեծամասնության կամքի վրա, հենվելով Պետրոգրադում կատարված՝ բանվորների ու կայազորի հաղթական ապստամբության վրա, Համագումարն իշխանությունը վերցնում է իր ձեռքը»:

«Համագումարը վորոշում է՝ ամբողջ իշխանությունը տեղերում անցնում է բանվորների, զինվորների ու գյուղացիների պատգամավորների Խորհուրդներին...»:

¹ Сталин, Марксизм и национально-колониальный вопрос, Партиздат, 1937 г., стр. 67.

Սորհուրդների Համառոտական II Համագումարն ազդարարեց, վոր պրոլետարական պետութեան հիմքը կազմում են խորհուրդները—պրոլետարիատի ղեկավարութեան պետական ձևը:

Համագումարի գլխավոր մեջ արձանագրված էյին խորհրդային իշխանութեան ազդային քաղաքականութեան սկզբունքները. Ռուսաստանում բնակվող բոլոր ազգերին ապահովվում էր ինքնորոշման իսկական իրավունք—ընդհուպ մինչև անջատումն, աշխնքն ինքնուրույն պետութեան ստեղծումը: Դիմումը նշում էր նաև բանվորների ու գյուղացիների հեղափոխական բանակի հիմունքները, նրա լիակատար ղեկավարատացումը:

Սորհուրդների Համառոտական III Համագումարի պատմական վորոշումներն էյին՝ Լենինի ղեկավարումների առթիվ ընդունված ղեկրեաները՝ հաշտութեան մասին, հողի մասին:

Հաշտութեան մասին ընդունված ղեկրեանով համագումարը վերացրեց ցարական զաղտնի ղեկնադիրութունը, հայտարարեց իմպերիալիզմի հետ կապերի խզման և թալանչիական պատերազմից դուրս գալու մասին:

Հողի վերաբերյալ ղեկրեանով վերացվում էր հողի կալվածատիրական սեփականութունն—անհապաղ և առանց վորեն փրկազնի: Սորհրդային իշխանութունը խլեց և գյուղացիութեանը հանձնեց 150 միլիոն հեկտարից ավելի նախկին կալվածատիրական, պետական ու վանքապատկան հողեր:

Լենինը, բնորոշելով ցարական Ռուսաստանի հողատիրութունը, գրում էր. «Տասը միլիոն գյուղացիական տնտեսութուններն ունեն 73 միլիոն գեսյատին հող: Քսանութ հազար ազնվական ու կեչոտտ ընդլորդեր ունեն 62 միլիոն գեսյատին»¹:

Մեկ կալվածատեր միջին հաշվով ուներ նույնքան հող, ինչքան 300 գյուղացիական տնտեսութունները միասին վերցրած: Հողի մասնավոր սեփականութեան վերացումը, կալվածատիրական հողատիրութեան լիկվիդացիան ազատեցին մեր յերկրի գյուղացիութեանը կալվածատիրական—կուլակային ամենակալ իշխանութունից:

Սորհուրդների II Համագումարը կազմեց բանվորա-գյուղացիական կառավարութուն—Ժողովրդական Կոմիտեների Սորհուրդ, Վ. Ի. Լենինի գլխավորութեամբ:

Դավաճանութուն էր բանվոր դասակարգի համագումարը, պրո-

լետարիատի ղեկավարութեան ղեմ ուղղակի պայքար էր հեղափոխութեան դավաճաններ Կամենևի, Զինովյեվի, Ռիկովի պահանջը՝ բոլոր աշխուս կոչված «սոցիալիստական» կուսակցութուններից կառավարութուն կազմելու մասին: Նման կառավարութուն ստեղծելը կնշանակեր պրոլետարիատի ղեկավարութեան լիկվիդացիա, կապիտալիզմի ռեստավրացիա: Հակահեղափոխական արտելը (ВЫЖЕЛ) էր եսերների, նրանց հետ մեկտեղ նաև Ժողովրդի թշնամի, դավաճան Ռիկովի և մյուսների յեկույթը, վորով նրանք մամուլի ազատութուն էյին պահանջում բուրժուական թերթերի համար:

Հեղափոխութեան շտրայկերներները կուսակցութեան ղեմ, պրոլետարիատի ղեկավարութեան ղեմ իրենց դավաճանական, ստոր պալքարում կազմակերպում են սաբոտաժ, խորհուրդներում՝ աշխատանքի ձախողում:

Բանվոր դասակարգը, Լենինի—Ստալինի կուսակցութեան ղեկավարութեամբ, ճնշելով կալվածատերերի և բուրժուազիայի հակահեղափոխական ղեկավարութունը, ամրացնում է խորհուրդների իշխանութունը:

1917 թ. նոյեմբերի 15 (2)—ին հրապարակվեց ընկեր Ստալինի ձեռքով գրված «Ռուսաստանի Ժողովուրդների իրավունքների ղեկարացիան»: Նրանում վորոշված էյին խորհրդային կառավարութեան ազդային քաղաքականութեան հիմունքները.

1) Ռուսաստանի Ժողովուրդների հավասարութունն ու սուվերենութունը:

2) Ռուսաստանի Ժողովուրդների ազատ ինքնորոշման իրավունքն՝ ընդհուպ մինչև անջատումն ու ինքնուրույն պետութուն կազմելը:

3) Բոլոր և ամեն ազգային ու ազգային—կրոնական արտոնութունների ու սահմանափակումների վերացումը:

4) Ռուսաստանի տերիտորիայում բնակվող ազգային փոքրամասնութունների և ազգաբնակից խմբերի ազատ գտնադրումը:

Սորհրդային իշխանութեան առաջին իսկ ամիսներին Ժողովրդական Կոմիտեների Սորհուրդն ընդունեց մի շարք ղեկրեաներ, վորոնք անցյալներում ճնշված ազգութուններին ակնհայտ կերպով ցույց տվին, վոր խորհրդային իշխանութեանը միանշանակապես խորթ է ամեն մի ազգային ճնշում, վոր խորհրդային իշխանութեան կառուցվածքը—մի իշխանութուն, վորն ինտեր-

¹ Ленин, Соч., т. XI, стр. 337.

նացիոնալ ե իր դասակարգային բնույթով—աշխատավորներին տանում ե համախմբվելու ուղին:

Խորհրդային իշխանության առաջին ղեկրեւները և ամենից առաջ հաշտության ու հողի վերաբերյալ ղեկրեւները, ինչպես և ազգային հարցի առթիվ յեղած միջոցառումներն ապահովեցին անցյալում ճնշված ազգութիւնների դյուզացիության համախմբումը ռուսական պրոլետարիատի շուրջը: «Սաղաղություն, ազգարային հեղաշրջում և ազգութիւնների ազատութիւն—սրա՛նք են այն յերեք հիմնական մոմէնտները, վորոնք ռուսական պրոլետարիատի կարմիր դրոշի շուրջը համաբեցին անծայրածիր Ռուսաստանի ամբլի քան քսան ազգութիւնների դյուզացիներին»¹:

Հաջորդ կարեւորագույն վաստակներն ու միջոցառումները, վորոնց մեջ մշակվում եյին խորհրդային պետության հիմունքները, հետեյալներն եյին. Համառուսական ԿԳԿ (1917 թ. գեկտեմբերի 4) ղեկրեւը՝ «պատգամավորներին հետ կանչելու իրավունքի մասին», վոր հետագայում ձեւակերպվեց ու ամրապնդվեց ՌԽՖՍՀ Սահմանադրության մեջ, վորպես պատգամավորներին հետ կանչելու իրավունք. ղեկրեւ (1917 թ. նոյեմբերի 25) դասերի ու քաղաքացիական աստիճանների վոչնչացման մասին. Համառուս. ԿԳԿ վորոշումը (1917 թ. նոյեմբերի 27) բանվորական վերահսկողության վերաբերյալ կանոնադրութիւնն ընդունելու մասին, վորպես արտադրության կառավարման անցնելու առաջին քայլը. Համառուս. ԿԳԿ և ԺԿԽ ղեկրեւ (1918 թ. գեկտեմբերի 15) ժողովրդական Տնտեսության Գերագույն Խորհուրդ կազմակերպելու մասին, վորպիսի ղեկրեւի ընդունումով վճռական հարված հասցվեց Փարբիկաների ու գործաբանների կապիտալիստական սեփականութիւնը:

Լենինը բացառիկ նշանակութիւն եր տալիս ԺՏԳԽ (ВЧК) կազմակերպելու վերաբերյալ ղեկրեւին: «Բանվորական վերահսկողութիւնից,—գրում եր Լենինը,—մենք գնում եյինք դեպի ժողովրդական Տնտեսության Գերագույն Խորհրդի ստեղծումը: Միայն այդ միջոցառումը, բանկերի և յերկաթուղիների ազգայնացման հետ մեկտեղ, վորպիսին կկիրառվի մոտակա որերս, մեզ հնարավորութիւն կտա ձեռնամուխ լինելու նոր սոցիալիստական տնտեսության կառուցմանը»²:

¹ Сталин, Марксизм и национально-колоннальный вопрос, Партиздат, 1937 г. стр. 87.

² Ленин, Соч., т. XXII, стр. 215.

1917 թ. գեկտեմբերի 20-ին խորհրդային իշխանութիւնն ստեղծում ե հակահեղափոխության ու սարքառութի դեմ պայքարող Համառուսական Արտակարգ Հանձնաժողով (ВЧК), վորը դարձավ «բուրժուազիայի պատուհասը, հեղափոխության արթուն պահապանը, պրոլետարիատի մերկացված սուրը» (Ստալին): ՎՉԿ-ի ստեղծումը ցույց տվեց, վոր Լենինը—Ստալինի կուսակցության ղեկավարութիւնը մեր յերկրի բանվորներն ու դյուզացիները սովորեցին պաշտպանել Խորհուրդների իշխանութիւնը, ջախջախիչ հարվածներ հասցնել հակահեղափոխական տարրերին:

1917 թ. գեկտեմբերի 28-ին հրապարակվում են Համառուսական ԿԳԿ ղեկրեւները՝ բանկերի ազգայնացման մասին: Միայն պրոլետարիատի ղեկատուութեան կարող եր անցկացնել բանկերի ազգայնացում, վորով քայքայվում եյին կապիտալի տիրապետության հիմքերը և բազա յեր ստեղծվում սոցիալիստական պլանային տնտեսութիւնն անցնելու համար:

Ազգային հարցի ղեկավարման ու գործնական լուծման համար խորհրդային իշխանութիւնը Հոկտեմբերյան հեղափոխության առաջին իսկ որերից ստեղծեց Ազգութիւնների Գործերի Ժողովրդական Կոմիտարիատ (Ազգժողկոմ)՝ ընկեր Ստալինի գլխավորութիւնը:

ՌԽՖՍՀ 140 միլիոն բնակչութիւնից (1921 թվի տվյալներով) վերլիկոսները կազմում եյին 75 միլիոնից վոչ ամբլի, իսկ մնացած 65 միլիոնը ծայրամասերի վոչ-վերլիկոս ազգութիւններից եյին: Սակայն այդ ծայրամասերը, ուր կենտրոնացած եյին հումքային, վառելիքի ու պարենային նշանակալի պաշարներ, արդյունաբերական և ռազմական տեսակետից ամբլի պակաս եյին զարգացած, կամ ամենեին զարգացած չեյին:

Ազգժողկոմատի ամբողջ գործունէութիւնն անխզելիորեն կապված ե յերկր կուսակցութիւն և խորհրդային իշխանութիւն՝ ազգային քաղաքականութիւն բնազավառում կատարվելիք ձեռնարկումների հետ: Ազգժողկոմատը հսկայական աշխատանք կատարեց ծայրամասերի տեղական ազգային բուրժուազիայի վառած հակահեղափոխական քաղաքականութիւն մերկացման ասպարեղում:

Կուսակցութիւն և խորհրդային իշխանութիւն Լենինյան—ստալինյան ազգային քաղաքականութիւն հաջող իրականացման չնորհիվ ամբացավ ու կոփվեց ամբողջ Ռուսաստանի բանվորների ու աշխատավոր դյուզացիների դաշինքն ընդդեմ Ռուսաստանի ծայ-

բամասների աղբային բուրժուական «կառավարութիւններ» դաշինքի:

Անհնա պայքարելով ուսական հակահեղափոխական բուրժուադիայի և ամեն տեսակի «աղբային կառավարութիւններ» դեմ, վոչնչացնելով Կալեդինի և մյուս սպիտակ գեներալների սպիտակ-գլխադիրական բանդաները, ճնշելով հակահեղափոխական խռովութիւնները, սարսափել, դավադրութիւնները, խորհրդային իշխանութիւնը հաղթականորեն առաջ եր գնում և ամբապնդում:

Խորհրդային իշխանութիւնի հաղթական յերթն իր արտահայտութիւնը գտավ «Ուլերեիլիայի» ցրման մեջ (6/1 1918 թ.), վոր կատարեց խորհրդային իշխանութիւնն այն բանից հետո, յերբ Լենինի—Ստալինի կուսակցութիւնի ճիշտ քաղաքականութիւնն ու տակտիկայի շնորհիւ աշխատավորութիւնի համար պարզորոշ դարձավ «Ուլերեիլիայի» հակահեղափոխական ելութիւնը: Սահմանադրական ժողովի ընտրութիւնները, վոր տեղի եւրին ունեցել դեռ մինչև Հոկտեմբերյան հեղափոխութիւնը, այլ ևս չէին արտացոլում դասակարգային ուժերի այն իրական հարաբերակցութիւնը, վոր առաջացել եր հեղափոխութիւնի հաղթանակի հետևանքով:

Այն բանից հետո, յերբ «Ուլերեիլիան» հրաժարվեց ընդունել «Աշխատավոր ու շահագործվող ժողովրդի իրավունքների ղեկավարացիան», հետևաբար բացահայտ կերպով դուրս յեկավ խորհրդային իշխանութիւնի դեմ,—նա ցրման յենթարկվեց: Բանվորներն ու աշխատավորները վողջունեցին «Ուլերեիլիայի», այդ հակահեղափոխական կենտրոնի ցրումը: Լենինը գրում եր. «... մենք կատարեցինք ժողովրդի կամքը,—կամք, վորն ասում եւ՝ ամբողջ իշխանութիւնը Խորհուրդներին¹: Կուսակցութիւնը Լենինի—Ստալինի ղեկավարութեամբ ջանքանք հեղափոխութիւնի դավաճաններ Կամենևիի ու Ռիկովի դիմադրութիւնը, վորոնք մենչեիկներն ու եսերներն հետ միասին պաշտպանում եւին հակահեղափոխական «Ուլերեիլիային»:

1918 թ. հունվարի 24-ին Խորհուրդների Համառուսական III համագումարն ընդունեց Լենինի և Ստալինի մշակած «Աշխատավոր ու շահագործվող ժողովրդի իրավունքների ղեկավարացիան»: Դեկլարացիան աղբարարեց, վոր՝

«1) Հասաստանը հայտարարվում ե բանվորների, զինվորների և գյուղացիների պատգամավորների խորհուրդների հանրապետութիւն: Ամբողջ իշխանութիւնը կենտրոնում և տեղւում պատկանում ե այդ խորհուրդներին:

2) Խորհրդային Ռուսաստանի Հանրապետութիւնը հիմնվում ե ազատ աղբերի ազատ միութեան վրա, վորպես խորհրդային աղբային հանրապետութիւնների Ֆեդերացիա»:

Այն, վոր ՌԽՖՍՀ կոչվեց սոցիալիստական, չեր նշանակում, թե այն ժամանակ գոյութիւն ունեցող անտեսական կարգերը սոցիալիստական էին: Լենինը հենց այն ժամանակ, Համառուսական III համագումարում, բացատրում եր. «... Խորհուրդների մեր հանրապետութիւնը սոցիալիստական ե, վորովհետեւ մենք վորք դրինք այդ ուղին և այս խոսքերը չեն լինի դատարի խոսքեր»²:

ՌԽՖՍՀ հռչակումն ավարտեց Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական Մեծ հեղափոխութիւնից սկսված ժամանակաշրջանը, վորը Լենինն անվանեց խորհրդային իշխանութիւնի հաղթական յերթ:

Հաղթահարելով տապալված շահագործող դասակարգերի կատաղի դիմադրութիւնը, բոլշեիկների ղեկավարութեամբ, պրոլետարիատն ու աշխատավորական մասսաներն ստեղծեցին «... Սոցիալիստական խորհրդային հանրապետութիւն նոր պետական կարգեր, վորպես Ռուսաստանում բնակվող տարբեր աղբերի ազատ հանրապետութիւնների Ֆեդերացիա»²:

«Աշխատավոր և շահագործվող ժողովրդի իրավունքների ղեկավարացիան» հանրապետութիւնի քաղաքական հիմքը հայտարարեց խորհուրդները, վորոնց պատկանում ե ամբողջ իշխանութիւնը ինչպես կենտրոնում, այնպես ել տեղւում: Աշխատավորական մասսաների իշխանութիւն լիակատարութիւնն ապահովելու համար ղեկընտարվում եր աշխատավորութիւնի սպառազինումը, բանվորների ու գյուղացիների Սոցիալիստական Կարմիր Բանակի կազմակերպումը և ունեւոր դասակարգերի լիակատար զինաթափումը: Դեկլարացիան աղբարարեց խզումն դադարի դաշնագրերի քաղաքականութիւնից, առանց անեքսիաների ու կոնտրիբուցիաների դեմոկրատական հաշտութիւն կնքումը՝ աղբերի ազատ ինքնորոշման հիման վրա:

¹ Ленин, Соч., т. XXII, стр. 186.

¹ Ленин, Соч., т. XXII, стр. 213.

² Նույն տեղում, էջ 223:

«Աշխատավոր և շահագործվող ժողովրդի իրավունքները դեկլարացիան» խորհրդային իշխանության հիմնական խնդիրն էր հայտարարում՝ մարդու ձեռքով մարդու ամեն մի շահագործման վոչնչացումը, հասարակության դատակարգային բաժանման լիակատար վերացումը, շահագործողների անխնա ճնշումը, հասարակության սոցիալիստական կազմակերպության հաստատումը:

Խորհրդային իշխանության ազգային քաղաքականության սկզբունքներին լիովին համապատասխան, դեկլարացիան հայտարարում էր խորհրդային իշխանության ձգտումը՝ «... ստեղծել Ռուսաստանի բոլոր ազգերի աշխատավոր դատակարգների իրոք ազատ ու կամավոր և, հետևաբար, ամբողջ լրիվ ու հաստատուն դաշինք...», իրավունք վերապահելով յուրաքանչյուր ազգի բանվորներին ու գյուղացիներին ինքնուրույն կերպով վրձնելու Ռուսաստանի Խորհրդային Ֆեդերացիայի մեջ մտնելու հարցը: Դրանով վորոշվում էր Ռուսաստանի Խորհրդային Ֆեդերացիայի հիմքը:

Դեկլարացիան վողջունում էր Հայաստանի ինքնորոշման ազատության հռչակումը և Իրանից (Պարսկաստանից) զորքերի արդեն սկսած դուրսերումը: Դեկլարացիան հայտարարում էր իմպերիալիզմի բարբարոսական գաղութային քաղաքականությանից—գաղութների ու փոքր յերկրների աշխատավորության անտանելի կեղեքման քաղաքականությունից լիովին խզվելու մասին:

Ընկեր Ստալինի ղեկուցման առթիվ համագումարը վորոշում ընդունեց «Ռուսաստանի հանրապետության Ֆեդերալ հիմնարկների մասին», վորի (վորոշման) մեջ ուրվագծված էյին ՌԽՖՍՀ պետական կառուցվածքի ընդհանուր հիմունքները:

Համագումարի «Ռուսաստանի Հանրապետության Ֆեդերալ հիմնարկների մասին» վորոշման մեջ սահմանված էյին Ֆեդերացիայի բարձրագույն որդաները: Իշխանության գերագույն որդանը հայտարարվում էր Խորհուրդների Համառուսական համագումարը: Համագումարների միջև ընկած ժամանակամիջոցում իշխանության բարձրագույն որդանը հանդիսանում էր Համառուսական Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեն (ВЦИК): Համագումարը սահմանեց, վոր Ռուսաստանի Ֆեդերացիայի կառավարությունը հանդիսանում է Ժողովրդական Կոմիտեների Խորհուրդը, վորն ընտրվում կամ փոփոխվում է ինչպես ամբողջությամբ,

նույնպես և մաս առ մաս, Խորհուրդների Համառուսական համագումարի կամ Համառուս. ԿԳԿ (ВЦИК) կողմից: Համագումարի այդ վորոշման մեջ սահմանվում էյին կենտրոնական խորհրդային իշխանության իրավունքներն ու պարտականությունները, կենտրոնական խորհրդային իշխանություն, վորը պարտավոր է հսկել Ֆեդերացիայի հիմունքների պահպանմանը և ներկայացնել Ռուսաստանի Խորհուրդների Ֆեդերացիան ամբողջությամբ:

Բոլոր տեղական զործերը պետք է վճռվեն տեղական խորհուրդների կողմից, իսկ բարձրագույն խորհուրդներին իրավունք էր վերապահվում տեղական խորհուրդների միջև հարաբերությունները կարգավորելու և նրանց միջև ծագելիք տարաձայնությունները լուծելու:

Վերջապես, իր վորոշման մեջ համագումարը նեց, վոր ՌԽՖՍՀ մեջ մտնող իրենց հատուկ կենցաղով ու ազգային կազմով զանազանվող հանրապետությունների և մարզերի Ֆեդերալ ու մարզային հիմնարկների մասնակցության յեղանակը և նրանց միջև իրավունքների սահմանադրումը վորոշվում է Համառուս. ԿԳԿ-ի և Խորհրդային Հանրապետությունների ԿԳԿ-ների կողմից՝ այդ հիմնարկները կազմվելուց անմիջապես հետո: Միաժամանակ համագումարը հանձնարարեց Համառուսական ԿԳԿ-ին՝ մշակել խորհրդային սահմանադրություն:

Այսպիսով, III համագումարի այդ վորոշման մեջ զրվեցին ՌԽՖՍՀ ընդհանուր հիմունքները, վորպես Խորհրդային Ֆեդերացիայի, վորը կառուցվում է Ռուսաստանի ժողովուրդների կամավոր միության հիման վրա:

Խորհուրդների Համառուսական III համագումարի աշխատանքների նշանակությունը Լենինը գնահատեց այսպես. «Այս համագումարը, վոր ամբարցրեց Հոկտեմբերյան հեղափոխության ստեղծած նոր պետական իշխանության կազմակերպությունը, ուրվագծեց ուղենիշերը գալիք սոցիալիստական շինարարության՝ ամբողջ աշխարհի համար, բոլոր յերկրների աշխատավորների համար»¹:

1918 թ. փետրվարին ստեղծվում է Կարմիր Բանակը, բանվորների ու գյուղացիների բանակը, վոր ձևավորվեց «... վորպես մեծագույն մարտական հեղափոխական ուժ՝ ի սարսափ

1 Ленин, Соч., т. XXII, стр. 223.

բանվոր դասակարգի թշնամիներին, հուրախություն բաժր ձըն-
վածների ու ստրկացվածների»¹:

Իբ դոյության առաջին իսկ ուրերից Կարմիր Բանակին վի-
ճակվեց կռվել ներքին ու արտաքին հակահեղափոխության ռազ-
մական ուժերի դեմ:

Սորհուրդների III համագումարից հետո ընկած ժամանակա-
շրջանը բացառիկ ծանր եր:

Գերմանական իմպերիալիզմի բանակների հարձակումը խա-
փանեց ուրվագծված «գաղարը» և կուսակցությանն ու խորհրդ-
դային իշխանությանը հնարավորությունից զրկեց անմիջականո-
րեն անցնելու սոցիալիստական շինարարության այն խնդիրնե-
րին, վորոնք Լենինի կողմից նախագծվում էին դեռ 1918 թ.
մարտին:

Այդ ժամանակաշրջանում կուսակցությունը Լենինի և Ստա-
լինի գլխավորությամբ վճռական պայքար մղեց ժողովրդի յերդ-
վյալ թշնամիներին—Տրոցկու, Բուխարինի, Զինովյեվի դեմ՝
Բրեստի հաշտության պայմանագրի կնքման հարցի շուրջը:

Տրոցկին ու Բուխարինը, այսպես կոչված «ձախ» կոմու-
նիստների հետ միասին, անց ելին կացնում դավաճանական քա-
ղաքականություն, ձգտելով խափանել Բրեստի հաշտության կըն-
քումը: Նրանք հետապնդում էին մի նպատակ՝ ռազմական տե-
սակետից թույլ, դեռ չամբարանդված Սորհրդային յերկիրը ներս
քաշել զինված ընդհարման մեջ՝ իմպերիալիստների հետ և դրա-
նով իսկ գլուխ բերել խորհրդային իշխանության ջախջախումը,
լիկվիդացիայի յենթարկել պրոլետարիատի դիկտատուրան:

Սորհրդային իշխանությունը կալվածատերերից և բուր-
ժուազիայից ժառանգություն ստացավ քայքայված տնտեսու-
թյուն: Մասսաները հոգնել էին իմպերիալիստական պատերազ-
մից: Հարկավոր եր դադարեցնել պատերազմը, ձեռք բերել դա-
դար Կարմիր Բանակը կազմակերպելու համար, խորհրդային իշ-
խանությունն ամբապնդելու համար, սոցիալիստական շինարա-
րության համար:

Չնայած տրոցկիստների և բուխարինականների նենդարարու-
թյուններին, հաշտության պայմանագրին ստորագրվեց: Դրան
շուտով Գերմանիայում հաջորդած հեղափոխությունն աղատեց

Սորհրդային Ռուսաստանը Բրեստի հաշտության ստրկական
պայմանագրից:

Պրոլետարական դիկտատուրայի լիտի թշնամիները—Բուխա-
րինը և իր այսպես կոչված «ձախ» կոմունիստների խմբակը,
Տրոցկին ու իր համախոհները, ձախ եսերներին հետ միասին
կազմակերպեցին անլուր չարագործություն: Նրանք դավադրու-
թյուն կազմակերպեցին, վորպեսզի տապալեն խորհրդային կա-
ռավարությունը, վորպեսզի ձերբակալեն ու սպանեն Լենինին,
Ստալինին, Սվերդլովին:

Բուխարինի ուղղակի հրամանով ու եսերների հետ նրա
կնքած համաձայնությամբ, եսեր-տեոորիստուհի Կապլանը 1918
թ. ոգոստոսի 30-ին կրակեց Լենինի վրա: Ժողովրդի թշնամի
Բուխարինի այդ հրեշավոր հանցագործությունն անառարկելի
պարզությամբ ապացուցվեց հակախորհրդային «աջ-տրոցկիստա-
կան բլոկի» դատավարության ժամանակ:

Այդ պայմաններում, չնայած բացառիկ ծանր իրադրությա-
նը, կուսակցությունն ուժեղ աշխատանք ե տանում ՌԽՖՍՀ պե-
տական շինարարության դժով:

Սորհրդային Ֆեդերացիայի ստեղծման գործում հսկայական
քաղաքական նշանակություն ունեցան ընկեր Ստալինի ցուցում-
ները, վոր նա տվեց Ազգօղկոմատի կողմից Կադանի, Ուֆայի,
Որենբուրգի, Յեկատերինբուրգի խորհուրդներին, Թուրքեստանի
յերկրամասի Ժողկոմխորհին և մյուսներին ուղղված դիմումի
(1918 թ. ապրիլ) մեջ: Ընկեր Ստալինը մատնանշեց, վոր տեղե-
րում վորոշ Սորհուրդներ սխալ են վորոշել՝ ամենևին հրաժար-
վել ամեն մի ավտոնոմիայի կիրառումից: Ընկեր Ստալինը գրում
եր. «վոչ թե ավտոնոմիայի բացասումն, այլ նրա ընդունումն ե
հանդիսանում Սորհրդային իշխանության հերթական խնդիրը:
Անհրաժեշտ ե միայն այդ ավտոնոմիան կառուցել տեղական խոր-
հուրդների բաղիսի վրա, և միայն այդ ճանապարհով իշխանու-
թյունը կարող ե դառնալ ժողովրդական և մասսաների համար
հարադատ, այսինքն՝ անհրաժեշտ ե միայն, վոր ավտոնոմիան
տպահովի իշխանությունը վոչ թե տվյալ ազգի վերնախավե-
րին, այլ նրա ներքնախավերին: Դրանում ե ամբողջ եյու-
թյունը...»:

Ընկեր Ստալինը նախազգուշացնում եր ծայրամասերի խոր-
հուրդներին՝ ընդդեմ բուրժուա-նացիոնալիստական խմբակների
հակահեղափոխական վործերի՝ խորհրդային ավտոնոմիաների

¹ Сталин, О трех особенностях Красной Армии, Воениздат, 1938 г.,
стр. 3.

Հիմնադիր համագումարների համար ընտրություններ անցկացնելու — ազգային կուրիաների (ընտրախմբերի) բաժանումով: Ազգային կուրիաների կազմակերպումով բուրժուական-նացիոնալիստները ձգտում էին անջրպետներ դնել աշխատավորական մասսաների միջև և ամրապնդել այդ անջրպետները: «Հիմնադիր համագումարների ընտրությունների հիմք և արևմտաօրիական ֆունդամենտ պետք է ծառայի վոչ թե ազգությունների աշխատավորական դեմոկրատական մասսաների բաժանումն ուսանձին ազգային խմբերի, այլ նրանց միացումն ու համախմբումը համապատասխան խորհրդային կազմավորությունների շուրջը»:

Գիմումը պարզորոշ կերպով նշում էր Ռուսաստանի խորհրդային Սոցիալիստական Ֆեդերացիայի պետական շինարարության ուղին:

Խորհուրդների Համառուսական III համագումարի վորոշմանը համապատասխան, Համառուսական ԿԳԿ-ը 1918 թ. ապրիլի 1-ի նիստում կազմեց Սահմանադրությունը մշակող հանձնաժողով:

Սահմանադրական հանձնաժողովն իր աշխատանքն սկսեց 1918 թ. ապրիլի 5-ից: Հանձնաժողովի աշխատանքներն սկսվելուց վոչ շատ առաջ ընկեր Ստալինը «Известия» թերթի աշխատակցի հետ ունեցած զրույցի ժամանակ շարադրեց խորհրդային ֆեդերացիայի հիմունքները:

Ընկեր Ստալինը մշակեց թեզիսներ «Ռուսաստանի խորհրդային Հանրապետության Ֆեդերացիայի տիպի մասին» և «Ռուսաստանի Սոցիալիստական Ֆեդերատիվ Հանրապետության Սահմանադրության ընդհանուր դրույթները»: Ընկեր Ստալինի այդ ցուցումները դրվեցին Սահմանադրական հանձնաժողովի աշխատանքի հիմքում: Հանձնաժողովի մշակած Սահմանադրության նախագիծը քննության առնվեց ՌԿ(Բ)Կ ԿԿ հատուկ հանձնաժողովում՝ Լենինի նախագահությամբ:

ՌԽՑՍՀ ԱՌԱՋԻՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՈՒՆՈՒՄԸ

1918 թ. հունիսի 10-ին Համառուսական V համագումարն ընդունեց առաջին խորհրդային Սահմանադրությունը — ՌԽՑՍՀ Սահմանադրությունը:

Խորհուրդների Համառուսական V համագումարն իր վորոշ-

ման մեջ նշեց, վոր Խորհուրդների Համառուսական III համագումարի կողմից ընդունված «Աշխատավոր և շահագործվող ժողովրդի իրավունքների դեկլարացիան» Խորհրդային Հանրապետության Սահմանադրության հետ միասին կազմում է «Ռուսաստանի Խորհրդային Ֆեդերատիվ Սոցիալիստական Հանրապետության միասնական հիմնական օրենքը»:

Այն իրադրությունը, վորի ժամանակ ընդունվում էր ՌԽՑՍՀ Սահմանադրությունը, ծայր աստիճան լարված էր: Յերիտասարդ Խորհրդային Հանրապետությանը վիճակվեց ընդհարվելու իմպերիալիստական պետությունների բացորոշ ռազմական ինտերվենցիայի հետ:

Ուկրաինյան ռուսացիայի յեր յենթարկվել գերմանական իմպերիալիզմի բանակի կողմից: Չեխոսլովակյան լեգիոնները, էսերներն ու կալվածատիրական-կուլակային ապստամբ խմբերի ակտիվ մասնակցությամբ, 1918 թ. կեսերին գրավեցին համարյա ամբողջ Արևմտյան Սիբիրը և Պովոլժյեյի գգալի մասը: Գեներալ Կրասնովը կազմավորեց հակահեղափոխական ուժերը՝ Դոնում: Հյուսիսային Կովկասում կազմավորվում էին Դենիկինի ասպագա «կամավորական» բանակի սպիտակ-գվարդիական բանդաները:

1918 թ. մայիսի 24-ին Համառուս. ԿԳԿ-ը դեկրետ ընդունեց Կարմիր Բանակի պարտադիր զորահավաքի մասին, իսկ Խորհուրդների Համառուսական V համագումարի կողմից սահմանվեց ընդհանուր զինվորական ծառայություն մտցնել:

Խորհրդային Հանրապետության ներքին դրությունը ծայր աստիճան բարդանում էր պարենային ճգնաժամի հետևանքով:

Խորհուրդների Համառուսական V համագումարի աշխատանքների ժամանակ (6—7 հուլիսի) ձախ էսերները՝ դավաճան Բուխարին և «ձախ» կոմունիստների հետ համաձայնության յեկած՝ խռովություն բարձրացրին խորհրդային իշխանության դեմ: ՌԽՑՍՀ Գերմանիայի դեմ պատերազմի մեջ քաշելու պրովոկացիոն նպատակ հետապնդելով, նրանք սպանեցին գերմանական դեսպան Միրբախին: Հակահեղափոխական խռովություններով, դավադրություններով բռնված էր յերկիրը:

Այսպես էր այն իրադրությունը, վորի պայմաններում ընդունվում էր ՌԽՑՍՀ առաջին Սահմանադրությունը, վորը հանդիսացավ պրոլետարիատի հաղթական դրոշմ սոցիալիզմի համար մղված պայքարում:

նած են խորհուրդների մարզային համագումարները և նրանց գործադիր որդանները: Այս հիմնական գրույթները Սահմանադրությամբ արձանագրվեցին նաև իշխանության բարձրագույն որդանների կառուցվածքում:

Սահմանադրությունը ձևակերպեց և որենսդրական կարգով վավերացրեց աշխատավորների համար իրավունքների մաքսիմում, ապահովելով նրանց համար ժողովների, մամուլի, միտինգների ու յերթերի ազատություն:

Ճանաչելով ազգերի ու ցեղերի իրավահավասարությունը, Սահմանադրությունը հիմնական որենքի հակասումն է հայտարարում ազգային հատկանիշով վորեև արտոնություն ու առավելություն կամ ազգային փոքրամասնությունների վորեև ճնշում և իրավահավասարության սահմանափակում թուլյատրելը:

ՌԽՖՍՀ պետական կառուցվածքը կերտված էր խորհրդային դեմոկրատական ցենտրալիզմի սկզբունքով:

Պետական կառուցվածքի ամբողջ սխեմամբ, ընտրական իրավունքն ապահովում էին աշխատավորների լայն մասնակցությունն ու ընդգրկումը պետության կառավարման գործում, նրանց վերահսկողությունն իշխանության որդանների աշխատանքների միջև: Սահմանադրությունն արձանագրում էր ընտրողներին՝ իրենց պատգամավորին ամեն ժամանակ հետ կանչելու իրավունքը:

ՌԽՖՍՀ Սահմանադրությունը սոցիալիստական կարգերի իրականացման խնդիրն էր դնում:

ՌԽՖՍՀ Սահմանադրությունն արձանագրում էր խորհրդային իշխանության կառուցման այն փորձը, վոր կուտակել էին շահագործողներին տապալած բանվոր դասակարգը, աշխատավորները: Նա արձանագրում էր խորհրդային պետության հիմունքները, վորոնք կերտվել էին դասակարգային կատաղի պայքարում:

Ամփյակամորեն Լենինի և Ստալինի կողմից մշակված 1918 թ. ՌԽՖՍՀ Սահմանադրությունը հանդիսանում էր խորհրդային առաջին Սահմանադրությունը, վոր որինակ դարձավ հետագայում կազմավորված խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Սահմանադրությունների համար—բելոռուսականին՝ ընդունված 1919 թ. փետրվարի 4-ին, ուկրաինականին՝ ընդունված 1919 թ. մարտի 10-ին, ադրբեջանականին՝ ընդունված 1921 թ. մայիսի 19-ին:

Իրականացնելով խորհրդային, սոցիալիստական դեմոկրատիզմը, ՌԽՖՍՀ Սահմանադրությունն ըստ ամենայնի ոժանդակեց աշխատավորների համախմբմանն ու կազմակերպմանը: Սահմանադրությունն ապահովեց աշխատավորների համար թերթերի ու գրքերի հրատարակության նյութական միջոցները, ժողովների համար շենքերը, ապահովեց կանանց իրավահավասարությունը, որենքով նրանց տալով տղամարդկանց հավասար իրավունքներ, զինվորական ծառայողների լիակատար քաղաքացիական իրավունքները և այլն:

խորհրդային դեմոկրատիզմը, վորի հիմնական սկզբունքները դրվում էին պրոլետարիատի դիկտատուրայի պետության ամրապնդման համար մղվող կատաղի պայքարի բովում, իր բնույթով սոցիալիստական է: Լենինը, բնորոշելով խորհրդային դեմոկրատիզմի սոցիալիստական բնույթը, գրում էր.

«խորհրդային—այսինքն պրոլետարիատն, նրա կոնկրետ, տվյալ կերամամբ—դեմոկրատիզմի սոցիալիստական բնույթը, նախ և առաջ, այն է, վոր ընտրողներն աշխատավոր ու շահագործվող մասսաներն են, բուրժուազիան բացառվում է. յերկրորդ, այն է, վոր ընտրությունների ամեն տեսակի բյուրոկրատական ձևականությունները և սահմանափակումները վերանում են, մասսաներն իրենք են վորոշում ընտրությունների կարգը և ժամկետները, ընտրվածներին հետ կանչելու լիակատար ազատություն: յերրորդ, վոր աշխատավորների ավանդարդի, խոշոր արդյունաբերական պրոլետարիատի լավագույն մասսայական կազմակերպություն է ստեղծվում, վոր թույլ է տալիս նրան ղեկավարել շահագործվողների առավելագույն լայն մասսաներին, քաշել նրանց ինքնուրույն քաղաքական կյանքի մեջ, դաստիարակել նրանց քաղաքականապես իրենց սեփական փորձով, վոր այդպիսով առաջին անգամ ձեռնարկվում է այն բանին, վորպեսզի բնակչությունն իսկապես գլխովին սովորի կառավարել և սկսի կառավարել»¹:

ՌԽՖՍՀ Սահմանադրության ընդունումից հետո առաջին վերընտրական կամպանիան գյուղական ու վորոտային խորհուրդների վերընտրությունները յեղան, վոր անցկացվեցին ի կատարումն խորհուրդների VI համագումարի վորոշման (1918 թ. նոյեմբերի 9): Համագումարի այդ վորոշումը թելադրվեց միջակների շրջադարձով դեպի պրոլետարիատի կողմը, վոր

1 Ленин, Соч., т. XXII, стр. 465.

ներանգը կատարեցին չնորհիվ հակահեղափոխութեան դեմ խորհրդ-
դալին իշխանութեան մոլոր հաշիւ պայքարի, չնորհիվ խորհրդա-
լին հանրապետութեան միջազգային դիրքի ամրացման և չնորհիվ
1918 թ. հունիսի 11-ին ղեկընտույ ստեղծված չքաղութեան կո-
միտեի գործունէութեան, կոմիտեներ, վորոնք հաշիւ պայ-
քար տարան կուսակցութեան դեմ և նախապատրաստեցին կուսա-
կցութեան մեկուսացումը ու անջատումը միջակից:

«Խորհրդային Սորոկինի արժեքավոր խոստովանութեանը»
հոգիւթեամբ 1918 թ. նոյեմբերի 28-ին, Լենինը նշում էր,
վոր «...հատկապէս քիժ միջին գյուղացիութեան մեջ չըջաղար-
ճը դեպի վեր կողմն անխուսափելի յե...»¹, իսկ 1919 թ. մարտին
կայացած կուսակցութեան VIII համագումարը միջակի չըջաղար-
ճը պրոլետարիատի կողմն արդեն արձանագրեց իր և կատարված
փաստ, վորոշելով:

«Խորհրդային իշխանութեան միանգամայն ճիշտ քաղաքակա-
նութեանը գյուղում ապահովում է, այդպիսով, հաղթական
պրոլետարիատի դաշինքն ու համաձայնութեանը միջակ գյուղա-
ցիութեան հետ»²:

Խորհուրդների Համառուսական VI համագումարը վերեւում
հիշատակված վորոշման մեջ արձանագրեց.

«Սոցիալիստական շինարարութեանը կարող է ամարտվել
միայն այն դեպքում, յերբ Խորհրդային կազմակերպութեանը
ստեղծվի ամենուրեք գյուղերում՝ Խորհրդային Հանրապետու-
թեան սահմանադրութեանը ճշտորեն համապատասխան»: Խոր-
հուրդների VI համագումարի այս վորոշման համապատասխան և
նրա հանձնարարութեան համաձայն Համառուսական ԿԳԿ-ը 1918
թ. դեկտեմբերի 2-ին վորոշում է ընդունում «Վոլոստային ու
գյուղական խորհուրդների վերընտրութեանների կարգի մասին»,
վորի մեջ հաստատապնդելով վերընտրութեաններում չքաղութեան
կոմիտեների ղեկավար դերը, նշում էր վերընտրութեան-
ների համատարած բնույթը, վերընտրութեանների ընթացքի
գեկավարութեանը հանձնարարելով նահանգգործկոմներին, հատ-
կապէս ընդգծում էր, վոր «յերեկվա շահագործողները մասնակ-
ցութեան չեն կարող ունենալ խորհուրդների ընտրութեաննե-
րում»:

Գյուղական ու վոլոստային խորհուրդների կայացած վերընտ-

րութեանները հակայական դեր խաղացին գյուղխորհուրդներն ու
վոլոստային խորհուրդները կուսակային և խորթ տարրերից մաք-
րելու գործում: Վերընտրութեաններն ամրացրին գյուղական
ու վոլոստային խորհուրդները, վորպէս պրոլետարական ղեկտա-
տութեանը որդաններ գյուղում: Ընտրական սխտեմը հանդիսա-
նում էր կուսակցութեան ու խորհրդային իշխանութեան հզոր
զենքը չքաղութեանը ու միջակ գյուղացիութեանը խորհուրդների
չուրը համախմբելու գործում, բանվոր դասակարգի ու գյուղա-
ցիութեան դաշինքն ամրապնդելու գործում:

1919 թ. առաջին կեսի ընթացքում, ըստ 45 նահանգների
տվյալների, կայացել են գավառական խորհուրդների 309 համա-
գումարներ, և 1919 թ. յերկրորդ կեսին՝ գավառական խորհուրդ-
ների 280 համագումարներ, ըստվորում այդ համագումարներին,
37 նահանգների տվյալներով, մասնակցել են 48.055 հաղար պատ-
գամավորներ: Խորհուրդների համագումարների հրավիրման վե-
րաբերյալ ՌԽՖՍՀ առաջին Սահմանադրութեամբ հաստատված
Ժամկետների համաձայն, չնայած ծավալված կատաղի քաղաքա-
ցիական պատերազմին, 1917 թ. նոյեմբերից մինչև 1920 թ. հուն-
վարը կայացել են խորհուրդների 117 նահանգական համագու-
մարներ (32 նահանգում) և խորհուրդների 595 գավառական հա-
մագումարներ: Լենինն ասում էր. «... քաղաքակրթված Ժողո-
վորդների պատմութեան մեջ դեռ չի յեղել վոչ մի յերկիր, վոր-
տեղ այնքան լայնորեն կիրառված լիներ պրոլետարական դեմո-
կրատիան, ինչպէս մեզ մոտ, Ռուսաստանում... այնպիսի դեմ-
վարին Ժամանակ, ինչպէս պատերազմի Ժամանակն է, յերբ դա-
րերով սահմանված և արեւմտա-յեւրոպական մարդու սովորու-
թեան մեջ մտած յեւրոպական սահմանադրութեանների գործա-
դրութեանը համարյա թե ամբողջովին դադարեցվեց, այդ Ժա-
մանակ խորհրդային սահմանադրութեանը—համագումարներում,
խորհուրդներում, վերընտրութեաններում կառավարմանը և կա-
ռավարման գործերի ինքնուրույն լուծման գործում Ժողովրդա-
կան մասսաների մասնակցութեան իմաստով—կիրառվել է տեղե-
րում այնպիսի չափերով, ինչպէս աշխարհումս վոչ մի տեղ»¹:

Խորհուրդների Համառուսական VII համագումարը (5—9 դեկ-
տեմբերի 1919 թ.) վորոշում ընդունեց «Խորհրդային շինարա-
րութեան մասին», վորի մեջ խորհրդային շինարարութեան մի
չարք կաբեռագույն հարցերի լուծման հետ մեկտեղ ուրվագրե-

1 Ленин, Соч., т. XXIII, стр. 294.

2 Ленин, Соч., т. XXIV, стр. 173.

1 Ленин, Соч., т. XXIV, стр. 615.

ված էյին խորհուրդների աշխատանքում խորհրդային դեմոկրատիայի ավելի լայն ծավալումն ու ամրացումն ապահովող գործնական միջոցառումները: Սրանց, առաջին հերթին, վերաբերում է համադրումների վորոշումը պատգամավորների կողմից ընտրողների հետ սերտ կապ ու լայն հաշվետվությունն սահմանելու մասին:

Խորհուրդների Համառուսական VII համագումարի վորոշումները, նշելով խորհրդային կառավարման կազմակերպության բարելավման, խորհրդային դեմոկրատիայի ընդարձակման ու զարգացման գործնական ուղիները, կարևորագույն ետապ են հանդիսանում խորհրդային ընտրական սիստեմի ամրացման ու զարգացման պատմության մեջ, այդ սիստեմի գործնական իրականացման տեսակետից:

Խորհուրդների VII համագումարում յեղույթ ունենալով, լենինն ասում էր.

«... առաջին անգամ VII համագումարին հաջողվեց շինարարության գործնական խնդիրներին նվիրելու այդքան շատ ժամանակ, առաջին անգամ մեզ հաջողվեց սկիզբ դնել այն խնդիրների գործնական, անմիջականորեն փորձից քաղված քննարկմանը, վորոնք վերաբերում են խորհրդային տնտեսության լավագույն կազմակերպմանը, խորհրդային կառավարման լավագույն կազմակերպմանը»¹:

Այս ուղղությամբ էյին ընթանում նաև Խորհուրդների Համառուսական VIII համագումարի վորոշումները, վոր նա ընդունեց խորհրդային շինարարության հարցի վերաբերյալ (1920 թ. դեկտեմբերի 29): Համագումարը պնդելով Խորհուրդների Համառուսական VII համագումարի վորոշումները, նշեց, վոր անհրաժեշտ է «...կատարել գյուղական, վորոտային, քաղաքային և մյուս խորհուրդների ռեգուլյար վերընտրություններ՝ սահմանված ժամկետներում, ինչպես և կանոնավոր կերպով հրավիրել խորհուրդների համագումարները». այնուհետև համագումարը հանձնարարեց Համառուս.ԿԳՎ-ին յերկու ամսվա ընթացքում մշակել հրահանգ՝ վորոտային ու գյուղական խորհուրդների ընտրությունների կարգի վերաբերյալ:

Խորհուրդների Համառուսական VIII համագումարի հրավիրման ժամանակ նեպին անցնելու դեմ դուրս յեկան հակակուսակցական խմբավորումները՝ կուսակցության յերգւյալ թշնամիներ,

բանվոր դասակարգի դավաճաններ Տրոցկու և Բուխարինի գլխավորությամբ: Նրանց յեղույթն, ինչպես և «բանվորական ուղիների» ամբողջապես հակահեղափոխական անարխո-սինդիկալիստական խմբակի յեղույթը, ուղղված էյին գյուղացիության հետ բանվոր դասակարգի դաշինքի ամրապնդման դեմ, խորհրդային իշխանության դեմ:

Կուսակցությունը գլխովին ջարդեց պրոլետարական դիկտատուրայի թշնամիների այս նենգարարությունները:

Արդեն խաղաղ տնտեսական շինարարության պայմաններում հավաքված Խորհուրդների Համառուսական IX համագումարը (1921 թ. դեկտեմբերի 23—28) նորից քննարկեց խորհրդային շինարարության հարցերը (1921 թ. դեկտեմբերի 28):

Ի փոփոխումն ՌԽՖՍՀ Սահմանադրության 26-րդ հոդվածի, համագումարը սահմանեց, վոր խորհուրդների համառուսական համագումարները հրավիրվում են տարեկան մեկ անգամ: Այստեղ նոմ հանրապետությունների, մարզերի համագումարներն, ինչպես և նահանգական, դավառական և վորոտային խորհուրդների համագումարները, հրավիրվում են տարեկան մեկ անգամ: Համագումարի այդ նույն վորոշմամբ սահմանվեց, վոր քաղաքային, ավանային և գյուղական խորհուրդների վերընտրությունները կատարվում են նույնպես տարեկան մեկ անգամ:

Համագումարի այս վորոշումներով պայմաններ էյին ստեղծվում բանվորներին ու աշխատավորական մասսաներին պետություն կառավարման գործին ավելի պլանաչափ ու լայնորեն ներգրավելու համար: Կուսակցության և խորհրդային իշխանության առաջ խնդիր էր ծառացած անհասպաղ առաջ շարժել ժողովրդական տնտեսությունը, բարելավել բանվորների ու գյուղացիների դրությունը, իսկ այդ խնդրի լուծումը պահանջում էր աշխատավորական լայն մասսաներին ներգրավել պետական կառավարման, տնտեսական շինարարության գործին, վճռական պայքար մղել բյուրոկրատիզմի դեմ:

ՌԽՖՍՀ-Ի — ՎՈՐՊԵՍ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԱՎՏՈՆՈՄԻԱՅԻ ՎՐԱ ՀԻՄՆՎԱԾ ՖԵԴԵՐԱՅԻԱՅԻ — ՊԵՏԱԿԱՆ ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Բուլևիկներին կուսակցությունն իր գոյության հենց սկզբից հայտարարեց ազգերի ինքնորոշման իրավունքը, ընդհուպ մինչև անջատումը: Բուլևիկները միշտ էլ գտնում էյին, վոր ամեն մի ազգ իրավունք ունի տնորինելու իր գործը սեփական ցանկության

¹ Ленин, Соч., т. XXIV. стр. 627.

Համաձայն, վոր վոչ վոք վոչ մի իրավունք չունի բունի կերպով խառնվելու նրա կյանքին, քանդելու նրա դպրոցները, ջարդելու ազգի բարքերն ու սովորությունները, ճնշելու լեզուն, կրճատելու նրա իրավունքները:

Ընկեր Ստալինը գրում էր. «Ինքնորոշման իրավունք, այսինքն՝ ազգը կարող է տնորինել իր գործը սեփական ցանկությամբ: Նա իրավունք ունի իր կյանքը տնորինելու ավտոնոմիայի հիմունքներով: Նա իրավունք ունի Ֆեդերատիվ Հանրապետությունների մեջ մտնելու մյուս ազգերի հետ: Նա իրավունք ունի բոլորովին անջատվելու: Ազգը սուվերեն է, և բոլոր ազգերն իրավահավասար են»¹:

Ճանաչելով ազգերի ինքնորոշման իրավունքը ընդհուպ մինչև անջատումը, մեր կուսակցությունը յերբեք չէր ասում այսպես, թե՝ յեթե ճանաչում ես ազգերի ինքնորոշման իրավունքն, ապա, ինչ ել ուզում ե լինի՝ անջատվիր: Ընդհակառակը, ազգերի իրավունքները վոչ մի կերպ չսահմանափակելով ու վոչ մի բանում չկրճատելով, ճանաչելով նրանց լիակատար իրավահավասարությունը, մեր կուսակցությունը կանգնած է յեղել միասնական դեմոկրատական պետության դիրքերում, պաշտպանելով ավտոնոմիան վորպես տարբեր ազգային կազմ ունեցող դեմոկրատական պետության ընդհանուր սկզբունք: Մեր կուսակցությունը միշտ ձգտել է տարբեր ազգությունների աշխատավորների կամավոր համախմբման: «Պրոլետարիատի գործն է, — գրում էր Լենինը, — ավելի սերտորեն միախմբել բոլոր և ամեն ազգությունների բանվորները վորքան կարելի յե ավելի լայն մասսաներ, միաձուլել հանուն դեմոկրատական հանրապետության, հանուն սոցիալիզմի հնարավորին չափ լայն քառերաբեմում պայքարելու համար»²:

Բանվոր դասակարգի դավաճաններն ազգերի ինքնորոշման իրավունքը մեկնաբանում էյին բուրժուազիայի ոգտին և՛ ի վնաս բանվոր դասակարգի ու աշխատավորության շահերի: Նրանք ցանկանում էյին սահմանազատել բանվոր դասակարգը, բաժանել նրան ազգային անջրպետներով և միևնույն ժամանակ, ըստ էության, բացասում էյին ազգերի ինքնորոշման իրավունքը, սահմանափակելով «կուլտուրայի» հարցերով և այլն: Այսպես, որինակ, ավստրիական սոցիալ-դեմոկրատ, ներկայումս Ֆաշիզմի

գործակալ Եպրինգերը Բաուերի հետ միասին առաջ քաշեցին այսպես կոչված «ազգային» կամ «կուլտուր-ազգային» ավտոնոմիայի «թեորիան»:

Պատահական չէ, վոր Ռուսաստանում «կուլտուր-ազգային ավտոնոմիային» կառնեցին բոլոր բուրժուական կուսակցությունները, բոլոր գույնի ու պրոպագանդաները, լիկլիդատորները, բուն-դականները, մենչևիկները, տրոցկիստները:

Դեռևս 1913 թ. Լենինը գրում էր. «Ռուսաստանի բանվոր դասակարգը պայքարել է և կպայքարի «կուլտուր-ազգային ավտոնոմիայի» ռեակցիոն, մեչանական, ազգայնական իդեալի դեմ»¹:

Մեր բուլչեկյան կուսակցությունը, ճանաչելով ազգերի ինքնորոշման իրավունքը ընդհուպ մինչև անջատումը, ազգային հարցը դիտում էր վորպես պրոլետարական հեղափոխության ռեզերվների հարց, մի հարց, վոր յինթակա յե պրոլետարիատի հեղափոխական դասակարգային պայքարի ինդիքներին, վորպես մի հարց, վոր կարող է լիակատար կերպով ու իրապես լուծվել միայն պրոլետարական սոցիալիստական հեղափոխության հաղթանակի, պրոլետարիատի հաղթական զիկտատուրայի հաստատման բաղայի վրա:

Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական Մեծ հեղափոխության հաղթանակը, կալվածատերերի և կապիտալիստների իշխանության տապալումը ապատագրեցին անցյալում ճնշված ազգերին ու ցեղերին: Յեվ խորհրդային իշխանությունն իր գոյության առաջին իսկ օրերից գործնականում ապացուցեց, վոր նա ամբողջությամբ ու լիովին ապահովում է ինքնորոշման լրիվ, իրական ազատությունը:

Մեր կուսակցությունը միշտ բացահայտել է ռուսական ցարիզմի դադրելի դերը, վորն ազգերին իրար դեմ զրգուլու իր քաղաքականությամբ ջանում էր անջատել Ռուսաստանի ժողովուրդներին: Լենինը մատնանշում էր, վոր «...մենք անջատման իրավունքի կողմնակից ենք, նկատի ունենալով սահարյուրյակային վելիկոռուսական նացիոնալիզմը, վորն այնպես աղտոտեց ազգային համակցության գործը, վոր յերբեմն ավելի մեծ կապ կստացվի ազատ անջատումից հետո!»²:

«Ռուսաստանի ժողովուրդների իրավունքների ղեկարար»

¹ Сталин, Марксизм и национально-колониальный вопрос, Партиздат, 1937 г., стр. 14.

² Ленин, Соч., т. V, стр. 243.

¹ Ленин, Соч., т. XVII, стр. 95.

² Նույն տեղում, էջ 90:

ցիա»-յում և խորհրդային իշխանության հաջորդ ակտերում ճանաչվում եր ազգերի անկախությունը, սովյերենությունը, անջատման, ինքնուրույն պետություն կազմելու իրավունքը: Այդպիսի ակտեր եյին՝ ԺԿԽ-ի 1917 թ. դեկտեմբերի 17-ի դեկրետն ուկրաինական ժողովրդական հանրապետության ճանաչման մասին, ԺԿԽ-ի 1917 թ. դեկտեմբերի 31-ի դեկրետը ֆինլանդիայի անկախության ճանաչման մասին, ԺԿԽ-ի 1918 թ. հունվարի 11-ի դեկրետը և Ազգժողովոմատի դիմումը՝ «Թյուրքահայաստանի մասին», վորոնցով կարգադրվում եր դուրս հանել ռուսական զորքը Թյուրքահայաստանից և վերջինիս ազատ ինքնորոշման իրավունք եր տրվում ընդհուպ մինչև անկախություն. այնուհետև, Համառուս. ԿԳԿ վորոշումը (1919 թ. փետրվարի 5)՝ Բելուռուսական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության ճանաչման մասին:

Խորհրդային իշխանության այդ ակտերը բացառիկ դեր խաղացին ժողովուրդների յեղբայրական, ազատ ու իրավահավասար միավորման մեջ, իշխանությունը նվաճած ռուս բանվորների նկատմամբ անցյալում ճնշված ազգությունների աշխատավորների վստահության ու համակրանքի ամրապնդման գործում:

Ինչինը, յեղևյթ ունենալով խորհուրդների Համառուսական III համագումարում, խորհրդային իշխանության ազգային քաղաքականությունն ու նրա արդյունքները հետևյալ կերպ ընդունեց.

«Ինչերնե՛ր, դուք հիշում եք, թե ինչպես դեռևս մոտ անցյալում բուրժուական մամուլն առանց լռելու աղաղակում եր, թե մենք կործանում են ռուսական պետությունը, թե մենք չենք կարողանում կառավարել, վորի հետևանքով ել մեզանից հեռանում են բոլոր ազգությունները — ֆինլանդիան, Ուկրաինան և այլն: ... Մենք գործում եյինք առանց դիվանագետների, առանց իմպերիալիստների կիրառած հին յեղանակների, բայց մեծագույն հետևանքն առկա յե, — հեղափոխության հաղթանակը և հաղթողների մեզ հետ միանալն ու մի հուժկու հեղափոխական Ֆեդերացիա կազմելը»¹:

Կուսակցության և խորհրդային իշխանության ազգային քաղաքականությունը ժողովուրդների խորը վստահություն ստեղծեց իրար նկատմամբ և բացառիկ դեր խաղաց ՌԽՖՍՀ կազմավորման գործում: «Միայն այս վստահության հիման վրա յե,

վոր կարողացավ առաջանալ ՌԽՖՍՀ ժողովուրդների այն անխորտակելի միությունը, վորի դեմ անգոր հանդիսացան «դիվանագիտական» բոլոր ու ամեն տեսակի խորամանկությունները և խնամքով իրագործված «բոկադները»...»¹:

Խորհուրդների պետական շինարարության մեջ կուսակցության ու խորհրդային իշխանության լենինյան-ստալինյան ազգային քաղաքականությունն իր գործնական, կոնկրետ իրականացումն առաջին հերթին դտավ ՌԽՖՍՀ մեջ — խորհրդային առաջին բազմազգ հանրապետության մեջ:

Վորո՞նք են խորհրդային Ֆեդերացիայի (միության) հիմքերը:

Խորհրդային Ֆեդերացիայի հիմունքներն ամենից առաջ կայանում են նրանում, վոր տարբեր ազգերի աշխատավորների միավորումը կատարվում ե բացառապես կամավորության, իրավահավասարության, փոխադարձ վստահության սկզբունքներով: «Ռուսաստանի ժողովուրդների իրավունքների դեկլարացիան» սահմանում եր, վոր իմպերիալիզմի կեղեքիչ, կեղծ քաղաքականությունը նրա (իմպերիալիզմի) կողմից ճնշվող ազգությունների նկատմամբ «...պետք ե փոխարինվի դեպի Ռուսաստանի ժողովուրդների լիակատար փոխադարձ վստահությունը տանող, բացորոշ և ազնիվ քաղաքականությամբ»: Այդ մասին ասվում եր նաև խորհրդային իշխանության մյուս կարևորագույն պատմական փաստաթղթում — «Աշխատավոր և շահագործվող ժողովրդի իրավունքների դեկլարացիայում» վորտեղ Ֆեդերացիան հայտարարվում եր վորպես պետական կառուցման պլան. «ձգտելով ստեղծել Ռուսաստանի բոլոր ազգերի աշխատավոր դասակարգերի իրոք ազատ ու կամավոր և, հետևաբար, դրանով իսկ ավելի լիակատար ու հաստատուն միությունը, խորհուրդների III համագումարը սահմանափակվում ե Ռուսաստանի խորհրդային հանրապետություններին Ֆեդերացիայի արմատական սկզբունքները սահմանելով, թողնելով յուրաքանչյուր ազգի բանվորներին ու գյուղացիներին իրենց սեփական լիազոր խորհրդային համագումարում ինքնուրույն կերպով վորոշում ընդունելու՝ ցանկանում են արդյոք նրանք և ի՞նչ հիմունքներով, մասնակցել Ֆեդերալ խորհրդային հիմնարկությունների մեջ»:

Դրանում ել կայանում ե բուրժուական Ֆեդերացիայից խոր-

¹ Сталин, Марксизм и национально-колониальный вопрос, Партиздат, 1937 г., стр. 88.

¹ Ленин, Соч., т. XXII, стр. 224.

հըրդային ֆեդերացիայի արմատական, գլխավոր տարբերություններն ից մեկը: Պատմությունը ցույց տվեց, վոր բուրժուական բոլոր ֆեդերատիվ պետությունների կազմավորումը (որինակ՝ ԱՄՆ-ին) ընթացել է բռնություն, ճնշման ճանապարհով: Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների ստեղծմանը նախորդել է Հարավային նահանգների (չտատներին) արյունահեղ պատերազմը հյուսիսայինների հետ: Սորհրդային ֆեդերացիայի հիմքը, բազան հանդիսանում է պրոլետարիատի դիկտատուրան, խորհուրդների իշխանությունը, այն ժամանակ, յերբ բուրժուական ֆեդերացիան կազմավորվում էր շահագործող դասակարգերի, մասնավոր սեփականության, աշխատավորների շահագործման ու ճնշման տիրապետության հիման վրա:

Ո՞վ է, ուրեմն, հանդիսանում Ռուսաստանի Սորհրդային ֆեդերացիայի անդամը, մասնակիցը (սուբյեկտը):

Ռուսաստանի Սորհրդային ֆեդերացիայի սուբյեկտները ինչպես նշում էր ընկեր Ստալինը «ИЗВЕСТИЯ» թերթի աշխատակցի հետ ունեցած իր զրույցում (1918 թ. ապրիլի 3), հանդիսանում են «...միայն վորոշակի մարդեր, վորոնք բնականորեն զուգորդում են իրենց մեջ կենցաղի առանձնահատկություններ, ազգային կազմի յուրահատկություն և տնտեսական տերիտորիայի վորոշ միներալ ամբողջականություն...»: Հետևաբար, միավորումը տեղի յն ունենում ազգային հատկանիշով, վոր նույնպես կազմում է բուրժուական ֆեդերացիայից խորհրդային ֆեդերացիայի գլխավոր տարբերություններն ից մեկը:

Միանգամայն այլ է բուրժուական ֆեդերացիան: Այսպես, որինակ, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները «...կառուցվում էին վորջ թե ազգային հատկանիշով և վորջ էլ նույնիսկ տնտեսական, այլ միանգամայն պատահական, եմիգրանտ-կորյնիստների կողմից այս կամ այն տերիտորիան պատահականորեն դալթելու հիման վրա...» (Ստալին): Ըստվորում կապիտալիստական յերկրներում ֆեդերատիվ պետությունները զործնականում վերեն ածվել միասնական (ունիտար) պետությունների: Այսպես է այժմ դրությունը ԱՄՆ-ում և մյուս բուրժուական ֆեդերատիվ պետություններում:

Սորհրդային ֆեդերացիան կառուցվում է դեմոկրատական ցենտրալիզմի սկզբունքով, այն ժամանակ, յերբ բուրժուական ֆեդերացիան անխուսափելիորեն յեղնում է բյուրոկրատական ցենտրալիզմից, ձեռնադրեն միայն հանդիսանալով ֆեդերատիվ

միավորում: Լենինը 1918 թ. մարտին գրում էր. «Ռուսաստանի Սորհրդային Հանրապետության որինակով առանձնապես ակնառու կերպով է պատկերանում մեզ, վոր ֆեդերացիան, վորը մենք մտցնում ենք և վորը մենք պետք է մտցենք, հենց ամենաազդիղ քայլը կլինի Ռուսաստանի զանազան ազգություններին մեկ միասնական դեմոկրատական կենտրոնացված խորհրդային պետության մեջ ամենամուր կերպով միավորելու համար... դեմոկրատական կենտրոնացումն ամենին չի բացառում ավտոնոմիան և ֆեդերացիան»¹:

Սորհրդային սոցիալիստական ֆեդերացիայի հենց այս հիմունքները ձևակերպվեցին ու որենադրարար վավերացվեցին ՌՍՖՍՀ առաջին Սահմանադրության մեջ:

Ընկեր Ստալինը բնորոշելով այն դրույթները, վորոնց հանդում է կուսակցության ազգային քաղաքականությունը, մասնաշնչում էր. «ա) ժողովուրդների անջատման իրավունքի ճանաչում, բ) մարդային ավտոնոմիա՝ տվյալ պետության սահմաններում մնացող ժողովուրդների համար, գ) ազգային վորքամասնությունների համար՝ նրանց ազատ դարգացումն ապահովող հատուկ որենքներ, դ) միասնական պրոլետարական անբաժան կուլեկտիվ, միասնական կուսակցություն՝ տվյալ պետության բոլոր ազգությունների պրոլետարների համար»²:

Սորհրդային իշխանությունը Լենինի—Ստալինի կուսակցության ղեկավարությամբ իրականացրեց կենցաղի, լեզվի և այլ առանձնահատկություններով տարբերվող մարդերի համար մարդային ավտոնոմիաների կառուցման պլանը: Գործնականում խորհրդային ավտոնոմիայի իրականացումը նշանակում է տվյալ ազգության մայրենի լեզվով իշխանության որդանների, դատարանի, դպրոցի ու աղմինիստրացիայի կազմակերպում. «...մայրենի լեզվով դպրոց, դատարան, աղմինիստրացիա, իշխանություն որդաններ կազմակերպել՝ հենց այս է, վոր նշանակում է զործով իրականացնել խորհրդային ավտոնոմիան»³:

Ռուսաստանի Սորհրդային Սոցիալիստական ֆեդերացիան իրենից ներկայացնում է խորհրդային ավտոնոմիայի սկզբունքներով կառուցված ֆեդերացիա:

1 Ленин, Соч., т. XXII, стр. 416.

2 Сталин, Марксизм и национально-колониальный вопрос, Партиздат, 1937 г., стр. 49.

3 Նույն տեղում, էջ 62:

Հարկ ե առանձնապես ընդդեմ, վոր խորհրդային ավտոնոմիան հնարավոր դարձնելով իր զարգացման ամենաբազմազան ձևերն ու աստիճանները, դրանով իսկ խորհրդային իշխանությանն ու կուսակցությանը թույլ տվեց ՌՆՖՍՀ պետական շինարարության մեջ «... ընդգրկելու Ռուսաստանի՝ կուլտուրական ու տնտեսական ամենատարբեր աստիճանների վրա կանգնած ծայրամասերի ամբողջ բազմազանությունը»¹:

Կուսակցությունն ու խորհրդային իշխանությունը խորհրդային ավտոնոմիայի վրա հիմնված խորհրդային Ֆեդերացիայի մեջ գտան ՌՆՖՍՀ մեջ ազգային հարցի լուծման ուղիղ ճանապարհը: «Խորհրդային հանրապետությունների Ֆեդերացիան պետական միությունն այն վորոնք ձևն է, վորի կենդանի մարմնացումը ՌՆՖՍՀ է»²:

Խորհրդային Ֆեդերացիան, հիմնված ավտոնոմիայի վրա, ապահովում է ազգերի, ժողովուրդների և ազգային փոքրամասնությունների ազատ զարգացումը:

Բայց ինչո՞ւմն է կայանում ազգային հարցի դասակարգային ելույթները խորհրդային իշխանության պայմաններում, յերբ արդեն արմատապես լիկվիդացիայի յե յենթարկված ազգային ճնշումը:

Խորհրդային իշխանության պայմաններում ազգային հարցի դասակարգային ելույթները կայանում է նախկին պետական ազգի պրոլետարիատի և առաջներում ճնշված ազգությունների աշխատավորական մասսաների, հետևաբար, առավելապես նրանց գյուղացիության միջև ճիշտ փոխհարաբերություններ հաստատելու մեջ:

Ռուս պրոլետարիատի և մյուս ազգությունների գյուղացիության միջև իրական ու հաստատուն դաշինքն ապահովող ճիշտ փոխհարաբերությունները հենց հանդիսանում են ազգային հարցի բուն խնդրի հաջող լուծման—առաջներում ճնշված ազգությունների հետամնացության վոչնչացման—անհրաժեշտ պայմանը: «Ազգային հարցի ելույթները Ռուսաստանում այն է, վոր վոչնչացնենք ազգությունների այն հետամնացությունը (տնտեսական, քաղաքական, կուլտուրական), վորը մենք ժառանգել ենք անցյալից, վոր հետամնաց ժողովուրդներին հնարավորություն տանք կենտրոնական Ռուսաստանին հասնելու՝ թե՛

պետական, թե՛ կուլտուրական և թե՛ տնտեսական տեսակետներից»¹:

Իսկ այս ամենի համար անհրաժեշտ է, վորպեսզի խորհրդային իշխանությունը լինի հարազատ ու մոտիկ բոլոր ազգությունների աշխատավորների համար, վորպեսզի խորհրդային իշխանության որդանները, դատարանը, դպրոցները կառուցվեն տվյալ ազգության լեզուն, բարձրը, կենցաղը, սովորույթներն իմացող մարդկանցից, վորպեսզի, հետևաբար, իշխանությունը, դատարանը, դպրոցները, մամուլը գործեն նրա մայրենի լեզվով:

Կուսակցությունը Լենինի և Ստալինի ղեկավարությամբ գլխովին ջարդեց ժողովրդի թշնամիներ, բանվոր դասակարգի դավաճաններ Բուխարինի, Պյատակովի, Ջինովյեվի և մյուսների նենգարարությունները, վորոնք ձգտում էին հարված հասցնելու ժողովուրդների յեղբայրական միավորմանն ու համագործակցությանը, դուրս եյին գալիս ընդդեմ ազգերի ինքնորոշման իրավունքի, ընդդեմ Խորհրդային Սոցիալիստական Ֆեդերացիայի:

1919 թ. մարտին կազմավորվեց Բաշկիրական ավտոնոմ հանրապետությունը, 1920 թ.՝ Թաթարական և Ղազախական (սկզբում Կիրգիզական) ավտոնոմ խորհրդային հանրապետությունները:

1920 թվին կազմավորվեցին Չուվաշական, Կարմիկական, Ուդմուրտական և Մարիական ավտոնոմ մարզերը: 1921 թ.—Կոմի և Կարարդինական ավտոնոմ մարզերը, Արմի և Դադատանի ավտոնոմ խորհրդային սոցիալիստական հանրապետությունները: 1922 թ.—Կարաչայական, Չերկեսական, Կարարդինո-Բալկարական, Ոյրոթական, Ադիգեյական և Չեչենական ավտոնոմ մարզերը, ինչպես և Յակուտական ԱՄՍՀ:

ԽՍՀՄ կազմավորման մոմենտին—1922 թ. վերջերին—ՌՆՖՍՀ մեջ արդեն կային 13 ավտոնոմ մարզեր և 6 ավտոնոմ խորհրդային սոցիալիստական հանրապետություններ:

ԽՍՀՄ կազմավորման մոմենտին (1922 թ.) գոյություն ունեցող 13 ավտոնոմ մարզերից մնացել են 3 ավտոնոմ մարզեր՝ Կարաչայական, Ադիգեյական և Ոյրոթական, իսկ մյուսները տարբեր ժամանակներում վերակազմվել են վորպես ավտոնոմ հանրապետություններ: ԱՄՍՀ-ների վերափոխվեցին 1923 թ. գեր-

¹ Сталин, Марксизм и национально-колониальный вопрос, стр. 60.

² Նույն տեղում, էջ 76:

¹ Сталин, Марксизм и национально-колониальный вопрос, Партиздат, 1937 г., стр. 76.

մանական աշխատանքային կոմունան, 1925 թ.—Չուվաշական ավտոնոմ մարզը, 1934 թ.—Ուզբեկստանական և 1935 թ.—Կարմիր-կական ավտոնոմ մարզերը:

ԽՍՀՄ կազմավորվելուց հետո ՌՆՖՍՀ կազմում ստեղծվեցին մի շարք նոր ավտոնոմ հանրապետություններ ու ավտոնոմ մարզեր:

1923 թ. կազմվեցին Բուրյատ-Մոնղոլական, Կարելական ավտոնոմ խորհրդային սոցիալիստական հանրապետությունները: 1924 թ. կազմվեց Ինգուշական ավտոնոմ մարզը, 1934 թ.—Հրեական և Չեչենո-Ինգուշական ավտոնոմ մարզերը (վերջինս Չեչենական և Ինգուշական ավտոնոմ մարզերի ձուլման միջոցով):

ՌՆՖՍՀ յերկրորդ Մահամանադրություն ընդունումից (1925 թ.) հետո լայն զարգացում ստացավ ազգային-տերիտորիալ բաժանման նոր ձևը—ազգային ոկրուզը: Առաջին ազգային ոկրուզը—Կոմի-Պերմյակական—կազմվեց 1925 թ.: Այդ նույն թվին կազմվեց Խակասական ազգային ոկրուզը: Ավելի ուշ կազմվեցին Նենցական (1929 թ.), Վիտիմո-Ուլեկինական (1930 թ.) և մյուս ազգային ոկրուզները:

Ազգային ոկրուզները չէին մնում վորպես ինչ—վոր քարացած բան, նրանցից շատերը վերակազմվեցին և դարձան ավտոնոմ մարզեր: Այսպես, որինսկի, Խակասական և Մորդովական ազգային ոկրուզները 1930 թ. վերափոխվեցին ազգային մարզերի: Իսկ վերջինս 1934 թվից ԱՄՍՀ է:

Այս ամենը մի անգամ ևս ընդգծում է ընկեր Ստալինի արտահայտած այն դրույթի արդարացիությունը, վոր «Խորհրդային ավտոնոմիան ինչ—վոր քարացած և մի անգամ ընդմիջտարված բան չէ,—այն յենթադրում է իր դարգացման ամենաբաղձազան ձևեր ու աստիճաններ: Վարչական նեղ ավտոնոմիայից (Պովոլոժյեյի դերմանացիները, չուվաշները, կարելները) նա անցնում է ավելի լայն, քաղաքական ավտոնոմիայի (բաշկիրները, Պովոլոժյեյի թաթարները, կիրգիզները) ...»¹:

Խորհրդային իշխանությունը՝ ավտոնոմ խորհրդային սոցիալիստական հանրապետությունների, ավտոնոմ մարզերի, ազգային ոկրուզների և ազգային շրջանների հետ մեկտեղ ստեղծեց նաև մեծ թվով ազգային դյուզական խորհուրդներ:

Բոլոր ազգերի, ժողովուրդների և ազգային խմբերի համար

¹ Сталин, Марксизм и национально-колониальный вопрос, Партиздат, 1936 г., стр. 60.

ցարական Ռուսաստանն իրոք հանդիսանում էր «ժողովուրդներ ընդ»: Ընկեր Կալինինը Խորհուրդների Համառուսական XVII Արտակարգ Համագումարում ասում էր, վոր ցարական կառավարությունը ճնշված ազգությունների վերաբերմամբ անց էր կացնում «...սեղմի՛ր, ճնշի՛ր, բաժանի՛ր և իշխի՛ր, իսկ դիտավորը—[Թալանի՛ր ու Թալանի՛ր]» քաղաքականությունը: Յեվ նա թալանում, կողոպտում էր ամբողջ ուժով, սիստեմատիկորեն կողոպտում էր նրանց հողերը, գանձում էր ուժից վեր հարկեր, արմատավորում էր իշխանությունների կամայականություն, մշտապես ստորացնում էր այդ ժողովուրդների արժանապատիվությունը: Աներևակայելի ազգային ճնշման հետևանքով այդ ժողովուրդների տնտեսությունը քայքայվում էր, դեպի անկում էլին գնում հենց իրենք՝ այդ ժողովուրդները, տեղի յեր ունենում նրանց մասսայական բնաջնջում:

Առանձնապես ծանր էր Հյուսիսի մանր ժողովուրդների դրությունը: Հյուսիսի ժողովուրդները չունեին դիր և դրականություն: Նրանց մեջ չէր կարելի գտնել վոչ մի դրագետ մարդ: Ռուս վաճառականություն ու կուլակությունը դգվելի կուլտը, վոր դադանորեն շահագործում էր Հյուսիսի ժողովուրդներին, արհամարհանքով նրանց անվանում էր «անբան արարած», «անտառի դաղան»:

1924 թ. Համառուս. ԿԳԿ ստեղծեց Հյուսիսի կառավարական հատուկ կոմիտե—մի որդան, վորին հանձնարարեց Հյուսիսի մանր ժողովուրդների մեջ լենինյան—ստալինյան ազգային քաղաքականություն կիրառումը:

Խորհրդային շինարարությունը Ծայր Հյուսիսում իր ճանապարհին հանդիպում էր մեծ դժվարությունների: Այս շրջաններում, ուր տոհմական մնացորդները դեռ ուժեղ էին, սկզբում հնարավոր չէր ստեղծել սովորական տերիտորիալ խորհրդային կազմակերպություններ: Ծայր Հյուսիսում առաջին խորհրդային կազմակերպությունները տոհմական խորհուրդներն էին:

Հյուսիսի ժողովուրդների, ինչպես և մեր յերկրի բոլոր ժողովուրդների համար խորհուրդները դարձան հարադատ իշխանություն: Հյուսիսում խորհրդային շինարարության հաջողությունները հող պատրաստեցին Ծայր Հյուսիսի ռայոնացման (շրջանացման) համար:

1930 թ. դեկտեմբերին Համառուսական ԿԳԿ նախագահությունը վորոշում կայացրեց «Հյուսիսի մանր ժողովուրդների տարաբնակեցման շրջաններում ազգային միավորումներ կազմա-

կերպելու մասին»: Յեւլ արդեն 1935 թ. սկզբին Հյուսիսի խորհրդային սխտամը ներկայացնում եր՝ 9 ազգային ոկրուզներ, 93 ազգային շրջաններ և 830 ազգային խորհուրդներ, վորոնցից միայն 165-ը քուչվորական:

Շնորհիվ լենինյան-ստալինյան ազգային քաղաքականության և անձամբ ընկեր Ստալինի հողատարության ձեռք ե բերված Հյուսիսի ժողովուրդների տնտեսական ու կուլտուրական վերելք:

Մայր Հյուսիսի նախկին ամայի անկյուններում խորհրդային իշխանութունն ստեղծեց արդյունաբերութուն—ձկնային, անտառային, նավթային, ածխային, ապարտիտային և այլն: Աճել են արդյունաբերական կենտրոններ—Ուրինոգորսկը, Իդարկան, Նադայեվոն և ուրիշ: Հյուսիսի շատ ժողովուրդների համար, վորոնք առաջ չունեցին գիր ու գրականութուն, ստեղծված ե սեփական գիր ու գրականութուն:

Լենինգրադում, Հյուսիսի ժողովուրդների Ինստիտուտում, սովորում են հարյուրավոր ուսանողներ՝ Հյուսիսի ժողովուրդներից: Խարաբովսկում, Նարյան-Մարում, Յենիսեյսկում, Ոստայիկո-Վոգուշկում, Մուրմանսկում կազմակերպված են տեխնիկումներ: Ոկրուզային ու շրջանային կենտրոններում մշտապես գործում են ազգային աշխատողների պատրաստման դասընթացներ:

Ստալինյան Սահմանադրութունն ե՛լ ավելի ընդարձակեց ազգային խորհրդային կազմավորումները իրավունքները՝ հինգ ավտոնոմ մարդեր—Կոմի, Մարիական, Չեչենո-Ինգուշական, Հյուսիս-Ոսեթական, Կաբարդինո-Բալկարական—ավտոնոմ հանրապետութունների վերածելու և նրանց ներկայացուցչութունը ԽՍՀՄ Գերագույն Խորհրդում—Ազգութունների Խորհրդում ափելացնելու միջոցով: Ավտոնոմ մարդերը մի պատգամավորի փոխարեն, վոր նրանք տալիս էին 1924 թվի Միութենական Սահմանադրությամբ, ընտրում են հինգ պատգամավոր, իսկ ազգային ոկրուզներն ընտրում են մեկ պատգամավոր՝ անմիջականորեն Ազգութունների Խորհրդի համար:

Խորհրդային Ֆեդերացիայի, խորհրդային ավտոնոմիայի մասին լենինյան ուսմունքի հետագա փայլուն զարգացումը տրված ե ընկեր Ստալինի կողմից Խորհուրդների Համամիութենական VIII Արտակարգ համագումարում, նրա՝ «ԽՍՀ Միության Սահմանադրության նախագծի մասին» պատմական գեկուցման մեջ:

Ընկեր Ստալինն ակնառու կերպով ցույց տվեց, վոր այս կամ այն ավտոնոմ հանրապետության՝ միութենականների կարգըն անցնելու հարցը չի լուծվում և չի կարող լուծվել տվյալ ավտոնոմ հանրապետության տնտեսական կամ կուլտուրական հասունության հիման վրա:

Ընկեր Ստալինը Խորհուրդների Համամիութենական VIII Արտակարգ համագումարում, իր տված գեկուցման մեջ, մատնանշեց յերեք հատկանիշներ, վորոնք հիմք են տալիս ավտոնոմ հանրապետությունները միութենական հանրապետությունների կարգը փոխադրելու համար:

«Նախ՝ անհրաժեշտ ե, վոր հանրապետությունը ծայրերկրային լինի, ամեն կողմից շրջապատված չլինի ԽՍՀՄ տերիտորիայով: Ինչո՞ւ: Վորովհետեւ յեթե միութենական հանրապետությանն իրավունք ե վերապահվում դուրս գալու ԽՍՀ Միությունից, ապա անհրաժեշտ ե, վոր միութենական դարձած այդ հանրապետությունը հնարավորություն ունենա տրամաբանորեն ու փաստորեն հարց դնել իր դուրս գալու մասին ԽՍՀՄ-ից: Իսկ այդպիսի հարց կարող ե դնել միմիայն այնպիսի հանրապետությունը, վորը, ասենք, սահմանակից ե վորեւս ոտար պետության և, հետեաբար, ամեն կողմից շրջապատված չե ԽՍՀՄ տերիտորիայով: Իհարկե, մեզ մոտ չկան այնպիսի հանրապետություններ, վորոնք փաստորեն հարց դնեյին ԽՍՀՄ-ից դուրս գալու մասին: Բայց քանի վոր Միութենական հանրապետությանն իրավունք ե վերապահվում դուրս գալու ԽՍՀՄ-ից, ապա հարկավոր ե գործն այնպես դնել, վոր այդ իրավունքը դատարկ և անիմաստ թղթի կտոր չդառնա: Վերցնենք, որինակ, Բաշկիրական կամ Թաթարական հանրապետությունը: Յենթադրենք, թե այդ ավտոնոմ հանրապետություններն անց ենք կացրել միութենական հանրապետությունների կարգը: Կկարողանայի՞նք արդյոք նրանք տրամաբանորեն կամ փաստորեն հարց դնել իրենց դուրս գալու մասին ԽՍՀՄ-ից: Վո՞ւ՛, չեյին կարող: Ինչո՞ւ: Վորովհետեւ նրանք բոլոր կողմերից շրջապատված են խորհրդային հանրապետություններով ու մարդերով և նրանք, իսկապես առած, տեղ չունեն ԽՍՀՄ՝ կազմից դուրս գալու: Այդ պատճառով ել այդպիսի հանրապետությունները միութենական հանրապետությունների կարգն անցկացնելը սխալ կլինի:

Յերիորդ, անհրաժեշտ ե, վորպեսզի այն ազգությունը, վոր խորհրդային հանրապետությանն իր անունն ե տվել, քիչ

Թե չատ կոմպակտ մեծամասնութիւն ներկայացնի հանրապետութեան մեջ: Վերցնենք, որինակ, Ղրիմի ավտոնոմ հանրապետութիւնը: Նա ծայրամասային հանրապետութիւն է, բայց Ղրիմի թաթարները մեծամասնութիւն չունեն այդ հանրապետութեան մեջ, ընդհակառակը, նրանք այնտեղ փոքրամասնութիւն են ներկայացնում: Հետեւաբար, սխալ և անտրամաբանական կլինէր Ղրիմի հանրապետութիւնը միութենական հանրապետութիւնների կարգն անցկացնել:

Յերրորդ, անհրաժեշտ է, վորպեսզի հանրապետութիւնը չատ ել փոքր չլինի իր բնակչութեան քանակութեան իմաստով, վորպեսզի նա, ասենք, ունենա վոչ պակաս, այլ դոնէ մի միլիոնից ավելի բնակչութիւն: Ինչո՞ւ: Վորովհետեւ սխալ կլինէր յենթադրել, թե փոքր խորհրդային հանրապետութիւնը, վոր բնակչութեան նվազագույն քանակութիւն և աննշան բանակ ունի, կարող կլինէր պետական անկախ գոյութեան հույս ունենալ: Հազիվ թե կարելի յե կասկածել այն մասին, վոր իմպերիալիստական դիշատիչներն իսկույն եւեթ իրենց ձեռքը կդրնային այն:

Յես կարծում եմ, վոր առանց այս յերեք որչեկտիվ հատկանիշների առկայութեան սխալ կլինէր ներկա պատմական մոմենտում հարց դնել այս կամ այն ավտոնոմ հանրապետութիւնը միութենական հանրապետութիւնների կարգն անցկացնելու մասին:

Ստալինյան Մեծ Սահմանադրութիւնն, արտացոլելով ու ամրապնդելով լենինյան-ստալինյան ազգային քաղաքականութեան փայլուն հաղթանակը, մի քաղաքականութեան, վոր ապահովեց բազմազգ սոցիալիստական պետութեան ստեղծումը, «...վորի ամրութեանը կարող եր նախանձել ամեն մի ազգային պետութիւն աշխարհի ամեն մի մասում» (Ստալին), դեռ հետ մեկտեղ սոցիալիզմի հաղթանակների բազայի վրա գրանցեց խորհրդային պետութիւնների ֆեդերատիվ միավորման հետագա զարգացումն ու ամրապնդումը, այսինքն՝ խորհրդային ֆեդերացիան:

ՌԽՅՍՆ ԴԵՐԸ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

ԿԱԶՄԵԼՈՒ ԳՈՐԾՈՒՄ

ՌԽՅՍՆ փորձը լիովին հաստատեց «...ֆեդերացիայի, վորպէս խորհրդային հանրապետութիւնների պետական միութեան»

թիւն, ընդհանուր ձևի ամբողջ նպատակահարմարութիւնն ու ձկունութիւնը»¹:

Քաղաքացիական պատերազմի և ոտարերկրյա ինտերվենցիայի ժամանակաշրջանում ազգային հանրապետութիւնների ռազմական ինքնապաշտպանութեան շահերն առաջին պլանի վրա քաշվեցին: Այդ ժամանակաշրջանում ազգերի համագործակցութիւնը ռազմա-քաղաքական դաշինքի ձև ընդունեց:

Նախկին ցարական Ռուսաստանի բոլոր ազգերի աշխատավորների ռազմական դաշինքն ապահովեց Կամիր Բանակի հաղթանակը՝ ռուս և ոտարերկրյա սպիտակ-գլխադիրական բանդաների նկատմամբ: Ընկեր Ստալինը մատնանշում եր. «... յեթե մենք Կոլչակի, Դենիկինի, Վրանգելի և Յուդենիչի թիկունքում չունենայինք այսպէս կոչված «այլազգիներն», չունենայինք առաջներում ճնշված ժողովուրդներին, վորոնք դեպի ռուս արժեքները տածած իրենց լուռ համակրանքով քայքայում եյին այդ գեներալների թիկունքը... մենք այդ գեներալներից վոչ մեկին դեն չէյինք չարտի...»²:

1918 թ. նոյեմբերի 13-ին Համառուս. ԿԳԿ կոչ արեց Ուկրաինայի, Կովկասի և մյուս աշխատավորների դաշինք կազմելու՝ խորհրդային հանրապետութիւնների ուժերը հակահեղափոխութեան դեմ միավորելու համար: 1918 թ. նոյեմբերի 29-ին Ուկրաինայի ժամանակավոր բանլորա-գլուխացիական կառավարութիւնը հրապարակում է մանիֆեստ, վորով ազդարարում է խորհրդային հանրապետութիւնների միացումն ընդդէմ հակահեղափոխութեան և ինտերվենցիայի, իսկ դրան հաջորդող «Իեկլարացիայում» նա հայտարարում է Ուկրաինական Խորհրդային Հանրապետութիւնը ՌԽՅՍՆ հետ սոցիալիստական ֆեդերացիայի հիմունքներով միավորելու ձգտման մասին:

Յեւնելով կոնկրետ պատմական իրադրութիւնից և ՌԽՅՍՆ հետ միատեղ գործակցելու վերաբերյալ անկախ խորհրդային հանրապետութիւնների արտահայտած ցանկութիւնից, Համառուս. ԿԳԿ-ը 1919 թ. հունիսի 1-ին դեկրետ է ընդունում, վորով սահմանում է այդ համագործակցութեան կոնկրետ ձևերը: Այդ դեկրետով Համառուս. ԿԳԿ-ը սահմանում եր խորհրդային հանրապետութիւնների գործունեյութեան միացումը՝ ռազմա-

¹ ԲԿ(բ) Կ X համագումարի վորոշումից:

² Сталин, Марксизм и национально-колониальный вопрос, Партиздат, 1937 г., стр. 116.

կան, յերկաթուղային տրանսպորտի, ժողովրդական տնտեսության, ֆինանսների և աշխատանքի հարցերում: Բոլոր խորհրդային հանրապետությունների նախագիծով միավորումը ձախողվեց ինտերվենցիայի պատճառով:

Հակահեղափոխությունը ջախջախելու և խորհրդային հանրապետությունների տերիտորիաներն ազատելու հետևանքով ՌՍՖՍՀ հետ համագործակցելու հարցը, հենց իրենց խորհրդային հանրապետությունների կողմից, նորից դրվում և որակադրում:

Այսպես, որինակ, Համառվրաինական հեղկումը 1920 թ. հունվարի 28-ին վորոշում և ընդունում, վոր հետո (1920 թ. մայիսի 20-ին) հաստատեց խորհուրդների Համառվրաինական IV համագումարը—ռազմական, պարենային, աշխատանքի, ժողովրդական տնտեսություն խորհրդի գծով, սոցիալական ապահովություն, հաղորդակցություն ճանապարհների, փոստ ու հեռադրի, ֆինանսների հարցերի գծով Ուկրաինայի դործունեությունը ՌՍՖՍՀ հետ միավորելու մասին: 1920 թ. հունիսի Համառուս. ԿԳԿ-ը վորոշում և ընդունում Ուկրաինական ԿԳԿ-ի 30 անդամներին իր կազմի մեջ մացնելու մասին:

Բելոռուսիան ինտերվենտներից ազատվելուց անմիջապես հետո Բելոռուսիայի հեղափոխական բանվորա-գյուղացիական ժամանակավոր կառավարություն իր մանիֆեստով (1919 թ. հունվարի 1) հայտարարեց, վոր Բելոռուսիայում ուժի մեջ են մտնում ՌՍՖՍՀ բոլոր դեկրետները, վորոնք ապահովում են բանվոր դատակարարի շահերը: Խորհուրդների Բելոռուսական I համագումարի դեկլարացիան հայտարարում և ՌՍՖՍՀ հետ ֆեդերատիվ կապ հաստատելու անհրաժեշտություն մասին:

1920 թ. սեպտեմբերի 13-ին ՌՍՖՍՀ միություն դաշինք և կնքում Խորհրդի ժողովրդական հանրապետության հետ: 1920 թ. ՌՍՖՍՀ Ադրբեյջանի ԱՍՍՀ հետ համաձայնություն և կնքում ռազմա-տնտեսական միություն վերաբերյալ: Այս իսկ ուղու վրա, բայց արդեն առավել սերտ հարաբերությամբ, կանգնում և Բելոռուսիայի ՍՍՀ հանրապետությունը, վորը միացնում և իր ժողկոմատները ՌՍՖՍՀ ժողկոմատներին և ուղարկում և իր ներկայացուցիչներին ՀԿԳԿ և համառուսական խորհուրդների համագումարներին:

Սակայն այս հարաբերությունները տնտեսական շինարարության անցնելու պայմաններում դարձան անբավարար:

Քաղաքացիական պատերազմը վերջանալուց հետո կամպունիա յե ծավալվում խորհրդային սոցիալիստական հանրապետությունները վորպես մի միասնական միությունական պետություն—ՍՍՀՄ միավորելու ուղղությամբ:

Ընկեր Ստալինը խորհուրդների համառուսական X համագումարում՝ «Խորհրդային հանրապետությունների միավորման մասին» իր ղեկուցման մեջ (1922 թ. դեկտեմբերի 26) ասում էր. «Կամպունիայի իմաստն այն և, վոր պայմանադրային հին հարաբերություններից անխուսափելիորեն հարկ և անցնել ավելի սերտ միավորման հարաբերությունների,—այսպիսի հարաբերությունների, վորոնք յենթադրում են միասնական միությունական պետություն ստեղծում...»¹:

Վորոնք էյին այն պատճառները, վոր պայմանավորեցին խորհրդային սոցիալիստական հանրապետությունների ավելի սերտ միավորումը:

Այդ պատճառները յերեքն են՝ 1) ժողովրդական տնտեսություն վերականգնումն անհնարին ևր հանրապետությունների անջատ դոյություն պայմաններում, 2) կապիտալիստական շրջապատման դեմ—հանդիման միությունական հանրապետությունների միասնական ճակատ ստեղծելու անխուսափելիությունը, 3) խորհրդային իշխանություն ինտերնացիոնալ դասակարգային բնույթը, վորը խորհրդային հանրապետությունների աշխատավորներին մղում և միավորման ուղին:

1922 թ. դեկտեմբերի 29-ին տեղի ունեցավ միավորվող խորհրդային հանրապետությունների՝ ՌՍՖՍՀ, Ուկրաինայի, Բելոռուսիայի, ԱՍՍՀ լիազոր ներկայացուցիչներին կոնֆերանսը, վորոնք ընդունեցին ՍՍՀՄ կազմելու մասին պայմանագրի նախագիծը: 1922 թ. դեկտեմբերի 30-ին կայացավ ՍՍՀՄ խորհուրդների I համագումարը, վորն ընկեր Ստալինի ղեկուցման առթիվ ընդունեց «Դեկլարացիա ՍՍՀՄ կազմելու մասին» և «Պայմանագիր ՍՍՀՄ կազմելու մասին»:

Այսպես ստեղծվեց միասնական միությունական բազմազգ խորհրդային սոցիալիստական պետությունը, վոր հանդիսացավ «... ժողովուրդների համակցության նոր ձև, միասնական

¹ Сталин, Марксизм и национально-колониальный вопрос, Партиздат, 1937 г., стр. 90.

միութենական պետության մեջ նրանց համադորժակցության նոր ձև...»¹:

Կուսակցությունն ընկեր Ստալինի ղեկավարությամբ ապահովելով իրավահավասար ժողովուրդների միավորումը, վորպես միասնական միութենական մի պետություն, դրեց նաև այն վտանգների հարցը, վորոնք սպառնում էին ժողովուրդների յեղբայրական համադորժակցությանը: Առաջին ու գլխավոր վտանգն այն ժամանակ ներկայացնում էր մեծապետական շովինիզմը: Ընկեր Ստալինը կուսակցության XII համագումարում իր զեկուցման մեջ նշում էր. «...յեթե մի այնպիսի ուժ, ինչպիսին վերիկոռոսական շովինիզմն է, փարթամորեն ծաղկի ու տարածվի,—առաջներում ճնշված ազգերի կողմից վոչ մի վստահություն չի լինի, վոչ մի համադորժակցություն միասնական միության մեջ մենք չենք կառուցի և Հանրապետությունների վոչ մի Միություն մենք չենք ունենա»²:

Մեծապետական շովինիզմն արտացոլում էր առաջներում տիրապետող վերիկոռոսական ազգի անցած դասակարգերի ձգտումը՝ վերադարձնելու իրենց բոլոր կորցրած արտոնությունները, տապալելու պրոլետարական դիկտատուրան: Առաջներում ճնշված ժողովուրդներին ուսական պրոլետարիատի շուրջը համախմբելուն խոչընդոտ ծառայող կարևոր դործոններից մեկը հանդիսանում էր ցարիզմից ժառանգություն ստացած, նրա կեղեքիչ քաղաքականության հետևանքով յեղած փաստական տնտեսական, կուլտուրական անհավասարությունը:

Ընկեր Ստալինը կուսակցության XII համագումարում ասում էր. «...անհավասարություն փաստորեն—սա հիմնքն է բոլոր դժգոհությունների ու բոլոր ընդհարումների»:

Տեղական նացիոնալիզմն արտահայտում էր առաջներում ճնշված ազգերի անցնող դասակարգերի ձգտումն առանձնանալու, բաժանվելու ժողովուրդների ընդհանուր միությունից, ստեղծելու բուրժուական ազգային պետություն, վերացնելու պրոլետարիատի դիկտատուրան և վերականգնելու կալվածատերերի, բայերի ու կապիտալիստների տիրապետությունը:

¹ Сталин, Марксизм и национально-колоннальный вопрос, Партиздат, 1937 г., стр. 108.

² Նույն տեղում, էջ 117:

Անհրաժեշտ էր կործանիչ հարված հասցնել վերիկոռոսական մեծապետական շովինիզմին, վորպես այն ժամանակաշրջանում գլխավոր վտանգի, անհրաժեշտ էր լիկվիդացիայի յենթարկել նաև տեղական նացիոնալիզմը:

Ռուսական մեծապետական շովինիզմը ձգտում էր միութենական և ամրոնում հանրապետությունները լիկվիդացիային: Մեծապետական շովինիստները հանրապետությունների միությունը զնահատում էին վոչ վորպես հավասար պետական միավորների միություն, վոր կոչված է ապահովելու ազգային հանրապետությունների ազատ զարգացումն, այլ վորպես մի քայլ դեպի այդ հանրապետությունների լիկվիդացիան, վորպես սկիզբ այսպես կոչված «միասնական, անբաժան ուսաստանյան պետության» ստեղծման:

Տեղական բուրժուական նացիոնալիզմի ցայտուն դրսևորումն էր հանդիսանում վրացական ուկրոնիստների պայքարն Անդրկովկասյան Ֆեդերացիա կազմելու դեմ, վորոնք ձգտում էին Վրաստանի համար ձևը բերել հատուկ իրավունքներ, արտոնություններ և դրանով իսկ հակադրել Վրաստանը Անդրկովկասի մյուս ժողովուրդներին, բորբոքել ազգային թշնամանք: Բուրժուական նացիոնալիզմի դրսևորում էր նաև ուկրաինական «կոնֆեդերալիստների» պայքարը, վորոնք գլխավորում էր մերկացված ֆաշիստական դորժակալ, տրոցկիստ Ռաիվսկին, վորոնք դեմ էին դուրս դալիս ԽՍՀՄ վորպես միասնական միութենական պետության ստեղծմանը:

Հակախորհրդային «աջ-տրոցկիստական բլոկի» դատավարությունը ցայտուն կերպով ցույց տվեց տրոցկիստների, բուխարինականների, բուրժուական նացիոնալիստների ամբողջ հակահեղափոխական ելությունը: Ինչպես մեծապետական շովինիզմը, վորպես այն ժամանակվա գլխավոր վտանգ, նույնպես և տեղական նացիոնալիզմը—դրանք բոլորը տանում էին դեպի ժողովուրդների յեղբայրական միության խլում, իսկ դրա միջոցով՝ դեպի ԽՍՀՄ անդամահատում և կապիտալիզմի ռեստավրացիա:

Կուսակցության XVII համագումարում ընկեր Ստալինը ցույց տվեց, վոր այն վեճը, թե վոր թեքումն է գլխավոր վտանգ հանդիսանում—դեպի վերիկոռոսական նացիոնալիզմը յեղած թեքումը, թե՞ դեպի տեղական նացիոնալիզմը յեղած թեքումը—դա դատարկ, ձևական վեճ է: Ընկեր Ստալինը մատնանչեց, վոր՝ «գլխավոր վտանգ և հանդիսանում այն թեքումը, վորի

դեմ դադարել են պայքարելուց և վորին այսպիսով հնարավորություն են տվել աճելու և դառնալու պետական վասնդ¹։

Կուսակցությունը բոլոր ժողովուրդների առաջնորդ ընկեր Ստալինի իմաստուն դեկլարությունում և մերկացրեց այդ տրոցիկիստական-բուխարինական և բուրժուա-նացիոնալիստական Փաշկետական լրտեսների, մարդասպանների, դիվերսանտների թըշնամական, դավաճանական մեքենայությունները։

Մեր մեծ յերկրի բանվոր դասակարգն ու գյուղացիությունը Լենինի—Ստալինի կուսակցության դեկլարությունում հիմնականում կառուցելով սոցիալիզմը, ստեղծեցին հզոր բազմազգ պետություն։

ՌԽՖՍՆ ԶԵՐԿՐՈՐԴ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՌԽՖՍՆ առաջին Սահմանադրության ընդունման մոմենտից (1918 թ. հուլիս) մինչև 1925 թ. մայիս անցած տարիների ընթացքում ՌԽՖՍՆ ժողովուրդների և մյուս հանրապետությունների յեղբայրական ժողովուրդների կյանքում մեծ փոփոխություններ տեղի ունեցան։ Այդ յոթ տարվա ընթացքում մեր յերկրի բանվորներն ու գյուղացիները Լենինի—Ստալինի կուսակցության դեկլարությունում և ջախջախեցին ներքին հակահեղափոխությունը, դուրս չպրտեցին ոտարերկրյա ինտերվենտներին, ստեղծեցին միասնական բազմազգ խորհրդային սոցիալիստական պետություն—խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միությունը—և ընդունեցին նրա առաջին Սահմանադրությունը։

ՌԽՖՍՆ յերկրորդ Սահմանադրության ընդունման պահին, չնորհիվ կուսակցության ու խորհրդային իշխանության ճիշտ քաղաքականության, յերկրը հիմնականում ալլարտեց իմպերիալիստական ու քաղաքացիական պատերազմի քայքայած արդյունաբերության և գյուղատնտեսության վերականգնումը։

Սակայն մեր արդյունաբերությունն այն ժամանակ դեռ հիմնված էր հին, հետամնաց և վոչ-հարուստ տեխնիկայի վրա, իսկ գյուղատնտեսությունը ներկայացնում էր հետամնաց, պապենական տեխնիկա ունեցող մանր, ցրուցան գյուղացիական տնտեսությունների մի անծայրածիր ովկիանոս։

¹ Сталин, Марксизм и национально-колониальный вопрос, Партиздат, 1935 г., стр. 199.

Կուսակցությունն այն ժամանակ հռչակեց յերկրի ինդուստրացիան ընդունելու և վճռական պայքար տարալ յերկրի արդյունաբերության, գյուղատնտեսության, ինչպես և ապրանքաշրջանառության մեջ սոցիալիզմի դերքերի ամրապնդման համար։

Խորհուրդների Համառուտական XII համագումարը 1925 թ. մայիսին ընդունեց ՌԽՖՍՆ յերկրորդ Սահմանադրությունը։

Ընկեր Կալինինը հետևյալ կերպ բացատրեց 1925 թ. Սահմանադրությունն ընդունելու անհրաժեշտությունը։

«1922 թ. Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության կազմումով և 1924 թ. ԽՍՀՄ Սահմանադրության ընդունումով անհրաժեշտ էր վերամշակել ՌԽՖՍՆ Սահմանադրության տեքստը ԽՍՀ Միության Սահմանադրության հիման վրա և նրան համապատասխան։

1918 թվականի Սահմանադրության տեքստի փոփոխման անհրաժեշտությունը բխում էր նաև այն բանից, վոր Սահմանադրության մեջ կային մի շարք հոգվածներ, վորոնք արտացոլում էին պայքարի պատմականորեն անցած ետապը, որինակ՝ հողի սոցիալիզացիան, բանվորական վերահսկողությունը Փարիզիաների ու գործարանների վրա, զորքը Պարսկաստանից դուրս բերելը, Հայաստանի ինքնորոշումը և այլն։ Այս բոլորն եյական էին 1918 թ. համար, իսկ 1925 թ. լոկ պատմական փաստ էին հանդիսանում»¹։

ՌԽՖՍՆ ժողովուրդների կյանքում առաջացած նոր ետապին համապատասխան 1925 թ. Սահմանադրությունը մտցրեց մի շարք փոփոխություններ։ Նա առաջին հերթին արտացոլեց ՌԽՖՍՆ և մնացած հանրապետությունների միջև նոր, ալլելի հաստատուն կապի ձևերը, վորոնք սահմանվել էին ԽՍՀՄ կազմումով։ Նա փոփոխեց խորհուրդների համառուտական համագումարների հրավիրման ժամկետները, սահմանելով, վոր Համառուտական Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեն խորհուրդների Համառուտական համագումար հրավիրում է յերկու տարին մեկ անգամ։

ԽՍՀՄ կազմվելու և ԽՍՀՄ Սահմանադրությունն ընդունելու կապակցությամբ փոփոխվեց նաև ՌԽՖՍՆ ժողովրդական Կոմիտեների խորհրդի կազմը։

¹ Калинин, Доклад о проекте конституции РСФСР, Партиздат, 1937 г., стр. 6.

ՌԽՖՍՀ 1925 թ. Սահմանադրությամբ, ՌԽՖՍՀ Ժողովրդական Կոմիտեները խորհուրդը կառուցվում էր հետևյալ կազմով՝ հողագործության, աշխատանքի, մատակարարման, Ֆինանսների, բանվորա-գյուղացիական տեսչության, արդարադատության, լուսավորության, առողջապահության, սոցիալական ապահովության Ժողովրդական կոմիտեներ, Պետական պլանային հանձնաժողովին նախագահ և Ժողովրդական տնտեսության գերագույն խորհրդի նախագահ:

Առաջներում ՌԽՖՍՀ Ժողովուրդների կազմում յեղած մի շարք Ժողովմատներ՝ արտաքին գործերի, ռազմական գործերի, ներքին գործերի, հաղորդակցության ճանապարհների, փոստի և հեռագրի, ԽՍՀՄ կազմվելու կապակցությամբ վերածվեցին համաժողովենական Ժողովրդական կոմիտեներին: ՌԽՖՍՀ Ժողովուրդներում նրանք ներկայացվում էին հանձինս հատուկ լիազորների, վերոնք նշանակվում էին համաժողովենական որենադրության կարգով:

1925 թ. Սահմանադրության մեջ վորպես հատուկ գլուխ մտցվեց ավտոնոմ հանրապետությունների և ավտոնոմ մարզերի վերաբերյալ գլուխը: Սահմանադրությունը սահմանում էր ավտոնոմ հանրապետությունների և ավտոնոմ մարզերի գործադիր ու կարգադրիչ որդաններ կազմելու կարգը, նրանց փոխհարարերությունները ՌԽՖՍՀ համապատասխան որդանների հետ: Սահմանադրությունը հաստատում էր նաև, վոր ավտոնոմ մարզերի խորհրդային որդանները գործում են ավտոնոմ մարզերի վերաբերյալ կանոնադրությամբ, վոր ընդունվում են նրանց խորհուրդների համադրմարների կողմից և հաստատվում են խորհուրդների համառուսական կենտրոնական գործադիր Կոմիտեի կողմից:

Փոփոխվեցին նաև վորոշ հոդվածներ, վորտեղ խոսվում էր իշխանության տեղական որդանների իրավասությունների մասին: Այդ փոփոխությունները կատարվում էին պետական իշխանության տեղական որդանների իրավունքների լայնացման ուղղությամբ, մասնավորապես ՌԽՖՍՀ Սահմանադրության մեջ 1918 թ. Սահմանադրության համեմատությամբ մտցվեց նոր կետ, վոր պարտավորեցնում էր տեղական խորհուրդներին իրենց տերիտորիաների սահմաններում ապահովել հեղափոխական որինականությունը և պետական կարգի ու հասարակական անվտանգության պահպանությունը:

Նա լայնացրեց տեղական խորհուրդների իրավունքները նաև

բյուջեի բնագավառում: Նրանում խոսվում է արդեն վոչ թե նախահաշվի մասին, ինչպես 1918 թ. Սահմանադրության մեջ էր, այլ բյուջեի մասին: Տեղական բյուջեն արդեն հաստատվում է խորհրդի գործկոմի կամ խորհուրդների համադրմարի կողմից՝ ՌԽՖՍՀ կենտրոնական որդանների վերահսկողության ներքո:

1925 թ. Սահմանադրությունն ընդունվելուց հետո, խորհուրդների համառուսական համադրմարները նրա մեջ մտցնում էին փոփոխություններ ու լրացումներ:

Խորհուրդների համառուսական XIII համադրմարը (1927 թ. ապրիլի 10) հաստատեց համառուս. ԿԳԿ XII դրմարման III նստաշրջանի փորձումը՝ Ներքին Առևտրի Ժողովրդական Կոմիտեիատը՝ Առևտրի Ժողովրդական Կոմիտեիատի վերակազմվելու մասին և համապատասխան փոփոխություն մտցրեց ՌԽՖՍՀ Սահմանադրության մեջ: Համադրմարը սահմանադրական կարգով ձևակերպեց ՌԽՖՍՀ մեջ կազմակերպված ՌԽՖՍՀ կենտրոնական վիճակադրական վարչությունը: ՌԽՖՍՀ շրջանացման (ռայոնացման) ավարտման, նահանգների, գավառների և վոլոստների լիկվիդացիայի կապակցությամբ, համադրմարը Սահմանադրության V գլխի—«Տեղական իշխանության մասին»—մեջ փոփոխություններ մտցրեց, արտացոլելով նրա մեջ ՌԽՖՍՀ մեջ կատարված ռայոնացումը:

Խորհուրդների համառուսական XV համադրմարն (1931 թ.) ոկրուգների լիկվիդացիայի կապակցությամբ համապատասխան փոփոխություններ մտցրեց ՌԽՖՍՀ գործող Սահմանադրության մեջ:

Խորհուրդների համառուսական XVI համադրմարը (1935 թ. հունվարի 15) ՌԽՖՍՀ Սահմանադրության մեջ մտցրեց փոփոխություններ ու լրացումներ՝ Ժողովրդական կոմիտեիատների կազմի վերաբերյալ: Խորհուրդների համառուսական համադրմարների կողմից ընդունված սահմանադրական այդ բոլոր աղետերը, վորոնք փոփոխում ու լրացնում էին ՌԽՖՍՀ Սահմանադրությունը, անփոփոխ կերպով արտացոլում էին սոցիալիստական շինարարության հաջողությունները, պրոլետարական դիկտատուրայի ուժի և հզորության ամրապնդումը:

ՌԽՖՍՀ յերկրորդ Սահմանադրությունն ընդունվելուց վոչ շատ առաջ գյուղական խորհուրդների վորոշ ողակների աշխատանքում հայտարերվեցին լուրջ խեղաթյուրումներ, վորոնց հետևանքով վորոշ շրջաններում գյուղական խորհուրդների ընտ-

բությունները վեր եյին ածվել դատարկ դրամենյակային արա-
րողության:

«Դրա հետևանքը յեղավ այն, վոր խորհուրդները մասսանե-
րին մոտիկ ու հարադատ որդաններէց ռիսկում եյին վերածվե-
լու մասսաներին խորթ որդանների, իսկ բանվորների կողմից
գյուղացիութեան ղեկավարութիւնը, սրբուհատրիատի ղեկա-
տուրայի այդ հիմքն ու ամրոցը, ռիսկում եր կախվելու ողից»¹:

1925 թ. XIV կուսկոնֆերանսը քննարկելով խորհուրդների
գործունեութեան աշխուժացման խնդիրները, ընկեր Ստալինի
ցուցումներէ վողով վորոշում ընդունեց և խորհուրդների աշխա-
տանքն աշխուժացնելու համար նշեց կոնկրետ միջոցառումներ:

Կուսակցութիւնը մեծ Ստալինի ղեկավարութեամբ հաղթա-
հարեց ժողովրդի թշնամիներին—տրոցկիստներին, ղինովյեվա-
կաններին, բուխարինականներին և մյուսներին կողմից՝ խորհուրդ-
ների աշխուժացմանը ցույց տրվող կատաղի դիմադրութիւնը:

Այդ դաժաճանքները մահու հալի վախենալով աշխատավորա-
կան մասսաների քաղաքական ակտիվութեան աճումից, զրպար-
տիչ կերպով հայտարարում եյին խորհրդային իշխանութեան
ներքին հարկերի՝ մանր-բուրժուական տարերքով կարծեցյալ
հեղեղման մասին, խորհուրդների «վերասերման» մասին:

Կուսակցութիւնը մերկացրեց սոցիալիզմի թշնամիների հա-
կահեղափոխական գրպարտութիւնը խորհուրդների նկատմամբ,
աշխուժացրեց խորհուրդների գործունեութիւնը, պետութեան
կառավարման մեջ ներգրավեց աշխատավորութեան լայն մաս-
սաներին: Դրա հետևանքով խորհուրդների աշխատանքը բարե-
լավվեց, բարձրացավ նրանց դերը ժողովրդական տնտեսութեան
բոլոր ճյուղերի կառավարման և մասսաների նյութական-կուլ-
տուրական մակարդակի բարձրացման գործում, ամրապնդվեց
դաշինքը միջակի հետ: Ամեն մի նոր ընտրական կամպանիա-
յում դնալով մեծանում եր խորհուրդների ընտրութիւններին
մասնակցող աշխատավորների թիւը:

1925/26 թ. ընտրական կանպանիայի ժամանակ ընտրող-
ների ներկայութիւնը մեր հանրապետութեան խորհուրդ-
ների հաշվետու և ընտրական ժողովներին բարձրացավ—քաղա-
քում՝ մինչև 54%-ի, իսկ գյուղում՝ մինչև 47,3%-ի:

Հաջորդ՝ 1927 և 1929 թվականների ընտրական կամպանիա-
ները նոր ուժով ցույց տվին, վոր խորհուրդների աշխուժաց-

ման վերաբերյալ ընկեր Ստալինի դրած խնդիրը հաջողութեամբ
կատարվում ե: Ընտրական ժողովներին ընտրողների ներկայու-
թեան տոկոսը քաղաքներում կազմեց 70,4, իսկ գյուղում՝ 60,7:

Կուսակցութիւնը, ղեկավարվելով ընկեր Լենինի այն ցու-
ցումով, վոր պետական աշխատանքի մեջ պետք ե ներգրավել
միլիոնավոր աշխատավորներ, սիստեմատիկաբար պարզեցնում եր
խորհրդային պետական ապարատը, այն դարձնում եր ավելի ու
ավելի մատչելի՝ նրանում քաղաքի ու գյուղի միլիոնավոր աշ-
խատավորների մասնակցութեան համար:

Կուսակցութիւնն ու կառավարութիւնն այդ նպատակով
անցկացրին խորհրդային պետական ապարատի դտում, դուրս
ավելելով այնտեղից բոլոր բյուրոկրատներին և դունավորված
թշնամիներին:

1931 թ. ընտրական կամպանիան ընթանում եր խորհուրդնե-
րի, վորպես կուսակցութեան գլխավոր գիծը կերպողի, դերի
հետագա բարձրացման վերաբերյալ ՀամԿ(բ)Կ ԿԿ և ԿՎՀ 1930 թ.
միացյալ պլենումի առաջադրած լոզունգով:

Այդ ընտրական կամպանիայում ընտրողների ներկայու-
թիւնը քաղաքներում հասավ 78,4%-ի, իսկ գյուղերում՝
70%-ի:

1934 թ. ընտրութիւնները նորից ցույց տվին, վոր աշ-
խարհումս վոչ մի տեղ ու յերեք չի յեղել պետութեան այնպիսի
գեմոկրատական կառավարում, ինչպիսին բանվոր դասակարգի
գիկտատուրայի յերկրումն ե: Նրանք ցույց տվին, վոր խոր-
հուրդների յերկրում պետական կառավարմանը մասնակցում են
միլիոնավոր աշխատավորներ. քաղաքի ընտրողների ներկայու-
թիւնը կազմեց 90%-ից ավելի, իսկ գյուղինը՝ մոտ 85%:

1934 թ. ընտրութիւնների ժամանակ ընտրվեցին միայն
գյուղական խորհուրդներ՝ թվով 40 հազար, մոտ 800 հազար
անդամով: Քաղաքային խորհուրդներում ընտրվեց մոտ 150 հա-
զար պատգամավոր: Բացի դրանից միլիոնավոր աշխատավոր-
ներ մասնակցեցին խորհուրդների պատգամավորներին տրված
նակազների կատարման ստուգմանը:

Աշխատավորութեան՝ միլիոնավոր մասսաների մասնակցու-
թիւնն իր պետութեան շինարարութեան և կառավարման մեջ,
արտահայտում ե մեր գեմոկրատիայի եյութիւնը:

ԽՍՀՄ աշխատավորների մասնակցութիւնը պետութեան
կառավարման մեջ չի սահմանափակվում պետական իշխանու-

¹ Сталин, Вопросы ленинизма, изд. 9-е, стр. 162.

թյան որդաններում նրանց անմիջական գործունեությունը: Պրոբստարիատի դեկտատուրայի սխտեմը կազմված է «լծակներ», «փոկեր» և «դեկավարող ուժի» — պրոֆմիությունների, խորհուրդների, կոոպերացիայի, կոմյերիտմիության և, վերջապես, կոմունիստական կուսակցության, վորպես դեկավար ուժի, միակցությունից:

Կուսակցության դեկավարությունը, կուլտուրական հեղափոխության վերաբերյալ լենինյան լոզունգի դրոշի ներքո աճում ու լայնանում էլին մեր յերկիրն անմիջականորեն կառավարող բանվորների ու գյուղացիների շարքերը:

Խորհուրդների աշխուժացման ստալինյան քաղաքականություն իրականացումը, պետական ապարատի դոման կազմակերպումը հանդիսացան աշխատավորների լայն մասսաներին պետական կառավարման գործին, մեր պետական ապարատի գործունեություն վրա հսկողություն ունենալու գործին ներդրավելու հզոր միջոցը:

Սոցիալիզմի հաղթանակը ԽՍՀՄ մեջ, ժողովրդա-տնտեսական կյանքի բոլոր վոլորտներում կապիտալիզմի լիկվիդացիան, բանվոր դասակարգի ու կոլտնտեսային գյուղացիության նյութական և կուլտուր-տեխնիկական մակարդակի վերելքը — այս ամենն առաջացնում է ամբողջ խորհրդային ժողովրդի քաղաքական ակտիվության վիթխարի աճում: Ընդհանուր, հավասար, ուղղակի ընտրական իրավունքի սահմանումը՝ գաղտնիքի բացակայությունը, վոր արձանագրված է ստալինյան մեծ Սահմանադրության մեջ, մեր սոցիալիստական հասարակության ամբողջ ժողովրդին մասնակից է անում պետության կառավարմանը:

Հաջողությունը իրականանում է մեր ամբողջ խորհրդային ժողովրդին պետության կառավարման մեջ դիտվին ներդրելու վերաբերյալ լենինյան պատգամը: Աճում ու լայնանում է սոցիալիստական դեմոկրատիզմը:

ՍՈՑԻԱԼԻԶՄԻ ՀԱՂԹԱՆԱԿԸ ԽՍՀՄ ՄԵՋ ՅԵՎ ՌԽՖՍՀ ՆՈՐ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՈՒՆՈՒՄԸ

ՌԽՖՍՀ 1925 թ. Սահմանադրության ընդունման մոմենտից անցած տարիների ընթացքում մեր յերկրի կյանքում տեղի

ունեցան հակայական փոփոխություններ, վորոնք արմատապես կերպարանափոխեցին մեր յերկիրը:

Ընկեր Ստալինը Խորհուրդների Համամիութենական VIII Արտակարգ Համագումարում արած իր դեկլոցման մեջ տվեց փայլուն վերլուծություն այն փոփոխությունների, վորոնք տեղի ունեցան եկոնոմիկայի, խորհրդային հասարակության դասակարգային կառուցվածքի, ԽՍՀՄ ժողովուրդները ազգային փոխհարաբերություններին մեջ: Այդ փոփոխություններն ամբողջովին վերաբերում են նաև ՌԽՖՍՀ — Խորհրդային Միության տասնամեկ հալասար միութենական հանրապետությունների մեջ առաջինին:

Այդ ժամանակամիջոցում ՌԽՖՍՀ ժողովրդական տնտեսությունը դարձավ սոցիալիստական: Կապիտալիզմը լիովին լիկվիդացիայի յե յենթարկված արդյունաբերության, գյուղատնտեսության և սպրանքաշրջանառության մեջ: ՌԽՖՍՀ խոշոր արդյունաբերության արտադրանքը 1937 թ. գերադանցում է նախահեղափոխական Ռուսաստանի արտադրանքից ավելի բան ութ անգամ:

Այլևս չկա մանր մենատնտեսային գյուղացիական տնտեսությունների անծայրածիր ոլկիանոսը, տնտեսություններ, վորոնք իրենց աշխատանքը կատարում էլին ամենահետամնաց տեխնիկայի բազայի վրա: Գյուղատնտեսության վերակառուցման բնագավառում լենինի — Ստալինի կուսակցության իմաստուն քաղաքականության հաղթանակը մեր գյուղատնտեսությունը դարձրեց «... աշխարհի ամենախոշոր մեքենայացված, նոր տեխնիկայով դինված մի արտադրություն»՝ կոլտնտեսությունների ու խորհտնտեսությունների համայնապարփակ սխտեմի ձևով»¹:

ՌԽՖՍՀ մեջ այժմ կա 173.300 կոլտնտեսություն, 2552 խորհտնտեսություն, 3937 մեքենատրակտորային կայան:

Վոչնչացված է վերջին շահագործող դասակարգը՝ կուլա-կությունը:

ՌԽՖՍՀ կոլտնտեսություններն ու խորհտնտեսություններն այժմ իրենց տրամադրության տակ ունեն 285 հազար տրակտոր և 90,5 հազար կոմբայն: Սոցիալիստական է դառել նաև մեր յերկրի ապրանքաշրջանառությունը — ներկայումս նա ամբողջապես զտնվում է պետության, կոոպերացիայի և կոլտնտեսու-

1 Сталин, Доклад о проекте Конституции Союза ССР.

թյունների ձեռքում: Ապրանքաշրջանառության բնագավառում վերացել են վաճառականներն ու սպեկուլանտները: «Այսպիսով, սոցիալիստական սիստեմի լիակատար հաղթանակը ժողովրդական տնտեսության բոլոր վորտներում—այժմ փաստ է»¹:

Փոխվել է նաև մեր հասարակության դասակարգային կառուցվածքը:

Վոչնչացված են բոլոր չահագործող դասակարգերը. մեր յերկրում տեղ չունեն կապիտալիստները, կալվածատերերը, կուլակները, վաճառականները, սպեկուլանտները և ժողովրդի մյուս տղրուկները:

Մեղ մոտ մնացել են յերկու բարեկամ դասակարգերը—բանվորները դասակարգը և գյուղացիների դասակարգը, վորոնք խորհրդային ինտելիգենցիայի հետ միասին կառուցում են հաբուստ, կուլտուրական և խնդալի կյանք:

Նշանակալից են հաղթանակները մեր յերկրի ժողովուրդների մեծ բարեկամության ստեղծման ասպարեզում: Հաղթանակած սոցիալիզմի բազայի վրա անասան կերպով ամրապնդված է մեր մեծ հայրենիքի ժողովուրդների յեղբայրական համագործակցությունը:

Բոլշևիկյան կուսակցության և ժողովուրդների հանճարեղ առաջնորդ ընկեր Ստալինի ղեկավարությամբ մեր յերկրի բանվորների ու գյուղացիների հերոսական պայքարում ձեռք բերված խոշոր նվաճումներն արձանագրված են Ստալինյան Մահմանադրության մեղ:

ԽՍՀՄ Մահմանադրության հիման վրա մշակված է Ռուսաստանի Խորհրդային Ֆեդերատիվ Սոցիալիստական Հանրապետության Մահմանադրությունը, վորն ընդունվեց 1937 թ. հունվարին, խորհուրդների Համառուսական XVII Արտակարգ համագումարի կողմից:

ՌԽՖՍՀ Մահմանադրության առաջին հոգվածում գրված է. «Ռուսաստանի Խորհրդային Ֆեդերատիվ Սոցիալիստական Հանրապետությունը բանվորների ու գյուղացիների Սոցիալիստական պետություն է»:

Այդ հոգվածում արտացոլված են Ռուսաստանի Խորհրդային Ֆեդերացիայի ժողովուրդների կյանքում կատարված խորագուն փոփոխությունները: Նրա քաղաքական հիմքը հանդիսանում են աշխատավորների պատգամավորների խորհուրդ-

ները, վորոնք աճեցին և ամրացան կալվածատերերի ու կապիտալիստների իշխանության վոչնչացման և պրոլետարիատի ղեկատուութայի նվաճման հետևանքով: Այդ խոսքերի մեղ սեղմ ու հակիրճ կերպով ընդհանրացած է նոր, խորհրդային սոցիալիստական պետության ստեղծման փորձը, հեղափոխական պայքարի ու սոցիալիստական շինարարության փորձը:

Մեր յերկրում «...հասարակության պետական ղեկավարությունը (ղեկատուութան) պատկանում է բանվոր դասակարգին, վորպես հասարակության առաջավոր դասակարգի...» (Ստալին):

Ինքն անունը—աշխատավորների պատգամավորների Խորհուրդներ—ասում է այն մասին, վոր բանվոր դասակարգի ղեկատուութայի բազան անհափելիորեն լայնացել է, իսկ բանվոր դասակարգի ղեկատուութայի պետությունը դարձել է հզոր, անհաղթելի ուժ:

ՌԽՖՍՀ տնտեսական հիմքը կազմում են տնտեսության սոցիալիստական սիստեմը և արտադրության գործիքների ու միջոցների սոցիալիստական սեփականությունը: ՌԽՖՍՀ տնտեսական հիմքը հաստատվեց տնտեսության կապիտալիստական սիստեմի լիկվիդացիայի, արտադրության գործիքների ու միջոցների կապիտալիստական սեփականության վերացման և չահագործման վոչնչացման հետևանքով:

1918 թ. Լենինը գրում էր «...սոցիալիստական խորհրդային հանրապետություն արտահայտությունը նշանակում է Խորհրդային իշխանության վճռականությունը՝ իրականացնելու անցումը ղեպի սոցիալիզմ, այլ վոչ ամենևին տնտեսական նոր կարգերը սոցիալիստական համարելը»¹: Այժմ այդ խնդիրը լուծված է, մեղ մոտ հիմնականում կառուցված է սոցիալիստական հասարակություն, կոմունիզմի առաջին փուլը:

Միայն ժողովրդի անարդ թշնամիները—տրոցկիստները, գինովեմականները, բուխարինականները—խորհրդային իշխանության առաջին իսկ օրերից ժխտում էյին խորհրդային պետության իսկական սոցիալիստական էյությունը, սոցիալիստական բնույթը: Այդ թշնամական գրպարությունը բղխում էր մեկ, առանձին վերցրած յերկրում սոցիալիզմի կառուցման անհանդիմության վերաբերյալ տրոցկիստական, հակահեղափոխական «թեորիայից»: Նույնպիսի թշնամական, ամբողջապես զրպար-

1 Сталин, Доклад о проекте Конституции Союза ССР.

1 Ленин, Соч., т. XXII, стр. 513.

տիչ «Թեորիա» յեր ժողովրդի թշնամիներէ այն պնդումը, վոր իբր թե մեր պետութիւնը մահանում, անեանում ե պրոլետարական հեղափոխութեան առաջին որերից: Այդ «Թեորիան» նպատակ ունեւ թուլացնելու խորհրդային պետութեան հզօրութիւնը: ԽՍՀՄ գեմ ժողովրդի թշնամիներէ հետ միասին պատերազմ պատրաստող իմպերիալիստներին ե միայն հարկավոր այսպիսի «Թեորիա»: Բոլշևիկներէ կուսակցութիւնը, ընկ. Ստալինի ղեկավարութեամբ, ջախջախեց ժողովրդի թշնամիներին:

Կուսակցութեան XVI համագումարում ընկեր Ստալինն ասում եր.

«Մենք կողմնակից ենք պետութեան մահացման: Յեւ միաժամանակ մենք կողմնակից ենք պրոլետարիատի դիկտատուրայի ուժեղացման, վորն ամենագորեղ ե ամենահուժեղ ե իշխանութիւնն ե մինչեւ այժմ գոյութիւն ունեցող բոլոր պետական իշխանութիւններէ: Պետական իշխանութեան բարձրագույն դարգացում՝ պետական իշխանութեան մահացման պայմաններ նախապատրաստելու նպատակով—ահա՛ մարքսիստական ֆորմուլան: Սա «հակասակա՞ն ե»: Այո՛, «հակասական ե»: Բայց այս հակասութիւնը կենսական ե ե ամբողջութեամբ արտացոլում ե մարքսյան զեպելեկտիկան»:

ՌԽՖՍՀ Սահմանադրութեան, ինչպես ե միութենական ու ավտոնոմ բոլոր հանրապետութիւններէ սահմանադրութիւններէ հիմքը հանդիսանում ե ԽՍՀՄ ստալինյան մեծ Սահմանադրութիւնը:

Ընկեր Ստալինը Սահմանադրութեան նախագծի մասին իր զեկուցման մեջ նշեց ԽՍՀՄ Սահմանադրութեան հետեւյալ հիմնական առանձնահատկութիւնները:

ԽՍՀՄ Սահմանադրութիւնը չի հանդիսանում ծրագիր, այլ ներկայացնում ե զբանցումն ու որենսդրական ամրապնդումն այն բանի, ինչ արդեն ձեռք ե բերված ու նվաճված ե դործնականում:

«ԽՍՀՄ նոր Սահմանադրութեան նախագծի գլխավոր հիմքը կազմում են սոցիալիզմի սկզբունքները, սրա արդեն նվաճված ե իրականացված հիմունքները...»:

ԽՍՀՄ Սահմանադրութիւնը յեւնում ե նրանից, վոր մեր խորհրդային հասարակութեան մեջ արդեն լիկվիդացիայի յեն յենթարկված հակամարտ դասակարգերը, վոր մեր խորհրդային

հասարակութիւնը կազմված ե իշխանութեան գլուխ կանգնած յերկու միմյանց բարեկամ դասակարգերից՝ բանվորներից ու գյուղացիներից, վոր հասարակութեան պետական ղեկավարութիւնը (դիկտատուրան) պատկանում ե բանվոր դասակարգին՝ վորպես հասարակութեան առաջավոր դասակարգի, վոր ԽՍՀՄ Սահմանադրութիւնը հարկավոր ե նրա համար, վորպեսզի ամրապնդենք աշխատավորութեանը ցանկալի ե ձեռնառու հասարակական կարգերը:

ԽՍՀՄ Սահմանադրութիւնը խորապես ինտերնացիոնալ ե: Նա յեւնում ե այն բանից, վոր բոլոր ազգերն ու ցեղերն իրավահավասար են:

Հետեւողական ե մինչեւ վերջ պահպանված դեմոկրատիզմը կազմում ե ԽՍՀՄ Սահմանադրութեան առանձնահատկութիւնը:

Սահմանադրութիւնը ծանրութեան կենտրոնը տեղափոխում ե քաղաքացիների իրավունքների ապահովման հարցի վրա, նրանց իրավունքների իրականացման մեջոցների հարցի վրա ե վոչ թե սահմանափակվում ե քաղաքացիների իրավունքների ֆիքսացիայով:

ԽՍՀՄ Սահմանադրութեան այս հիմնական առանձնահատկութիւններն ընդհանուր են բոլոր խորհրդային սահմանադրութիւնների համար ե ցույց են տալիս խորհրդային ամբողջ պետական սիստեմի, վորպես պրոլետարական դիկտատուրայի պետութեան, միասնութիւնը:

ՌԽՖՍՀ Սահմանադրութեան մեջ չկա վոչ մի գլուխ, վոչ մի հոդված, վոր չըլի ԽՍՀՄ Սահմանադրութեան համապատասխան գլուխներից ու հոդվածներից ե լիակատար համապատասխանութեան մեջ չլինի նրա հետ: Բայց դրա հետ մեկտեղ ամբողջ խորհրդային պետական սիստեմի միասնութիւնն ամենեւին չի բացառում, այլ, ընդհակառակը, յենթադրում ե ՌԽՖՍՀ Սահմանադրութեան մեջ ՌԽՖՍՀ վորոչ առանձնահատկութիւնների հաշվառումը, արտացոլումը:

ԽՍՀՄ Սահմանադրութեան 16-րդ հոդվածում գրված ե. «Յուրաքանչյուր Միութենական հանրապետութիւն ունի իր Սահմանադրութիւնը, վորը հաշվի յե առնում հանրապետութեան առանձնահատկութիւնները ե կառուցված ե ԽՍՀՄ Սահմանադրութեանը լիովին համապատասխան»:

ՌԽՖՍՀ առանձնահատկութիւններն արտացոլված են Սահմանադրութեան այն գլուխներում, վորտեղ խոսվում ե պետական կառուցվածքի ե իշխանութեան բարձրագույն ու տեղական

որդանների կազմակերպման մասին, այնուհետև՝ ընտրական սիստեմի վերաբերյալ գլխում և, վերջապես, XIII գլխում:

ՌԽՖՍՀ Սահմանադրության մասին տված իր գեկուցման մեջ ընկ. Կալինինը նշեց, Վոր «Միութենական հանրապետությունների մեջ մեր յերկիրն իր տերիտորիայով ամենաընդարձակն է, բնակիչների թվով՝ առաջինը, իր կազմով՝ ամենաբազմազգը: Բնականաբար, նա ամենաբազմապիսին է նաև իր եկոնոմիկայով, կուլտուրայով ու կենցաղով: Նշանակում է՝ պետական որդանները պետք է այնպիսի ճկունություն ունենան, Վոր իրենց աշխատանքում հենվելով մասսաների ակտիվ մասնակցության վրա, հնարավոր չափով ավելի լավ սպասարկեն աշխատավորներին, Վոր բոլոր ազգությունների բնակչությունն իշխանությունն որդանապես ընդունի վորպես իր ժողովրդական իշխանությունը»:

Ժողովուրդները իսկական յեղբայրական բարեկամությունը, նրանց միավորման իրավահավասար ու կամավոր բնույթն իր ցայտուն արտահայտությունն է դնում ՌԽՖՍՀ Սահմանադրության 13-րդ հոդվածում՝ «Տնտեսական և քաղաքական գծով, ինչպես նաև պաշտպանության գծով փոխադարձ ոգնություն իրականացնելու նպատակով Ռուսաստանի Խորհրդային Ֆեդերատիվ Սոցիալիստական Հանրապետությունը կամավոր կերպով միացել և իրավահավասար Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների՝ Ուկրաինական ԽՍՀ, Բելոռուսական ԽՍՀ, Ադրբեյջանական ԽՍՀ, Վրացական ԽՍՀ, Հայկական ԽՍՀ, Թուրքմենական ԽՍՀ, Ուզբեկական ԽՍՀ, Տաջիկական ԽՍՀ, Ղազախական ԽՍՀ, Կիրգիզական ԽՍՀ հետ—վորպես միութենական պետություն—Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետություններ Միություն»:

Յեղևելով դրանից, ՌԽՖՍՀ ապահովում է ԽՍՀՄ համար, հանձինս նրա իշխանության բարձրագույն մարմինների և պետական կառավարման մարմինների, այն իրավունքները, Վորոնք Վորոչված են ԽՍՀՄ Սահմանադրության 14-րդ հոդվածով:

ԽՍՀՄ Սահմանադրության 14-րդ հոդվածի սահմաններից դուրս ՌԽՖՍՀ պետական իշխանությունն իրազործում է ինքնուրույնաբար, լիովին պահպանելով իր սուվերեն իրավունքները»:

Ինչպե՞ս է, ուրեմն, ապահովվում ՌԽՖՍՀ սուվերենությունը, նրա կողմից ինքնուրույնաբար պետական իշխանության իրականացումը:

Դա ապահովվում է նրանով, Վոր ՌԽՖՍՀ, ինչպես և յուրաքանչյուր միութենական հանրապետություն, իրենից ներկայացնում է մի խորհրդային պետություն, Վորն ունի իշխանության իր բարձրագույն որդանը—որենսդրական որդանը, Վորը հրատարակում է ՌԽՖՍՀ իրավասությանը վերաբերող որենդներ: ՌԽՖՍՀ ունի իր Սահմանադրությունը, Վորը հաշվի յն առնում ՌԽՖՍՀ առանձնահատկությունները և կառուցված է ԽՍՀՄ Սահմանադրության բաղայի վրա ու նրան լիովին համապատասխան:

ՌԽՖՍՀ տերիտորիան չի կարող փոփոխվել առանց նրա համաձայնության:

ՌԽՖՍՀ համար պահպանվում է ԽՍՀՄ-ից աղատորեն դուրս գալու իրավունքը, համաձայն ԽՍՀՄ Սահմանադրության 17-րդ հոդվածի և ՌԽՖՍՀ Սահմանադրության 15-րդ հոդվածի:

Ընկեր Ստալինը Խորհուրդների Համամիութենական VIII Արտակարգ համագումարում տված իր գեկուցման մեջ նշեց, Վոր ԽՍՀՄ իրավահավասար միութենական հանրապետությունների կամավոր միությունն է: Մեզ մոտ չկա և Վոչ մի հանրապետություն, Վոր ցանկանար ԽՍՀՄ կազմից դուրս գալ, բայց դրանից ամենևին չի հետևում, Վոր ԽՍՀՄ Սահմանադրության մեջ չպետք է լինի միութենական հանրապետությունների իրավունքների հավասարությունը մեկնարանող հոդված:

ՌԽՖՍՀ սուվերենիտետն ապահովվում է ԽՍՀՄ կողմից նրա սուվերեն իրավունքների պահպանությամբ: ԽՍՀՄ Սահմանադրությունն ասում է. «ԽՍՀՄ պահպանում է Միութենական Հանրապետությունների սուվերեն իրավունքները» (հոդված 15):

ՌԽՖՍՀ ժողովուրդները զիտակցում են, ուսու կերպով զգում են ԽՍՀՄ մեծ ուժը, Վորն (ԽՍՀՄ) ապահովում է մեր սոցիալիստական հայրենիքի բոլոր ժողովուրդների վերածնությունն ու ծաղկումը:

ՌԽՖՍՀ, ի տարբերություն մյուս միութենական հանրապետությունների, հանդիսանում է Ֆեդերատիվ հանրապետություն, Վորը միավորում է մեծ թվով ազգեր, ժողովուրդներ և ազգային խմբեր:

ՌԽՖՍՀ մեջ մտնում են 17 ավտոնոմ Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետություններ: ՌԽՖՍՀ մեջ մտնող յուրաքանչյուր ավտոնոմ հանրապետություն, ԽՍՀՄ Սահմանադրության 14-րդ հոդվածի և ՌԽՖՍՀ Սահմանադրության 19-րդ

հողվածի սահմաններից դուրս, իրականացնում է իր իշխանութ-
յունն ավտոնոմ հիմունքներով:

Ավտոնոմ հանրապետությունը հանդիսանում է խորհրդային
պետություն: Նա ունի իր Սահմանադրությունը—հիմնական ո-
րենքը, վոր հաշվի յե առնում տվյալ հանրապետության առանձ-
նահատկությունները և հաստատվում է ՌՍՖՍՀ Գերագույն
Սորհրդի կողմից: Ավտոնոմ հանրապետությունն ունի իշխանու-
թյան իր բարձրագույն որգանը—Գերագույն Սորհուրդը—որենս-
գեի որգանը, վորը հրատարակում է ավտոնոմ հանրապետու-
թյան իրավասությանը վերաբերող որենքներ: Ավտոնոմ հանրա-
պետությունն ունի պետական կառավարման բարձրագույն որ-
գան (Ժողկոմխորհ), գերագույն դատարան, վոր ընտրվում է
ավտոնոմ հանրապետության Գերագույն Սորհրդի կողմից: Ավ-
տոնոմ հանրապետության տերիտորիան առանց նրա համաձայ-
նության չի կարող փոփոխվել:

Ավտոնոմ հանրապետության կազմակերպումն ապահովում է
հանրապետության Ժողովրդին իր պետականության, իր կուլ-
տուրայի զարգացում, վորպեսզի այդպիսիք ծառայեցվեն սո-
ցիալիստական շինարարությանը:

ՌՍՖՍՀ Սահմանադրությունը ՌՍՖՍՀ քաղաքացիներին ա-
պահովում է սոցիալիզմի մեծագույն նվաճումը—աշխատանքի,
հանգստի, կրթության, ծերության՝ նյութական ապահովու-
թյան իրավունք, ամրապնդելով այդ որենսդրական կարգով: Նա
կանանց ապահովում է տղամարդկանց հետ հավասար իրավունք-
ներ: ՌՍՖՍՀ Սահմանադրությունն իրականացնում է ընդհա-
նուր, հավասար, ուղղակի ընտրական իրավունքը՝ զաղտնի քվե-
արկությամբ: ՌՍՖՍՀ Սահմանադրությունն աշխատավորների
շահերին համապատասխան, նրանց համար ապահովում է խոսքի,
Ժողովների, մամուլի ազատություն, անձի անձեռնմխելիություն
և այլն:

ՌՍՖՍՀ Սահմանադրությունը ՌՍՖՍՀ քաղաքացիներին ա-
պահովում է հասարակական կազմակերպությունների մեջ միա-
վորվելու իրավունք և Ֆիքսացիայի յե յենթարկում Համամիու-
թենական Կոմունիստական (բոլշևիկների) կուսակցության ղե-
կավար դերը, «վորն աշխատավորների առաջավոր ջոկատն է՝
սոցիալիստական հասարակակարգն ամրացնելու ու զարգացնե-
լու համար նրանց մղած պայքարում, և աշխատավորների բո-
լոր, ինչպես հասարակական, այնպես և պետական կազմակեր-

պությունների ղեկավար կորիզն է ներկայացնում» (հողվ. 130):

ՌՍՖՍՀ Սահմանադրությունն ամրապնդում է սոցիալիստա-
կան որինականությունը, պարտավորեցնում է ՌՍՖՍՀ քաղաքա-
ցիներին՝ պահպանել սոցիալիստական աշխատանքի դիսցիպլի-
նան, սոցիալիստական համակեցության կանոնները և դրանցում
է աշխատանքի սոցիալիստական սկզբունքները:

Սահմանադրությունը պարտավորեցնում է ՌՍՖՍՀ քաղա-
քացիներին՝ պահպանել ՌՍՖՍՀ Սահմանադրությունը, կատա-
րել որենքները, պահպանել աշխատանքի դիսցիպլինան, ազնվո-
րեն վերաբերվել դեպի հասարակական պարտքը, հարգել սոցիա-
լիստական համակեցության կանոնները:

ՌՍՖՍՀ Սահմանադրությունը պարտավորեցնում է ՌՍՖՍՀ
քաղաքացիներին՝ պահպանել ու ամրապնդել հանրային, սոցիա-
լիստական սեփականությունը—խորհրդային կարգերի սրբազան
և անձեռնմխելի հիմքը:

ՌՍՖՍՀ Սահմանադրությունն ամրապնդում է մեր Բանվորա-
շխույզացիական Կարմիր Բանակի հզորությունը, ընդհանուր
զինվորական ծառայությունն որենք հայտարարելով: Զինվորա-
կան ծառայությունը ՌՍՖՍՀ քաղաքացիների պատվավոր պար-
տականությունն է հանդիսանում:

ՌՍՖՍՀ Սահմանադրությունը հաստատում է ՌՍՖՍՀ Գե-
րագույն Սորհրդի ընտրությունների նորման՝ 150 հազար բնակ-
չին՝ մի պատգամավոր:

ՌՍՖՍՀ Գերագույն Սորհրդի նախագահության կազմի մեջ
մտնում են՝ Նախագահության նախագահը, նրա 17 տեղակալ-
ներն՝ ըստ ավտոնոմ հանրապետությունների թվի, նախագահու-
թյան քարտուղարը և նախագահության 20 անդամները: Այստեղ
արտացոլված է ՌՍՖՍՀ այն առանձնահատկությունը, վոր նա
Ֆեդերատիվ հանրապետություն է, տերիտորիայով ամենից ըն-
դարձակը և ազգաբնակչության թվով՝ առաջինը:

VIII գլխում (հողված 78), վոր վերնագրված է «Պետական
իշխանության տեղական որգանները», վորպես ՌՍՖՍՀ առանձ-
նահատկություն, մենք գտնում ենք աշխատավորության պատ-
գամավորների յերկրամասային խորհուրդներ, վորոնք իրենց
կազմում ունեն ավտոնոմ մարզեր:

ՌՍՖՍՀ Սահմանադրությունը 102-րդ հոդվածում սահմա-
նում է, վոր ազգային օկրուգների աշխատավորական պատգա-
մավորների խորհուրդների և նրանց գործադիր կոմիտեների ի-

րաժիտներն ու պարտականութիւնները վորոշվում են «Ազգային ոկրուզների վերաբերյալ կանոնադրությամբ»:

XII «Ընտրական սխտեմը» գլխում ՌԽՖՍՀ Սահմանադրութեան առանձնահատկութիւնն է հանդիսանում 145-րդ հոդ-վածը, վոր սահմանում է իշխանութեան տեղական որդանների ընտրութիւնների նորման: Յուրաքանչյուր տվյալ վարչական միավորի (յերկրամասի, մարզի, վարչական ոկրուզի, քաղաքի) և ավտոնոմ մարզի ու աղքային ոկրուզի ընտրական նորմաները, ՌԽՖՍՀ Սահմանադրութեան սահմանած ընտրական նորմաների չըջանակներում՝ վորոշվում են «աշխատավորների պատգամ-վորների ընտրութիւնների վերաբերյալ կանոնադրությամբ»:

Ընտրական նորմաները սահմանելու աշապիտի կարգը լիակա-տար հնարավորութիւն է տալիս հաշվի առնելու յուրաքանչյուր վարչական միավորի, ավտոնոմ մարզերի և աղքային ոկրուզների բոլոր առանձնահատկութիւնները:

ՄԵՐ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՅՐԵՆԻՔԸ

Ռուս ժողովուրդը Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական Մեծ հեղափոխութեան հաղթանակով նորապէս գտաւ իր հայրենիքը՝ վորպէս ազատ ժողովուրդ, վորպէս ժողովուրդների ազատարար, վորպէս մի ժողովուրդ, վոր իր ձեռքն է վերցրել սեփական բախտը և կառուցում է ՌԽՖՍՀ յերբայրական ժողովուրդների խնդալի, ունեւոր կյանքը:

Ռուսաստանի բանվոր դասակարգը սիրում էր իր հայրենիքը և միևնույն ժամանակ այրող ատելութեամբ էր լցված դեպի ցարական դահլճները, կալվածատերերն ու կապիտալիստները, վորոնք նրա հայրենիքը յենթարկում էին բռնութեան, ճնշման և ծաղրանքի:

Հին Ռուսաստանի վերաբերմամբ այդ նույն վերաբերմուն-քով էլին համակված բոլոր ռուս մեծ գեմոկրատները՝ Բելինսկին, Չերնիշևսկին, Դոբրոլյուբովը և մյուսները: Այսպէս, ռուս մեծ գեմոկրատ Բելինսկին 1839 թվին գրում էր. «վորքան շատ եմ ապրում ու մտածում, այնքան ավելի արշուակցաբար եմ սիրում Ռուսիան... բայց նրա վիճակը, նրա ներկա իրականութիւնը սկսում են ինձ հուսահատութեան հասցնել... կեղտոտ է, դաղ-րելի չէ, վրդովեցուցիչ է, վոչ մարդկային է»:

Հին Ռուսաստանը, վորտեղ աշխատավորների նկատմամբ բռնութիւնը նողկալի չէր, վորտեղ միլիոնավոր աշխատավորնե-րի վրա անբաժան թագավորում էր կալվածատերական-բուր-ժուական իշխանութեան կամայականութիւնը, Հեր կարող լինել իսկական հայրենիք: Միայն յերբ միլիոնավոր բանվորներն ու գյուղացիները Լենինի—Ստալինի կուսակցութեան ղեկավարու-թեամբ կատարեցին Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական Մեծ հեղա-փոխութիւնը, վոչնչացրին կալվածատերերի ու կապիտալիստ-ների ճնշումը, միայն այն ժամանակ աշխատավորները ձեռք բե-րին իսկական հայրենիք:

«Ապրեք համերաշխ, ընկերներ՝, սիրեցեք ձեր յերկրորդ մո-րը, մեր հզոր սոցիալիստական հայրենիքը»—կոչ էր անում սո-ցիալիստական հասարակութեան հանճարեղ յերգիչ Ա. Մ. Գորկին:

Բանվորներն ու գյուղացիները, ռուսներն ու թաթարները, դադատանցիներն ու ոսերը, բաշկիրներն ու հրեաները, ՌԽՖՍՀ մեջ բնակվող տասնյակ ուրիշ ժողովուրդներ ՌԽՖՍՀ մեջ գտան իսկական հայրենիք, ուր նրանք իրենց յերկրի լիել-խան, ազատ տերերն են, իրենց բախտը կերտողներն են:

Մեր յերկրի աշխատավորները, վոր նվաճեցին իշխանութիւնը և կրճրով այն պաշտպանեցին բազմաթիւ թշնամիներէց, մեր հայրենիքը դարձրին հարուստ, գեղեցիկ: Այսպիսի յերկրէր, այսպիսի դարմանալի հայրենիքը չի կարելի չսիրել և նրան սի-րում է ամբողջ ժողովուրդը—փոքրից մինչև մեծը:

Բանաստեղծ Սուլեյման Ստալսկին, վորին ռուս մեծ գրող Մաքսիմ Գորկին անվանեց XX դարի Հոմերոս, այսպէս էր գո-վերդում մեր սքանչելի հայրենիքը.

... Մի յերկիր կա աշխարհում,
Փառքն է՝ բոլոր դարերում,
Աղքատ և խոքո, դիտեմ,
Վոր հայրենիքս յերդեմ...

Մի յերկիր, մի ժողովուրդ է այն,
Բոլոր յերկրների հույն ու պատվար,
Յեկ ամեն աղնիւ մարդ-ընտանիք,
Տուն կգտնի իրեն յերջանիկ:

Յեկ չկա աշխարհում ուժն այն,
Վոր փակի նրա ուղին լայն,
Ստալինյան հզոր վահանավոր,
Հաղած է նրա կուրծքն արժանավոր...

Հանուն հայրենիքի փառքի խորհրդային հայրենասերները կատարում են հերոսական մեծագործություններ, ի փառս հայրենիքի նրանք բարձրացնում են խորհրդային դիմուքյան, արվեստի մակարդակը, նվաճում են համաշխարհային ունեւորներ, բարձրացնելով հայրենիքի, ու նրա մարդկանց, նրա հերոսական քաղաքացիների փառքը:

Մեր հանրապետության քաղաքացիների հայրենասիրությունն արտահայտվում է ամենուրեք, ՌԽՖՍՀ ժողովրդական կյանքի բոլոր բնագավառներում: Կոլտնտեսային-խորհրդային գաղտնեւում կամ փառահեղ գործարաններում ու Փարբիկաներում աշխատելիս, իրենց քաղաքացիական պարտքը կատարելիս՝ մասնակցելով հասարակական ու պետական կյանքին, մեր մեծ հայրենիքի սահմանները թշնամու վրանդուրդուններից պաշտպանելիս, ամենուրեք ՌԽՖՍՀ քաղաքացիներն իրենց գործը կատարում են սիրով, մինչև վերջ գործին նվիրելով իրենց բոլոր ուժերը, գիտելիքները, վորպեսզի հայրենիքին անձնվեր ծառայելով մեծարեն նրան, բարձրացնեն հայրենի յերկրի հեղինակությունը: Նրանք աշխարհին ցույց են տալիս խորհրդային մարդկանց բարձր բարոյական հատկութունները:

Այդպիսին են ստախանովյան շարժման դրոշմ բարձրացրած մեր բանվորները, բուլճարիկները ղեկավարութամբ ունեւոր կյանք նվաճած և յերկրին ամեն տարի 7-8 միլիարդ փութ հացահատիկի ստալինյան առաջադրանքը հաջողութամբ իրականացնող մեր գյուղացիները: այդպիսին են իրենց անթառամ փառքով պատած մեր ողաջուները, փառապանծ ստալինյան բազները: այդպիսին են Հյուսիսային բեւուր նվաճած քաջարի պապանինականները: այդպիսին են համաշխարհային ունեւորներ նվաճած մեր յերաժիշտներն ու սպորտսմենները: Այդպիսին է մեր ամբողջ խորհրդային ժողովուրդը, վոր ուրախ աշխատում է ստալինյան Սահմանադրության արեւի տակ և ուրստորե բազմապատկում է մեր մեծ հայրենիքի հարստութունն ու փառքը:

ԽՍՀՄ ամեն կողմերից շրջապատված է կապիտալիստական պետութուններով: Նրանք պատրաստվում են մեր յերկրի վրա հարձակվելու և մեզ մոտ են ուղարկում լրտեսներ, դիվերսանտներ, վնասարարներ: Նրանք իրենց մոտ ծառայության են հալածադրում, վորպես գործակալներ, մեր հայրենիքի անարգ թշնամիներին-տրոցկիստներին, զինովյեւականներին, բուլաբիւական-

ներին, բուրժուական նացիոնալիստներին, վորոնք ամբողջովին իրենց նվիրել են Փաշիզմին ծառայելուն:

Հակախորհրդային «աջ-տրոցկիստական բլոկի» դատաւարության ժամանակ, պետական մեղադրող, ԽՍՀՄ դատախազ ընկ. Վիշինսկին իր արտասանած ճառում ասաց. «Աջ-տրոցկիստական բլոկի» քայքայիչ գործունեւության հիմնական խնդիրն էր հանդիսանում ԽՍՀՄ տնտեսական հզորության ըստ ամենայնի քայքայումը: Լիկվիդացիայի յենթարկել խորհրդային սացիալիստական սիստեմը, թուլացնել ԽՍՀՄ պաշտպանունակութունը, պաշտպանության արդյունաբերութունը, կործանել գյուղատնտեսութունը, լիկվիդացիայի յենթարկել կոլտնտեսութուններն ու խորհրդային տնտեսութունները, կործանել տրանսպորտը, վորի դերն ամբողջ ժողովրդական տնտեսության մեջ բացառիկ մեծ է-այսպիսին են այն հրեշաւոր խնդիրները, վոր իրենց առաջ դրել էյին հանցագործները»:

Այս հանցավոր խնդիրները իրականացման համար բանդիտական շայկայի մասնակիցներ Տրոցկին, Բուխարին, Ռիկովը, Կրեստինսկին, Յագոդան և մյուս սրիկաները վաճառում էյին մեր հայրենիքը, մեր պետության ուղմական քաղտնիքները հանձնում էյին թշնամիներին, վորոնց մոտ ծառայության մեջ էյին նրանք: Իրենց Փաշիստական, իմպերիալիստական տերերի առաջադրանքներով նրանք սարքում էյին դիվերսիոն ակտեր, ձգտում էյին խախտել մեր պետության տնտեսական ու Փինանսական հիմքը, մեզ թշնամի պետութունների հետ կնքում էյին վնասարարական պայմանագրեր: Նրանք ուղում էյին մասնատել Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Մեծ Միությունը, ուղում էյին մեր յերկրում վերականգնել կապիտալիզմը: Նրանք փորձում էյին բանվորների ու գյուղացիների սոցիալիստական պետության հզորությունը թուլացնել և պատրաստել Փաշիստական պետությունների հետ մղվելիք պատերազմում նրա պարտությունը: Նրանք սպանեցին Ս. Մ. Կիրովին, մահացրին Վ. Վ. Կույբիշեւին, Վ. Ռ. Մենժինսկուն, Ա. Մ. Գորկուն: Նրանք մահափորձ էյին կազմակերպում ժողովուրդների առաջնորդ ընկեր Ստալինի ու նրա մերձավոր զինակիցների դեմ:

Ստալինյան ժողովում ընկ. Ն. Ի. Յեժովի ղեկավարած փառապանծ կարմիր հետախուզությունը վրա հասավ ու բացահայտեց Փաշիստական լրտեսներին: Ամբողջ խորհրդային ժողովրդի կամքն արտահայտելով, պետական մեղադրող ընկ. Վիշինսկին, դիմե-

լով գատարանին, ասաց. «Մեր ժողովուրդը պահանջում է մի բան՝ ճգմեցեք անիծված իժին»: Անիծված իժը ճգմված է:

Ի հեճուակ մեզ թշնամի պետութիւնների ու նրանց բազմաթիւ գործակալութիւնների—տրոցկիստների, բուխարինականների, զինովյեպականների, մենչեիկների, եսերների, բուրժուական նացիոնալիստների և այլնի—ՌԽՖՍՀ բանվորներն ու գյուղացիները ԽՍՀՄ բոլոր հանրապետութիւնների հետ յեղբայրական դաշինք կնքած, հասան բազմազգ ու զանազանացեղ խորհրդային մեծ ժողովրդի իսկական ծաղկման:

Այս հաջողութիւնները հուժկու հարված են ընդդեմ Ֆաշիզմի ուսակցիոն ուժերի: Գերմանիայի ու Ճապոնիայի Ֆաշիստական պետութիւններն որեցոր պատրաստուիմ են հարձակվելու մեր հայերիքի վրա, վոչնչացնելու Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական Մեծ հեղափոխութեան նվաճումները և մեր յերկիրը դարձնելու իրենց գաղութը:

Ընկեր Ստալինը կոմյերիտական ընկ. Իվանովին տված պատասխանի մեջ բացառիկ ուժով ընդգծեց ԽՍՀՄ վրա ռազմական հարձակում գործելու վտանգը և մեր յերկրի պաշտպանությունը, նրա գինված ուժերի հզորությունն ամրապնդելու անհրաժեշտությունը :

Ընկեր Ստալինը գրում է. «Հարկավոր է մեր ամբողջ ժողովուրդը պահել մոբիլիզացիոն պատրաստականության վիճակում՝ ռազմական հարձակման վտանգի դեմ-հանդիման, վերպետել վոչ մի «պատահականություն» և մեր արտաքին թշնամիներին վոչ մի ֆոփոս չկարողանան մեզ հանկարծակիի բերել»¹...

Որոհակալ Միության ժողովուրդները հիշում են իրենց սիրելի առաջնորդի խոսքերը: Նրանք անձնուրաց կերպով աշխատում են ի բարոյություն իրենց հայրենիքի, ամեն կերպ ուժեղացնում ու ամրապնդում են անպարտելի կարմիր բանակը, կարմիր նավատորմը, կարմիր ավիացիան, ԽՍՀՄ զինված ուժերի ամբողջ հզորությունը:

ԽՍՀՄ մեջ սոցիալիզմի հաղթանակն ստեղծեց խորհրդային մեծ ժողովրդի բարոյական ու քաղաքական անխորտակելի միասնություն, վերը հիմնվում է ստալինյան Սահմանադրութեամբ արձանագրված սոցիալիզմի հաղթանակների վրա: Կապիտալիզմն

աշխատավորներին բերում և ճնշում, գործազրկութուն, խալվար
ու տգիտութուն, աղքատութուն, քայքայում և սպառերազմ:
Մոցիալիզմն, ընդհակառակը, նրանց ազատում և գործազրկու-
թյունից ու աղքատությունից, ապահովում և նրանց համար աշ-
խատանքի և հանդստի, կրթության և ապահովված ծերության
իրավունքը, տալիս և նրանց խնդալի, ունեւոր և կուլտուրական
կյանք:

Մեր խորհրդային հասարակության ժամանակակից դասակարգային կառուցվածքը հանդիսանում է խորհրդային ժողովրդի բարոյական ու քաղաքական միասնության հիմքը: ԽՍՀՄ մեջ գոյութիւն ունեն՝ բանվոր դասակարգ, գյուղացիները դասակարգ և խորհրդային ինտելլեկենցիա:

«...ԽՍՀՄ բանվոր դասակարգը,—ասում է ընկեր Ստա-
լինը,—դա մի բոլորովին նոր, շահագործումից ազատագրված
դասակարգ է, վորի նմանը մարդկուլթյան պատմությունը դեռ
չի իմացել»¹:

Միանգամայն ուրիշ ե գարձել նաև մեր գյուղացիութունը: Մեր խորհրդային գյուղացիութունը, կոլտնտեսային գյուղացիութունը, վերջնականապես և անդարձ կանգնեց սոցիալիզմի ուղու վրա և հանդիսանում է սոցիալիզմի շինարարության ակտիվ մասնակիցը:

[illegible]

1 Сталин, Доклад о проекте Конституции СССР, Партиздат, 1936 г.
стр. 11.

2 Նույն տեղում, էջ 17:

1 Сталин, Письмо т. Иванова и ответ товарища Сталина, Партиздат, 1938 г., стр. 13.

թյունը բարեկամության հարաբերությունն է, փոխադարձ վստահության ու անխախտ դաշինքի հարաբերությունն է:

Ահա թե ինչու ընկ. Մոլոտովը լիակատար իրավամբ կաբող էր ասել. «Մեզ մոտ՝ Խորհրդային Միության մեջ գոյացել է այն, ինչ առաջնորդում տեսնված չեր և գոյություն չունի մյուս յերկրներում, վրտեղ կապիտալիզմը հասարակությունը ծվատում է դասակարգերի,—մեզ մոտ աշխատավորների իշխանություն հաղթանակի հիման վրա գոյացել է ժողովրդի բարոյական և քաղաքական միասնություն, վրովհետև մեր յերկրում մերձեցել և մի ամբողջության մեջ են միացել յերկու մեծ ուժեր՝ ժողովուրդը և կոմունիզմը»¹:

ԽՍՀՄ Սահմանադրության քննարկումն ու ընդունումը և ԽՍՀՄ Գերագույն Խորհրդի ընտրական կամպանիան դրսևորեցին Խորհրդային Միության ժողովուրդների քաղաքական ակտիվության բացառիկ վերելքը:

Միլիոնավոր բանվորներ, գյուղացիներ, ծառայողներ և ինժեներա-տեխնիկական աշխատավորներ, գիտություն ու արվեստի աշխատողներ ուսումնասիրում էյին ԽՍՀՄ Սահմանադրության մասին ընկեր Ստալինի զեկուցումը, ԽՍՀՄ և ՌՍՖՍՀ Սահմանադրությունն ու ընտրական որենքը: Միլիոնավոր խորհրդային քաղաքացիներ ընտրական կամպանիայի ժամանակ աշխատում էյին վորպես ընտրական հանձնաժողովների անդամներ, վստահված անձեր, աշխատողներ, սրտապաղանդիստներ և այլն:

Այս աճած քաղաքական ակտիվությունը և իրենց քաղաքական-բարոյական միասնությունը բանվորներն ու գյուղացիները, ժողովուրդն ամբողջությամբ, դրսևորեցին ԽՍՀՄ Գերագույն Խորհրդի ընտրություններին՝ 1937 թ. դեկտեմբերի 12-ին, միահամուռ կերպով քվեարկելով կոմունիստների ու անկուսակցականների բոլի թեկնածուների ոգտին, ցույց տալով անսահման նվիրվածություն, սեր և վստահություն Լենինի—Ստալինի մեծ կուսակցությանը, սրտաբուղիս սեր դեպի մեծ Ստալինը:

1938 թ. փետրվարի 12-ին Համառուսական ԿԳԿ XVI գումարման IV նստաչրջանը քննարկեց և ընդունեց «ՌՍՖՍՀ Գերագույն Խորհրդի ընտրությունների կանոնադրությունը»:

ՌՍՖՍՀ ժողովուրդները պատրաստվում են իրենց իշխանու-

թյան գերագույն որդանի—ՌՍՖՍՀ Գերագույն Խորհրդի ընտրություններին:

Ոգտագործելով ԽՍՀՄ Գերագույն Խորհրդի ընտրությունների ժամանակ կուտակված հարուստ փորձը, մեր հանրապետության աշխատավորները ՌՍՖՍՀ Գերագույն Խորհրդի ընտրական կամպանիան կանցկացնեն ել ավելի լավ, ել ավելի կազմակերպված, քան ԽՍՀՄ Գերագույն Խորհրդի ընտրությունները:

1938 թ. հունիսի 26-ին, ՌՍՖՍՀ Գերագույն Խորհրդի և ՌՍՖՍՀ մեջ մտնող ավտոնոմ հանրապետությունների գերագույն խորհուրդների ընտրությունների հանդիսավոր որը, մեր յերկրի բոլոր ժողովուրդները, բոլոր բանվորները, գյուղացիները, ինտելիգենցիան միահամուռ կերպով կքվեարկեն կոմունիստների և անկուսակցականների անխախտ բոլի թեկնածուների ոգտին:

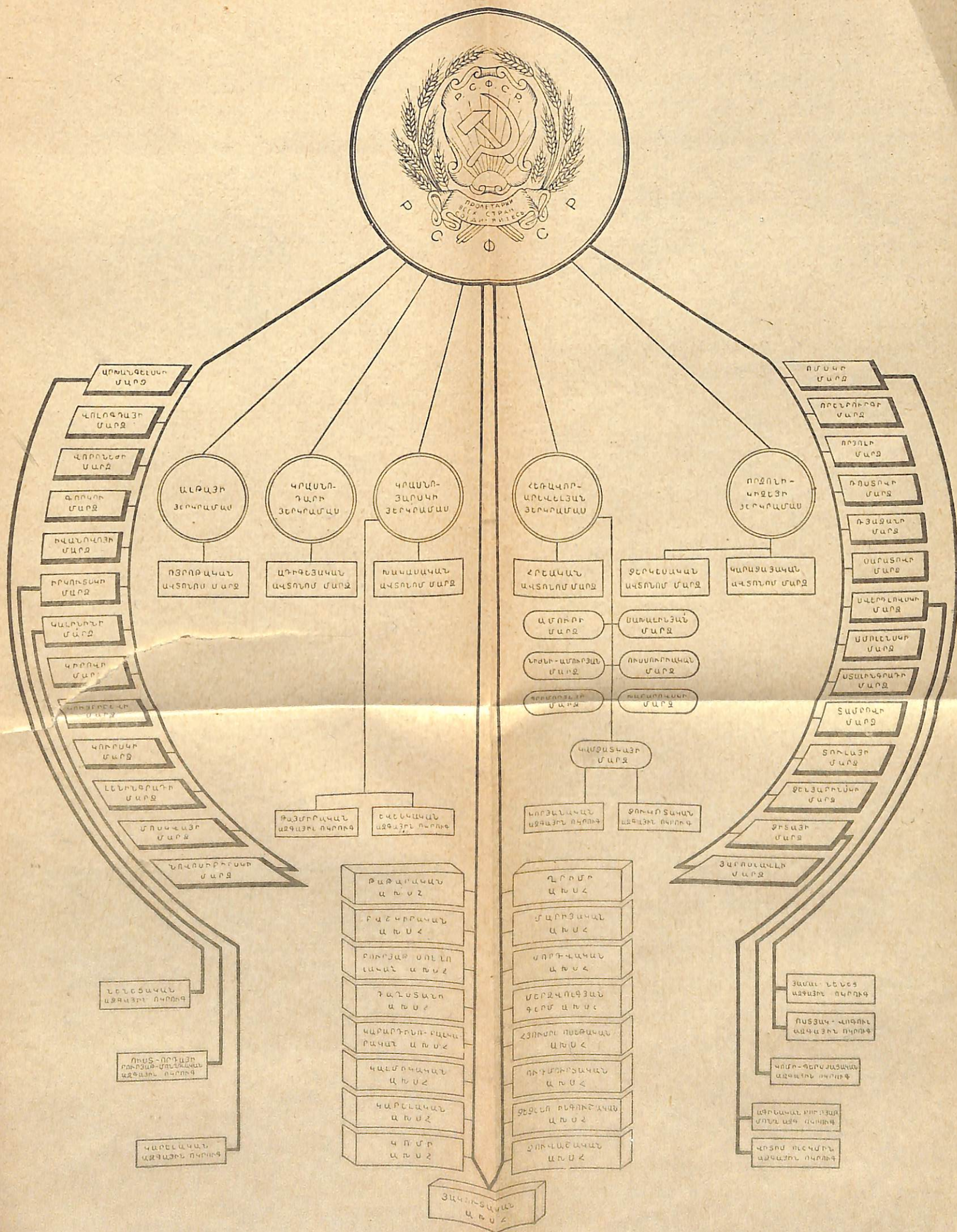
Ռուսաստանի Խորհրդային Ֆեդերատիվ Սոցիալիստական Հանրապետության ժողովուրդները իրենց լավագույն վորդիններ ու աղջիկների արյան գնով ձեռք բերեցին իրենց համար ազատություն և յերջանկություն, ջախջախելով միջազգային իմպերիալիզմի ավազակային բանդաներին, նրանց սպիտակ-գվարդիական ծառաներին, ստոր տրոցկիստական-բուխարինական Փաշտական լրտեսներին ու պրովոկատորներին:

Ռուս մեծ ժողովուրդը, Խորհրդային Միության բոլոր յեղբայրական ժողովուրդները հետ միասին, հիշելով իր առաջնորդ մեծ Ստալինի ցուցումները կապիտալիստական չրջապատման, ԽՍՀՄ դեմ Փաշտական պետությունների կողմից պատրաստվող պատերազմի մասին, ամրացնում է Խորհրդային Միության, նրա փառապանծ Կարմիր Բանակի ու Կարմիր Նավատորմի հզորությունը և ամեն բոպե պատրաստ է մահացու հարված հասցնելու թշնամիներին և ջախջախելու նրանց՝ իրենց իսկ սեփական տերիտորիայում:

¹ Молотов, Речь на первой сессии Верховного Совета СССР, Партиздат, 1938 г., стр. 21.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Եջ

ՌԽՖՍՀ առաջին և ԽՍՀՄ տասնմեկ հալասար հանրապետությունների մեջ	3
Ռուսաստանի Խորհրդային Ֆեդերատիվ Սոցիալիստական Հանրապետության հռչակումը	18
ՌԽՖՍՀ առաջին Սահմանադրության ընդունումը	32
ՌԽՖՍՀ—վորպես Խորհրդային ավտոնոմիայի վրա հիմնված Ֆեդերացիայի—պետական շինարարությունը	41
ՌԽՖՍՀ դերը Խորհրդային Միություն կազմելու գործում	54
ՌԽՖՍՀ յերկրորդ Սահմանադրությունը	60
Սոցիալիզմի հաղթանակը ԽՍՀՄ մեջ և ՌԽՖՍՀ նոր Սահմանադրության ընդունումը	66
Մեր Սոցիալիստական Հայրենիքը	76
ՌԽՖՍՀ պետական կառուցման սխեման	84—85

Խմբ. վ. Գուրգենյան
Թարգմ. Գ. Հակոբյան
Տեխն. խմբ. Ս. Խաչատրյան
Սրբազրիչ վ. Ջիդեյան
Կոնսուլ սրբազրիչ Լ. Աբովյան

Դիվանի լիազոր № 3309, հրատ. № 590

Պատվեր № 116, արժեք 10.000

Հանձնված է արտադրության 19/VII 1938 թ.

Ստորագրված է տպագրելու 5/VIII 1938 թ.

Դիվան 1 ռ.

Պետհրատ—Քաղաքական գրականության հրատարակչության
ապարան, Յերևան, Ալավերդյան № 65

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0185346

ԳԻՆԸ 1 Ռ.

А. БАКАКИН, А. БЕГИЯН

Р С Ф С Р

ОЧЕРК ОБРАЗОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ
РОССИЙСКОЙ СОВЕТСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Армгиз—Издательство полит. литературы
Ереван, 1938